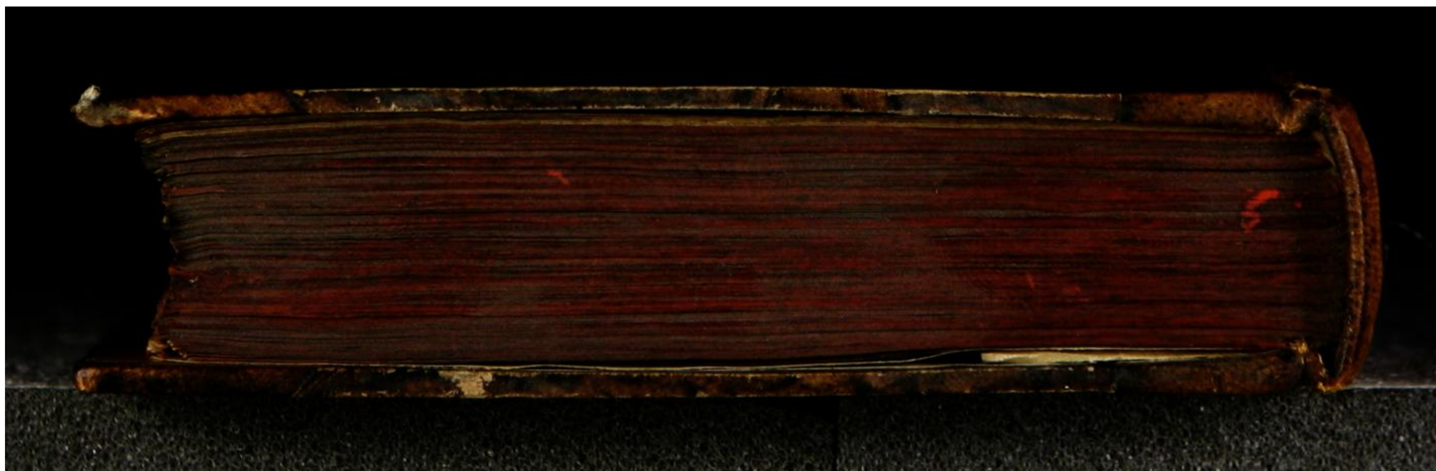
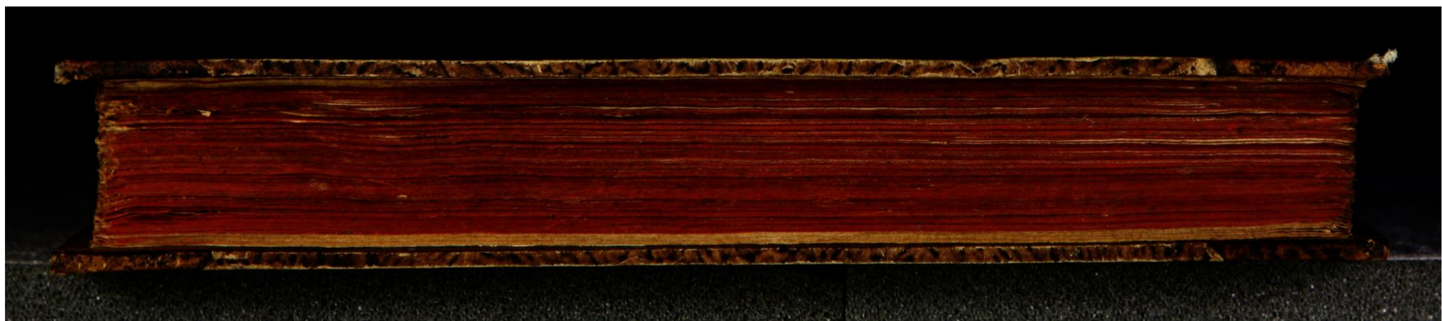

Hemmingii
Commentarii
in
Epist. ad Hebræos
Witeb. 1568.

200.b.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

COMMENTARIUS

IN EPISTOLAM APOSTOLICAM AD HEBRAEOS, SCRIPTUS.

A

NICOLAO HEMMINGIO.

Psalm. 110.

Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchizedec.

VVITEBERGÆ 1568.

SPLENDORE

GENERIS, EXIMIA VIRTVTE, INSIGNI ERVDITIONE, ET PIETATE PRÆstanti viro NICOLAO CAAES, Domino de Taarup, Secretario regio prudentißimo, veteri ſuo amico ac fratri in Chriſto chariſſimo, Gratiam & pacem precatur

NICOLAVS HEMMINGIVS.

QVANTVM REFErat vir clarißime in hac varietate opinionum & confuſione, firma tenere argumenta & immota de religionis Chriſtianæ, quam nos profitemur, certitudine, pij & cordati tentationibus ſpiritualibus tanquam procellis quibuſdam ſeuißimi maris agitati facilè intelligunt. Siue enim ad latißimam orbis terrarum partem, vbi vel Mahometici furores recepti ſunt, vel aliæ horrendæ abominationes humanas mentes occupant, reſpicimus: ſiue Eccleſiæ vulnera intue-

mur, multa offeruntur quibus animi non satis confirmati horribiliter concutiuntur, Sed omißis alijs de Ecclesia sola dicamus.

Quanta quæso scandala deformantia Ecclesiam DEI suboriuntur? Quanti tumultus à Diabolis & hominibus indies magis magisq́; excitantur? quantæ insidiæ à falsis fratribus? quantæ persecutiones à transfugis. Adeò Ecclesia Dei non immeritò laceræ nauiculæ comparari potest, quæ & ventis & procellis huc illuc propellitur: quam non obrui & penitus submergi omnium maximum miraculum est. Potentes mundi, qui sapientia, autoritate, & diuitijs pollent, obstupescunt, quòd non poßint tàm pusillum cœtum contemptorum in mundo hominum abolere, & nauiculam istam laceram procellis persecutionum obruere & submergere: Sed qui hoc fit: Filius Dei victor mundi, hoc est, Diaboli & omnium munitionum ipsius, sedet ad clauum huius nauiculæ, & sua diuina potentia tuetur hunc exiguum cœtum agno-

scentium

ſcentium Euangelium & credentium. Ideò ipſe præmonuit ſuos, ne in his horrendis confuſionibus deſpondeant animum, ita enim ait Lucæ 12. Ne timeas tu puſille grex, nam complacitum eſt patri veſtro dare vobis regnum. Matth: 16. Aedificabo Eccleſiam meam, & portæ inferorum non præualebunt aduerſus eam: hoc eſt, nulla potentia, nulla ſapientia, nulla ſophiſtica, nulla conſilia, nullæ deniq; inſidiæ Diabolorum & hominum abolebunt Eccleſiam Chriſti. Siquidem is eſt qui dicit apud Prophetam: Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet. Quamuis igitur intus pauor, & foris pugnæ ſint, vt loquitur Paulus: tamen contra omnem Satanæ potentiam inuicta ſtabit Eccleſiæ firmitas. Nam ſupra petram ædificata eſt. Quare vt inconcuſſa perpetuò manebit veritas DEI cui innititur fides: Ita Eccleſia nullis machinis euerti poterit.

Ne autem fluctuemus opinionibus extra hanc petram, & circumferamur quouis vento doctrinæ, prodeſt ſem-

per in conspectu habere fundamenta certitudinis, quibus hæc Dei veritas nititur. Sunt itaq; fundamenta immotæ certitudinis veritatis Dei, (hoc est verbi, super quo Dei Ecclesia extructa est) duplicia, cum quibus nulla certitudo Philosophica conferri potest, videlicet Externa & Interna testimonia.

Externa voco, quæ in sensus nostros incurrunt, ac tanquam firmissima sigilla veritatem Dei, cui nititur Ecclesiæ fides victrix mundi, obsignant. Neq; hæc externa testimonia vnius generis sunt, sed multiplicia inueniuntur, vt sunt patefactio diuina, miraculorum varietas, certissima Prophetiarum completio, consensus in doctrina & cultibus, tàm longi temporis duratio, ac cruenta plurimorum martyrum confessio. Has sex partes externi testimonij immotæ veritatis doctrinæ Ecclesiæ ordinè videamus.

Prima igitur pars externi testimonij est patefactio diuina, per quam Deus ipse de sua arcana sede procedens,

se olim

se olim sanctis patribus patefecit: Quibus suum verbum, quod solum Ecclesia Dei amplectitur, commendauit de sui noticia, de vero cultu, de reparatione imaginis DEI in homine, per naturalem & essentialem imaginem DEI, Iesum Christum Dominum nostrum, de præmijs obedientiæ erga Deum, & pœnis contumaciæ. In omnibus his apparitionibus diuinis, eadem doctrina alijs atque alijs verbis inculcatur.

Tametsi autem Dominus sæpissimè apparuisse legitur, nos tamen paucas eius apparitiones recitabimus: In quibus summam doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, illustrat.

Primùm itaque Adamo post lapsum apparuit Genes. 3. & doctrinam Legis & Euangelij primus sua voce tradidit. Quòd enim pœnas inflixit ob contumaciam primis parentibus nostris, in perpetuum testimonium iræ suæ aduersus peccatores, ad legem pertinet. Quòd autem promisit Semen mulieris contriturum ca-

put serpentis, vox Euangelij est. Quæ fidem requirit. Omnis enim promißio fide accipitur. Ex hac fide nouam obedientiam Adam, Eua & Abel præstiterunt. In hac doctrina tradita primis parentibus semper acquiescit Ecclesia Dei. Hanc perpetuò amat, retinet, tuetur. Et sicut eam à maioribus accepit, ita transmittit ad posteros.

Deinde DEVS apparuit Nohe, Gene. 6. 7. 9. ac facto stupendo vtramq; doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam tum impœnitentes diluuio perdidit, Legis suæ sententiam executus est: At cùm Nohe credentem verbo suo & obedientem sibi fide liberat, testimonium edidit seruatæ promißionis gratiæ, quæ est Euangelij.

Post diluuium, vt doctrinam, hominum malicia quæ inundauerat iam super terram, ferè collapsam, instauraret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, Nepoti Iacob septies. In quibus apparitionibus eadem doctrina est pro-

posita

posita, & promißionis verbum clarius illustratū est, iustificationis gratuitæ ratio in Abrahamo proposita est, & obediendi neceßitas monstrata.

Post hæc in Aegypto Mosi apparuit Dominus, eandemq́ doctrinam repetit, & confirmat, facto declarans discrimen inter cœtum hominum verbum suum amplectentium, & reliquum mundum perseuerantem in sua aduersus Deum contumacia. Præterea multis Prophetis idem verbum Dominus in visionibus & in somnijs apparens commendauit.

In nouo quoq́ Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit, hunc audite, ac si diceret: Olim promisi Semen mulieris destructurum caput serpentis, & reparaturum imaginem meam in homine, sublata Legis maledictione, Ecce hic adest, eum audite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi compla-

cui, hoc est, per hunc reconciliatus sum mundo, id est, omnibus ijs, qui ipsum fide receperint.

Ad hanc patefactionem diuinam pertinet dictum Iohannis, Iohan. 5. Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo, Pater, λόγος, & Spiritus sanctus. Et hi tres vnum sunt, Pater enim sonabat de cœlo hanc vocem: Hic est filius meus dilectus, idq; bis, scilicet, in Baptismo, & in transfiguratione. Filius ascendens visibiliter in cœlum, & sedens ad dexteram patris, testatus est de Euangelio, non solùm dùm in terris ageret visibiliter diuinis operibus: sed etiam cùm Ecclesiam mirabiliter conseruat. Spiritus sanctus in baptismo Christi in specie columbæ testatus est de Christo & eius Euangelio, & visibiliter illapsus in Apostolos ipso die Pentecostis, hoc est, quinquasimo à resurrectione Domini die, sua apparitione Euangelium obsignauit.

Hæ omnes apparitiones cum multis alijs, vnà cum Angelorum concioni-

bus

bus & reuelationibus nostræ infirmitati inseruire debent, vt cōfirment animos nostros, ne cedamus imposturis Diaboli, qui cum omnibus Sophistis, Mahometistis, incredulis Iudæis, prophanisq́ gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab isto verbo tot apparitionibus Dei nobis commendato abstrahat: Quemadmodum nostros primos parentes à verbo vitæ, quod acceperant, abstraxit insidiosis suis imposturis verbum Dei corrumpens.

Secunda pars externi testimonij est varietas miraculorum, hoc est, peculiarium & extraordinariorum operum Dei: Quibus diuinæ clementiæ placuit verbum suum consignare. Sunt autem miracula quæ vltra virtutem creatam, supra naturam, contra consuetudinem obijciunt aliquid sensibus, quod in admirationem diuinæ maiestatis adducit. Huiusmodi miraculis & diuinis operibus Deus Legem & Euangelium quatuor annorum millibus confirmauit. Etsi autem alia sunt veteris, alia noui Testamenti miracula: Tamen omnium vnus est scopus,

vnus

vnus finis, nempe vt confirment veritatem Dei, hoc est, doctrinam Legis & Euangleij, atq; adeò veri cultus Dei.

In veteri Testamento ante diluuium, duo insignia miracula occurrunt. Primum in oblatione Abel & Cain, qua Legem & Euangelium diuinitus confirmauit Deus. Non respexit ad Cain, sed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit Lege damnatus, hic pius per fidem in promissum Semen declaratus. Sed quomodo Dominus respexit? miraculo ignis, quo accendebatur hostia Abelis, declarauit istum cultum sibi placere. Legimus autem quater igni cœlesti accensas esse victimas in confirmationem doctrinæ & veri cultus Dei. Primum, de quo iam diximus, sacrificium Abelis igni de cœlo demisso absumptum est, quod cùm videret Cain, concidit vultus eius, & cogitauit de nece fratris: Quem postea imitati hypocritæ pios extremo persequuntur odio.

Secundo Leuit. 9. ignis cœlitus demissus consumpsit super altare holocaustum & adipes: Quod videns vniuersus populus laudauerunt Dominum. Hic ignis è cœlo demissus in sacrificium Aaronis durauit vsque ad constructionem templi Salomonis: Quo tempore rursus renouatus fuit de cœlis, & durauit vsque ad tempora Manasse, vt Hebræi sentiunt.

Tertio in dedicatione templi Salomonis ignis descendit de cœlo, & absumpsit holocausta & victimas, & maiestas Domini impleuit domum, 2. Paral. 7.

Quarto Eliæ Sacrificium absumptum est igni è cœlo misso, quo confirmabatur doctrina Eliæ, qui cum Domino locutus est in monte. Hic ignis cœlestis, quo accensa fuerunt sacrificia patrum, pertinet & ad significandam efficaciam sacrificij Christi, & ad obsignationem doctrinæ, & cultus eorum, qui offerebant. Secundum in Enoch, quem virum Dominus è consortio hominum sustulit in cœ-

lum, quo facto Deus doctrinam Euangelij confirmat, & signum ædidit de futura vita, quæ credentibus est promissa.

Prætereo miracula Diluuij, Confusionis linguarum, Partus anniculæ Saræ, Ardentis rubi in Aegypto, Virgæ in colubrum versæ, decem mirabilium per Mosen editorum ante exitum de Aegypto, exiccati maris rubri & Iordanis, Euersionis Iericho, Legis datæ in monte Sinai, Ieiunij Mosis, Colloquij Mosis cum Deo, Miraculosæ pœnæ Choræ, Datan & Abiron, Percussorum à serpentibus, Sanatorum ex intuitu suspensi serpentis ænei, Aquæ manantis de petra, Populi diuinitus sustentati per Mann cibum cœlestem in deserto 40. annis, vbi nec vestes, nec calcei detriti sunt. Prætereo quæ sub Iosua, sub iudicibus, sub regibus & ducibus contigere diuina miracula vsq; ad aduentum Domini.

Noui Testamenti miracula non sunt minus stupenda. Primum occurrit sterilis aniculæ Elizabetæ partus. Deinde

vir-

virginis Mariæ: vterq́; ab angelo annunciatus, non sine perpetuæ doctrinæ Ecclesiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum stella, Facta Christi diuina, eaq́; plurima, vt sanationes ægrotorum, suscitationes mortuorum, apparitiones in monte, resurrectio Domini, visibilis Spiritus sancti donatio quinquagesimo die post resurrectionem Domini, & multa per Apostolos, eorumq́; successores in nomine Christi ædita miracula.

Hæc omnia cùm veteris, tùm noui Testamenti miracula sunt testimonia veritatis Dei. Ita enim ait Moses, Exod. 13. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini semper sit in ore tuo. Nume. 14. Vsquequò non credent mihi in cunctis signis quæ feci in medio eorum, Ioh. 8. Si mihi non creditis, credite operibus meis. Vidua 3. Reg. 17. excitato filio suo dixit: Nunc scio quòd vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est.

Tertia pars externi testimonij est certißima prophetiarum completio. Vnde in Apocalypsi scribitur: Testimonium Iesu, est Spiritus prophetiæ. Et Iere. 28. Propheta, qui vaticinatus est de pace: cùm euenerit verbum Prophetæ cognoscetur Propheta, quod miserit eum Dominus in veritate. Iacob de regno Iuda, & aduentu Christi vaticinatur, & euentus prophetiæ respondit: Balaam de Christo sub imagine stellæ prædixit, cuius vaticinij veritatem euentus comprobauit, vt testatur Magorum historia apud Mattheum. Esaias prædixit Virgineum partum, quem completum testatur Euangelica Historia. Danielis de quatuor Monarchijs prædictio completa est. Hic Propheta annum paßionis Christi, & inchoandi æterni regni quasi digito monstrauit. Dauid, Esaias, Oseas, & multi alij Prophetæ de vocatione gentium prædixerunt. Hic cùm euentus, qui à nulla creatura prospici poterant, vaticinijs Propheticis respondeant, manifestum est à Deo monstratos esse, & vocem Prophetarum,

quæ

quæ in Ecclesijs nostris hodie sonat, diuinam esse. Hac igitur congruentia prædictionum & euentuum confirmati, firmissimè statuamus doctrinam Ecclesiæ à Deo traditam esse. Aug. ait: firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt.

Quarta pars externi testimonij, est consensus Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum ac Catholicæ totius Ecclesiæ in doctrina & cultu. Nam hi omnes vnanimi consensu eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandemq́ colendi Deum rationem tenuerunt. Neq; hunc consensum diuersitas Ceremoniarum turbat, quæ pro temporis ratione mutatæ sunt. Neq́ subinde subortæ hæreses. Nam qui verè pij fuerunt, manserunt semper in fundamento.

Quinta pars externi testimonij est duratio & conseruatio Ecclesiæ, quæ promißioni ac prædictioni Christi respondet. Nam si hæc ab hominibus fuisset, vel à Diabolo, nequaquam tot annis perduras-

 set,ad

ſet, aduerſus tot Tyrannorum inſultus, contra tot Hæreticorum ſectas, & in tantis Sophiſtarum inſidijs, quibus mundus & Diabolus ſe oppoſuerunt Eccleſiæ, & doctrinæ cæleſti. Huc dictum ſenis Gamalielis, Act. 5. pertinet: Si ex hominibus eſt opus hoc, diſſoluetur &c.

Sexta pars externi teſtimonij eſt cruenta confeſſio tot Martyrum inde uſq; ab Abel ad Chriſtum Dominum: Et ab hoc in hunc uſq; diem. Nequaquam .n. tàm atrocia ſupplicia ſubijſſent, pro incerta & erronea doctrina. Neq; hoc teſtimonij genus ex eo infringitur, quod Enthuſiaſmis neſcio quibus multi impulſi nõ dubitarunt pro erroribus ſuis confirmandis mortem oppetere. Nam defuerunt illis ſuperiora teſtimonia, quæ ueluti regula ſunt, ad quam probanda ſunt martyria. Hactenus de externis teſtimonijs.

Internum teſtimonium non eſt expoſitum oculis hominum, ſed cordibus hominum impreſſum, certificat homines de

firmi-

firmitate doctrinæ Ecclesiæ multò efficacius quàm omnia superiora. Hoc testimonium est arrhabo seu pignus spiritus sancti, quo obsignantur corda fidelium de veritate Euangelij. Huc illud Iohannis, 1. Iohan. 5. pertinet. Tres sunt qui testificantur in terra: Spiritus, Aqua & Sanguis. Et hi tres vnum sunt. Spiritus est credentium persuasio, qua conuincuntur in suis cordibus de veritate Euangelij Christi & certitudine. Aqua est ipsa regeneratio & sanctificatio, qua sentitur præseutia spiritus Christi. Sanguis est iusticia, id est, expiatio peccati per sanguinem Christi & iusticiæ Christi imputatio: Hinc nascitur ineffabile gaudium in cordibus piorum, & gustus quidam æternæ vitæ sentitur, quem præferunt pij omnibus mundi delitijs & diuitijs.

Hoc duplici testimoniorum genere confirmati Sancti laudant Deum, & prædicant ipsius misericordiam & veritatem, quæ tàm multis diuinis testimonijs ipsis confirmata est, vt amplius vacillare non possint, & simul precantur Deum, vt

opus quod operatus est in ipsis confirmet, vtq; abundent indies magis magisq; in omni cognitione & sensu.

Quòd autem Dominus noster Iesus Christus sit ille, de quo Moses & Prophetæ omnes vaticinati sunt, præter ea quæ diximus, testantur etiam ruinæ templi Ierosolymitani. Promissus est enim vt in secundum templum veniret Messias, vnde ipsius gloria maior futura erat quàm prioris, quod Templum per Vespasianum solo æquatum est.

Verùm Iulianus Imperator hostis Christianorum contra decretum Dei, & odio Christiani nominis, hortatus est Iudæos vt suam politiam instaurarent, Templum ædificarent, ac eis defensionem & immunitates promisit, vt isto pacto confirmaret errorem Iudæorum, expectantium adhuc Messiam, & pios, extructo templo Iudaico, ab Euangelij confessione absterreret. Sed quid fit? Cõuenit ingens multitudo Iudæorum, & magna

spe

ſpe collatis ſumptibus & opibus templum ædificare cœpit. Sed cum fundamenta iacerent, magno terræmotu dehiſcente terra, inter fulmina totum opus diſiectum, & multa millia Iudæorum ruinis oppreſſa ſunt. Ita didicerunt Iudæi ſe fruſtra niti contra Dei decretum. Inter ædificandum ſigna crucis in veſtitu, & in panibus paſsim Iudæis facta ſunt. Non ergò voluit Deus rurſus inſtaurari Templum. Nam vltima eius euerſio teſtimonium eſſe debuit, quòd miſſus ſit Meſsias, quem ſtante politia Moſaica, & Templo ſecundo conſpici & audiri docentem, & oſtendentem teſtimonia, & morientem, & reſuſcitatum oportuit, vt Daniel prædixerat. Sint ergo pij aduerſus Satanam, & omnes hoſtes Chriſti, armati & muniti rationibus quas recitauimus, & ſimul precentur Deum, vt ſuam Eccleſiam inter tot furores Diabolorum & hominum tueatur. Scriptum eſt enim de rege Eccleſiæ: Dominare in medio inimicorum tuorum, neq; ſperanda eſt vlla ſecuritas, ſed inter ærumnas Eccleſiæ decus lucebit.

Porro quia uniuersa scriptura, filium Dei dominum nostrum Iesum Christum, nobis ut unicum Mediatorem & Saluatorem commendat, tenenda est imprimis eius salutaris cognitio, quæ in quatuor sita est. Videlicet quòd sit verus Deus à patre ante secula natus consubstantialis patri: Quòd sit verus homo ex semine Dauidis iuxta scripturam, ex castißima virgine Maria factus: quòd sit una persona Deus & homo: Quòd sit unicus Ecclesiæ Saluator, hoc est, Rex & Sacerdos siue Mediator. De his quatuor Epistola ad Hebræos copiosè disputat, & præcipuè de regno & Sacerdotio Christi. Et docet unicum sacrificium Christi esse, quo hominum peccata expiantur, quoq; in æternum sanctificantur fideles, ut nec sit locus amplius Leuiticis sacrificijs, quæ ut umbræ cessare debuerunt, adueniente veritate, nec alijs hostijs ullis, peracto iam sacrificio Christi. Nam hic Sacerdos Dominus noster Iesus Christus, per proprium sanguinem intrauit semel in sacrarium æternam redemtionem nactus.

Huius Christi (qui per Spiritum æternum seipsum obtulit inculpatum Deo) sanguis purgat conscientias nostras à mortuis operibus ad seruiendum Deo viuo, Heb. 9. Omnia ergo sacrificia alia quæ homines fingunt, contumeliosa sunt in filium Dei, Cui soli gloria hæc debetur, quòd sit Sacerdos & Mediator, quemadmodum Epistola ad Hebræos multis argumentis & demonstrationibus ostendit. In hanc Epistolam commentarium hunc edo, vt pijs lectoribus præsertim iunioribus monstrem seriem argumentorũ, & singula ad vsum nostrum in tota vita transferam. Nam cùm ad hæc duo videlicet γνῶσιν & αἴσθησιν omnia referri debeant, soleo in meis scriptis hæc duo lectoribus commendare, vt & rectè cognoscantur quæ scire oportet: & in cordibus sentiantur, atq; adeò in tota vita appareant, ne γνῶσις sit ἄπρακτος.

Quòd autem hunc commentarium sub tuo nomine, vir clarißime, edere mihi placuit, rationes sunt honestißimæ. Pri-

mùm enim cùm hanc Epiſtolam domi meæ ante ſedecim annos quibuſdam domeſticis diſcipulis enarrarem, tu inter præcipuos fuiſti. Nam cùm publicè Dialecticam explicarem, priuatim hanc Epiſtolam propoſui, vt in ea vſum artis monſtrarem. Neque enim tunc temporis propoſueram aliud quàm ſingula argumenta ad leges dialecticas reuocare: quo diſcipuli mei in alijs ſcriptis facilius analyſin argumentorum inſtituerent, & omnia ad normas artis reuocarent. Quarè cùm ipſe præ alijs omnibus fueris ſolers, & fœlix in retexendis argumentis & accommodandis ſuis locis, meritò tibi debetur hic noſter labor. Deinde quia ab eodem tempore, quo meæ fidei commiſſus es, à fratre tuo Biornone Caaes Domino de Sparup, iam regni Daniæ Conſiliario & ſapienti & bono, ſemper te erga me gratiſsimum exhibuiſti, idq́ non ſolum verbis, verum etiam omni genere officiorum, cùm erga me ipſum, tùm erga meos, & præcipuè filium Iohannem Hemmingium, quem & abeuntem Vuitebergam ingenij

genij excolendi gratia, & absentem amplissimis muneribus ornasti. Hac tua erga me meosq́ summa beneuolentia, & beneficentia ita deuinctũ tibi tuisq́ reddidisti, vtplanè nihil magis in votis habeã, quàm me declarare gratissimum tàm benè merito. Theocritus pulchrè ait: ψυχροὶ πάλαι ἄνδρες οὐκ ἀντεφίλησ᾽ ὁ φιληθείς. Plumbeum igitur esse oportet eum, qui tot affectus beneficijs gratitudinem non rependit. Proinde mi Nicolae, ne sim planè in illorum numero, qui facilè beneficiorum obliuiscuntur, tua beneficia erga me profiteor maxima esse, pro quibus & gratiam habeo, & habiturus sum, quòad vixero. Vt autem extet aliquod gratitudinis meæ erga te μνημόσυνον hunc Commentarium sub tuo nomine in lucem emitto, quo volo apud posteritatem testatum, quo sim erga te animo, & quo in loco habeam tua ingentia mihi præstita beneficia. Te interea rogo, vt boni consulas hanc animi mei erga te testificationem.

Rogo æternum Deum patrem Domini nostri Iesu Christi, vt nos conseruet in vera religione & sancta animorum concordia, vt olim in æterna vita conformes filio Dei effecti, fructum lætissimum Euangelij Christi percipiamus, cum castissimis Angelis, & electis Dei. Bene, piè & fœliciter vale, corpore, anima & spiritu integer.

Ex musæo nostro.

Anno 1567.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD HEbræos.

RÆCORVM PLÆRIque Epistolam ad Hebræos scriptam, Pauli Apostoli esse affirmant, id quod Latinorum nonnulli in dubium reuocarunt, Quemadmodum Eusebius libro 3. Ecclesiasticæ historiæ his verbis testatur: Pauli quoq; manifestè quatuordecim sunt Epistolæ, quæ in autoritate habentur, licet sciam apud Latinos de Epistola, quæ ad Hebræos scribitur, haberi dubitationem. Hæc Eusebius.

Etsi autem de organo, per quod Spiritus sanctus hanc Epistolam Ecclesiæ DEI dedit, iusta dubitatio esse potest: tamen cum Ecclesia, præsertim Græca, eam pro Catholica habuerit, & ipse Spiritus DEI se eius autorem manifestè prodat, reiectis inutilibus de autore homine disputationibus, eius artificem Spiritum Christi, veneremur, ac DEO grati simus pro hoc ingenti thesauro, quo suam Ecclesiam donauit.

Præ-

Præterea disputatur, Hebraicè ne an Græcè scripta sit, Alij enim aliter sentiūt, sed argumenta nonnulla, ex virtute Græcorum vocum petita, conuincunt eam procul omni dubio Græcè scriptam esse.

Sed his disputationibus omißis dicamus de rebus, quæ nobis huius Epistolæ argumentum aperiant: atq; videamus quæ fuerit scribendi occasio, quis status seu quæstio principalis, & quis tractationis ordo seu Methodus, his enim probè cognitis viam paratam habebimus, ad hanc Epistolam planius intelligendam.

OCCASIO.

Occasionem huius Epistolæ scribendæ ad Hebræos, hanc fuisse totus contextus conuincit. Hebræi multi in Palæstina habitantes, doctrina & miraculis Apostolorum Christi conuicti, Christum promissum Meßiam agnouerunt, & in eum crediderunt: Sed nimium erant Mosaicis ritibus, nimirum cæremonijs & sacrificijs addicti, non satis, vt decebat, intelligentes finem, vim & fructum aduentus Christi, ad abolenda hæc omnia.

Hanc carnalem prudentiam sequuti, putabant se extra periculum ex omni parte fore, si doctrinæ Apostolicæ de Euangelio Christi ad-

sti, adiungerent Cæremonias ritusq́ Mosaicos.

Itaq́ vt hunc crassum errorem, qui vnà cum Euangelio de Christo exhibito stare non potest, ex animis eorum penitus extirparet, homo DEI *Spiritu plenus, hanc Epistolam scribit, firmis argumentis & demonstrationibus conuincens, solius Iesu Christi,* DEI *& Hominis, sacrificio, consummari & sanctificari credentes in perpetuum.*

STATVS SEV QVÆstio principalis.

Status igitur seu quæstio principalis hæc est: Quòd Christi sacrificium vnicum & solum sit propiciatorium pro peccatis totius mundi, quo peracto debebant Leuitica sacrificia cessare, quæ huius veri sacrificij vmbræ quædam et typi fuerunt. Propterea etiam oportet iam Christum audire noui Testamenti sponsorem, eumq́ fide, exemplo Sanctorum veterum, recipere & amplecti.

Atq́ ita hæc Epistola principaliter est generis Didascalici: cui, vt applicetur doctrina auditoribus, adhibetur exhortatio ex Suasorio genere, quemadmodum fieri consueuit.

Nam

Nam hæc eſt Methodus omnium Prophetarum, Apoſtolorum, & aliorum rectè docentium in Eccleſia, doctrinis admiſcere, nunc exhortationes, nunc conſolationes, nunc terrores & minas, vt iſto pacto doctrinam accommodent auditoribus.

ORDO SEV TRACTATIONIS METHODUS.

Ordo tractationis ſapientiſsimè & planè ex Rhetorum præſcripto inſtitutus eſt. Primo enim loco Narrationem ſeu expoſitionem de perſona & officio Filij Dei collocat. Quæ expoſitio eſt tanquam materia, ex qua reliquum corpus totius huius Epiſtolæ extruitur. Deinde expoſitionem Analyſi retexit, ac de ſingulis eius membris fuſè & doctiſsimè diſputat: ac primùm quidem, quia filij Dei mentionem fecit, de eius duplici natura & officio diſputat, Vnde & Exhortationem extruit, vt ipſum audiant Hebræi. Poſtea, quia in Narratione dixerat, per Chriſtum fieri purgationem peccatorum, de Sacerdotio Chriſti inſtituit diſputationem copioſiſsimè, ac docet ſolius Chriſti ſacrificio conſummari ſanctos in perpetuū,

ostendens iam finem esse Leuiticorum sacrificiorum. Hinc, quia applicatio sacrificij Christi fit per fidem, hortatur ad fidem, idq; pluribus Sanctorum exemplis. Tandem additis communibus vitæ præceptis finit Epistolam.

CAPVT PRIMVM.

SVMMA CAPITIS PRIMI.

VT olim patribus per Prophetas, ita nunc nobis DEVS loquutus est per Filium, Angelis excellentiorem, vt qui eos origine, dominio, operatione & honore antecedat.

ORDO PRIMI CAPITIS ET PARtes.

PRimum caput narratione seu expositione (quæ continet fontes totius disputationis sequentis) propositione comparata, nimirum quòd

Chri-

Christus sit angelis sublimior, & confirmatione petita ab origine, dominio, operatione, & honore Christi, absoluitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBseruatione doctrinarum.

Multifariam, multisq; modis olim Deus loquutus est patribus per Prophetas, in extremis diebus his loquutus est, nobis per filium.

Orditur narrationem à patefactione diuina, seu ab euentu: videlicet quod DEVS sit loquutus nobis per Filium. Verùm vt maius pondus orationi addat, instituit collationem quadruplicem, quæ pertinet ad commendationẽ Euangelij, à filio DEI prædicati: Vnde postea argumentum Suasorium in secundo capite extruit, videlicet vt Christum, nisi in grauissimas pœnas incurrere velint, Hebræi audiant.

Primùm ergò memorabile est, quod dicit Deum semper loquutum esse Ecclesiæ, statuitq; ipsum autorẽ esse sacræ scripturæ, vt nos eò magis in scripturæ admirationem ac veneratione

tionem adducat, vtq́ certo certius ſtatuamus diuinum ſermonem eſſe, qui nobis in Propheticis, Euangelicis & Apoſtolicis ſcriptis eſt traditus & commendatus.

Huc pertinent teſtimonia certitudinis verbi DEI, de quibus alibi à me dictum eſt, quare illis omiſsis collationis membra, quæ quatuor eſſe dixi, declarabo.

PRIMA collatio, temporis eſt, DEVS olim loquutus eſt, & his extremis diebus loquutus eſt, Vnde duo colligamus.

Primùm, vtriq́ miniſterio veteris & noui Teſtamenti commune eſſe, habere eundem autorem DEVM, ex qua re quanta ſit maieſtas diuini miniſterij, concludendum eſt, Deus loquutus &c.

Deinde, cum dicit, extremis his diebus (vocat autem extremos dies, tempus totum à Chriſto exhibito vſq́ ad conſummationem mundi) ſignificat non reſtare tempus aliquod, in quo aliud verbum de cælo expectandum eſt, præter id quod pater reuelauit per filium, in quem extremè ingrati ſunt, qui noua dogmata præter ipſius verbum excogitant.

SECVNDA collatio continet auditorum diſcrimina, olim (ait) patribus ante Chri-

ſtum exhibitum, nunc nobis poſt Chriſtum exhibitum, loquutus eſt. Hæc collatio ſignificat pātres nobiſcum eandem habuiſſe religionem, eandem in Chriſtum communem Saluatorem fiduciam, eundem cultum. Breuiter, vtroſq́, id eſt, patres & nos, eiuſdem familiæ DEI, hoc eſt, Eccleſiæ Chriſti domeſticos eſſe.

TERTIA collatio continet Miniſtrorum verbi diſcrimina. Patribus enim per Prophetas, nobis autem per filium loquutus eſt vnus idemq́ DEVS. Hæc collatio oſtendit idem fuiſſe miniſterium veteris & noui Teſtamenti, tametſi in miniſtris maximum eſt diſcrimen: Prophetæ enim ſerui fuerunt: at filius Dominus ipſe eſt.

QVARTA collatio modum reuelationis diuini ſermonis habet. Tametſi autem vtrumq́ collationis membrum expreſſè non ponitur, tamen alterum ex altero facilè intelligi poteſt.

MODVS miniſterij diuini ante Chriſtum exhibitum indicatur duabus vocibus, quæ ſunt πολυμερῶς & πολυτρόπως: quarum illa ad quantitatē, hæc ad qualitatem referēda eſt. Cùm enim dicit πολυμερῶς, ſignificat non ſtatim quaſi in vnum faſciculum colligata ſalutis documenta propoſita fuiſſe, Sed per partes & vi-

& vices quantum cuiusq; salutis intererat. Aliàs enim cōtractius, aliàs explicatius nostræ salutis mysteria proponebantur.

Potest igitur vox πολυμερῶς reddi multis vicibus, verum cum πολυτρόπως addit, id est, varijs modis, significat autor Deum varijs rationibus & dispensandi modis suam voluntatem ante Christi aduentum patefecisse. Nam interdum per clariora visa, interdum per obscuriora ænigmata, nonnunquam vigilantibus, & rursus interdum dormientibus suam voluntatem patefecit DEVS: Quemadmodum scriptum est Numerorum 12. Vbi Dominus Moysen à cæteris Prophetis discernit his verbis: Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione cognoscar ab eo, vel per somnium loquar ad eum. At non talis seruus meus Moyses, qui in vniuersa domo mea fidelis est, Ore enim ad os loquar ei, per visionem & non per Ænigmata & figuras.

At longe secus se Christi ministerium habet. Siquidem nullæ in eo sunt temporum vicißitudines, quæ aliquid cogunt immutare, aut addere ijs, quæ à Christo dicta sunt. Christi enim aduentus, quasi postrema ministerij est periodus, & meta vltima, vltra quam nulla

nouæ doctrinæ acceßio est expectanda. Neq; enim per visa aut in somnis loquutus est nobis filius, sed ipse suo sancto ore doctrinam cœlestem plenißimè, quam ex sapientia patris, quæ ipsemet est, deprompsit. Quare cum tantum habeat preconem verbi populus noui Testamenti, meritò autor Epistolæ ad diligentiorem obedientiam in secundo hortatur.

Ex his omnibus simul colligamus, vnum & eundem autorem diuini verbi DEVM *esse. Deinde consensum omnium Prophetarum, Christi, & Apostolorum, in doctrina & cultu. Præterea in verbo prædicato per Filium, plenißimè reuelatam esse voluntatem* DEI *de salute obtinenda per Christum. Quare intrepidè reijciamus, quicquid cum hoc verbo non consentit.*

Quem constituit hæredem omnium, per quem & secula fecit.

Aptè descriptionem personæ instituit. Primùm enim proponit, quæ sunt eius diuitiæ, & quæ potentia, vt his cognitis, libentius nos ei subijciamus. Nam cum audimus omnia bona ab ipso poßideri, ab eo omnia bona haurienda monemur. Cum rursus pronunciat ipsum

eum esse, per quem Pater omnia condiderit potentia eius, admonemur timoris ac reuerentiæ erga illum.

Hoc loco primùm obseruandum est, quod tametsi hæc dicantur de vna persona, filio DEI, id tamen non fiat eodem respectu. Nam quod hæres constitutus sit omnium, ad officium redemptionis, & incarnationis mysterium pertinet. At quòd per eum pater condiderit omnia, diuinitatis proprium est. Proinde in hoc filio DEI natura diuina & humana vnione hypostatica seu personali vnitæ sunt.

Præterea cum fides hinc colligit, omnia bona in Christo hærede omnium esse, confirmantur pij, qui non aliunde expectant quicquam bonorum, nisi ab hoc hærede: à quo fidei manu omnia salutaria accipiunt. Et contrà, confutantur hypocritæ, qui aliundè venantur salutem, quàm à solo Christo. Nam cum hic solus sit hæres omnium, extra illum nihil bonorum est inuenire. Monemur igitur, vt ab hoc hærede, hæreditatem in cœlo petamus, qui ideò factus est hæres omnium, vt nos, rerum omnium inopes, hæredes cœli faceret.

Respicit autem hîc autor ad secundum

Pſalmum, vbi filius DEI *in hunc modum loquitur: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeßionem tuam terminos terræ.*

Hæreditatis nomine, Metonymia Hebraica ſignificatur, pleniſsimum imperium & poſſeßio. Quare cum dicitur, Chriſtus eſt hæres omnium, ſenſus eſt, quòd Chriſtus ſit pleniſſimus Dominus & poſſeſſor omnium rerum.

Porrò cum Apoſtolus affirmat, DEVM *omnia feciſſe per filium, Notanda eſt phraſis. Nam perinde eſt, ac ſi diceret, pater & filius ſimul omnia condiderunt. Ex quo concluditur contra Arrianos, quòd filius* DEI *nequaquam ſit creatura ſed creator, hoc eſt,* DEVS, *diſtincta tamẽ à patre hypoſtaſis. Hinc cõfirmatur articulus noſtræ fidei, qui requirit, vt in Chriſtum ſecundam in diuinitate perſonam credamus. Confutatur Paulus Samoſatenus, qui Chriſtum à Maria originem duxiſſe mẽtiebatur. Monemur vt huius gubernationi nos ſubijciamus.*

Cæterum ſi breuius omnia, quæ in hoc breui Aphoriſmo continentur, euoluere placet, ex hiſce paucis Apoſtoli verbis quatuor concludamus.

Pri-

PRIMVM, quòd Christus sit filius DEI, hoc est, vnus & idem DEVS cum patre, seu vt Symbolum loquitur, ὁμοούσιος patri. Si enim per ipsum omnia facta sunt adeò, vt Iohannes inquit, vt nihil sine ipso factum sit, est profectò non creatura, sed creator, si creator & DEVS.

SECVNDVM, quòd Christus sit verus homo: hoc enim respectu hæres appellatur.

TERTIVM, quòd sit vna persona, in qua duæ naturæ, diuina & humana vnione hypostatica vnitæ sunt.

QVARTVM, quòd sit omnium bonorum fons vnicus, adeoq; Saluator mundi.

Horum quatuor attributorum Christi maximus vsus est.

PRIMVM enim attributum, monstrat omnipotentiam Christi. Vnde fides confirmatur aduersus regnum Satanæ, & eruditur de potentia Christi, qua ipse potest suos ex omnibus periculis potenter eripere.

SECVNDVM attributum, informat fidem de φιλανθρωπίᾳ Christi erga nos. Assumpsit enim nostram naturam in certissimum testimonium sui amoris erga nos. Non enim maior amor esse potuit, quàm quod DEVS voluerit nobis coniungi societate naturæ, & in ea fieri victima pro peccatis nostris.

Tertium attributum ostendit quantum sit preciū, quanta æstimatio omnium actionum Christi in ipsius sanctissima humanitate. Nam opera hominis Christi summum precium & valorem à diuinitate Christi accipiunt. Atque ideò mors Christi sufficiens λύτζορ est, ad expianda omnium hominum peccata. Quia est mors hominis, qui est DEUS, *Atq; ita iudicandum est de omnibus alijs actionibus in humana natura Christi.*

Quartum attributum, reuocat nos ab omnibus alijs medijs, cū salus nostra agitur, & adducit nos ad hunc vnicum fontem salutis, Iesum Christum, ex quo omnia salutaria, fidei manu haurienda sunt.

Qui cum sit splendor gloriæ & character substantiæ eius.

Hæc descriptionis pars valdè sublimis est, in qua filius DEI *imago patris æterni esse affirmatur. Quoniam autem Christus est naturalis imago patris, idq; non solum essentialiter, verumetiam virtualiter, seu, vt Ireneus loquitur, per gloriam virtutis, quæ in ipsius operibus diuinis refulget. Ideo Apostolus noster, hoc loco primum vocat ipsum ἀπάυγασ-*

μα, id est, resplendentiam gloriæ paternæ. Nam gloria patris in filio refulget. Est autem ἀπαύγασμα, propriè splendor è re illuminata aliundè refulgens. Ad eundem modum filius clara patris imago suos radios ad homines transfundit, dum diuina doctrina operibus & Spiritus sancti donis se patefacit. Deinde vocat ipsum characterem (id est, expressam & viuam imaginem) ὑποστάσεως, hoc est, personæ patris. Est enim filius imago patris coæterna, quæ imago, quia in ipsam patris substantiam transfusa est, dicitur filius DEI.

Ex hoc loco discitur, quòd filius DEI sit persona à patre distincta, patri coessentialis & coæterna, minimeq; ab eo separabilis. Vt enim splendor luci est coæternus & inseparabilis, ex eius substantia manans: Ita filius DEI altera persona est à patre, patri coeßentialis & coæternus.

Confutat & hic locus Arrium, qui vt plures personas, ita & plures οὐσίας esse in diuinitate docuit.

Monentur igitur pij, vt hoc testimonio cõfirmati, constanter in fide Catholica de Christo, contra omnes hæreses veteres & nouas, persistant.

Hæc ita breuiter de imagine DEI *dicta sufficiant, sed interim meminerimus, corporalia & creata, collatione integra, æternis & increatis comparari non poſſe.*

Ferenſq́ omnia verbo virtutis ſuæ.

Quemadmodum ſuprà Chriſtum Creatorem aſſeruit, Ita nunc omnia ipſius prouidentiæ ſubijcit. Fert (inquit) omnia verbo virtutis ſuæ, Id eſt, omnia tuetur, conſeruat & moderatur ſuo potenti nutu. Verbum enim hoc loco nutum & voluntatem ſignificat. Genitiuus virtutis, vice Epitheti ponitur more hebraico. Hinc diſcamus ſtatum creaturarum incolumem conſiſtere per filium. Hinc rurſus & diuinitas filij concluditur, & nos admonemur obedientiæ, timoris & reuerentiæ erga ipſum.

Purgationem noſtrorum peccatorum per ſe ipſum faciens.

Hæc propoſitio continet præcipuum caput doctrinæ Eccleſiæ DEI, *videlicet, quòd Chriſtus ſua victima homines à peccato purget. Iohannes ait: Sanguis Ieſu Chriſti emundat nos ab omni peccato. Hinc confirmatur ar-*

ticulus fidei nostræ de remißione peccatorum gratuita, & confutantur Iudæi, Mahometistæ, Pelagiani & Papistæ, adeoq; omnes qui alijs rebus quàm solo sanguine Christi dicunt purgari peccata. Monemur proinde, vt vera fide & inuocatione hanc peccati purgationem expetamus.

Porrò vt ex superioribus propositionibus autor noster extruit, quæ vsq; ad finē quarti capitis sequūtur: Ita hanc propositionē, Purgationem nostrorum peccatorum per se ipsum faciens, à quinti capitis principio vsq; ad finem ferè decimi explicat, illustrat & confirmat.

Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.

Hæc propositio, confirmat articulum fidei nostræ de Seßione Christi DEI & hominis ad dexteram patris in excelsis. Chrysostomus ordinem narrationis perpendens, in hunc locum sic scribit: ὀυκ ἁπλῶς ἔιπεν ἐκάθισεν, ἀλλὰ μετὰ τὸν καθάρισμον ἐκάθισεν, hoc est, non simpliciter dixit, sedet, sed post purgationem sedet.

Hæc propositio digna est, quæ copiosius & clarius explicetur, præsertim cum contineat articulum fidei, hoc est partem fundamenti, extra quod salus non est. Nam

Nam etsi extra omne dubium est, per dexteram maiestatis significari diuinam potentiam, maiestatem & imperium, Sic tamen significatio hæc accipienda & declaranda est, vt non euertatur, Quod de visibili & corporali ascensione & exaltatione corporis eius supra omnes cœlos, imò & angelos beatos in articulo antecedente, & alijs scripturæ locis traditum ac sæpè repetitum est.

De priori autem cum non sit opus longiori explicatione, de posteriori potißimum dicemus.

Ac quæ sit vera & catholica sententia de gloriosa corporis Christi ascensione & eleuatione in cœlum, primum plurima scripturæ dicta ostendunt. Deinde & consentientia Symbolorum testimonia, Et perpetuus ac constans scriptorum veterum consensus, de quo monere rudiores valdè prodest.

Dicta scripturæ inter multa hæc pauca annotare placuit.

Marci 16. Et Dominus quidem Iesus, postquam loquutus est eis, assumptus est in cœlum, & sedet à dextris DEI.

Lucæ 24. Et factum est, dum benediceret illis, receßit ab eis, & ferebatur in cœlum.

Actorum 1. *Et cum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum, Cumq; intuerentur illum euntem in cœlum, ecce duo viri astiterunt iuxta illos in vestibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis respicientes in cœlum? Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.*

Actorum 3. *Quem oportet cœlum accipere, vsq; in tempora restitutionis omnium.*

Ad Ephesios 1. *Quem collocauit ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum, ac potestatem, & virtutem, & dominium.*

Ad Ephesios 4. *Cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus.*

Ad Philippenses 2. *Ideo* DEVS *exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est supra omne nomen, vt omnis lingua confiteatur, quod Dominus sit Iesus Christus, in gloria* DEI *patris.*

Philippensium 3. πολίτευμα *nostrum in cœlis est, vnde & Saluatorem expectamus, dominum Iesum Christum, qui transfigurabit*

nostra contempta corpora, vt sint conformia suo glorioso corpori, idq́; ea potentia, qua potest omnia sibi subijcere.

Colossensium 3. Si resurrexistis vnà cum Christo, superna quærite, vbi Christus est ad dexteram DEI.

1. Thessalo. 1. Vt seruiretis DEO *viuenti & veraci, & expectaretis filium eius de cœlis, quem excitauit à mortuis, Iesum, qui liberat nos ab ira ventura.*

1. Thessalo. 4: Ipse Dominus cum tuba descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primùm.

Ad Hebræos 1. Postquam purgationem peccatorum nostrorum fecisset, consedit ad dexteram maiestatis in excelsis.

Hebræ. 9. Non enim manufacta sancta ingressus est Christus, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis.

Cum his congruunt Symbola. Apostolicum enim Symbolum ita habet: Ascendit ad cœlos, & sedet ad dexteram patris, vnde venturus est iudicatum viuos & mortuos. Nicænū Symbolū: Ascendit in cœlos, & sedet ad dexteram patris, & rursus veniet cum gloria iudicaturus viuos & mortuos. Symbolum quod Epiphanius

phanius

phanius scribit recitari soleri ab ijs qui baptizandi erãt: Ascendit ad cœlos in ipso corpore in gloria. Symbolũ Athanasianũ: Sedet ad dexterã patris, & Dei omnipotentis, vnde veniet iudicare viuos & mortuos. Symbolum Ambrosij & Augustini, vt fertur: Tu deuicto mortis aculeo aperuisti credentibus regna cœlorum. Tu ad dexteram Dei sedes in gloria patris, Iudex crederis esse venturus.

Huc etiam facit scriptorum veterum pius consensus. Augustinus in libro Epistolarũ, Epistola 57. Dardano in hunc modũ scribit: Noli itaq; dubitare ibi nunc esse hominẽ Iesum Christum, vnde venturus est, memoriterq; recole, & fideliter tene Christianam confeßionem, quoniam resurrexit à mortuis, ascendit in cœlum, sedet ad dexteram patris, nec aliunde quàm inde venturus est, ad viuos mortuosq; iudicandos. Et sic venturus est, illa angelica voce testante, quemadmodum ire visus est in cœlum, hoc est, in eadẽ carnis forma atq; substantia, cui profectò immortalitatẽ dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formã nõ est putandus vbiq; diffusus. Cauendum est enim ne ita diuinitatem astruamus, vt veritatem corporis auferamus.

Non est autem consequens, vt quod in DEO est, ita sit vbiq; vt DEVS. Nam & nobis

nobis verissima scriptura dicit, quòd in illo viuimus, mouemur & sumus, nec tamen, sicut ille, vbique sumus. Sed aliter homo ille in DEO, Quoniam & aliter DEVS ille in homine, proprio quodam & singulari modo. Vna enim persona DEVS & homo est, & vtrumque est vnus Christus Iesus. Vbique per id quod DEVS est: In cœlo autem per id quod homo.

Idem in eadem Epistola, Nam spacia locorum tolle corporibus, nusquam erunt, Et quia nusquàm erunt, nec erunt, Tolle ipsa corpora qualitatibus corporum, non erit vbi sint, Et ideò necesse est, vt non sint.

Idem in fine eiusdem Epistolæ: Christum autem dominum nostrum vnigenitum DEI filium æqualẽ patri, eundemque hominis filium, quo maior est pater, Et vbique totum præsentem esse non dubites tanquàm DEVM, & in eodem templo DEI esse, tanquàm inhabitantem DEVM, Et in loco aliquo cœli propter veri corporis modum.

Idem tractatu 50. In Iohannem: Sed quoniam verum est quod ait, Ecce ego vobiscum sum, vsque ad consummationem seculi, & abijt & hic est, & redijt & nos non deseruit. corpus enim suum intulit cœlo, maiestatem non

abstulit mundo. Idem secundum præsentiam maiestatis semper habemus Christum: secundum præsentiam carnis rectè dictum est discipulis: Me autem non semper habebitis.

Idem in libro de Agone Christiano: Nec eos audiamus, qui negant tale corpus Domini resurrexisse, quale positum est in monumento, si enim tale non fuisset, non ipse dixisset post resurrectionem discipulis: Palpate & videte, quoniam spiritus ossa & carnem non habet, sicut videtis me habere. Sacrilegium est credere, dominum nostrum, cum ipse sit veritas, in aliquo fuisse mentitum. Nec nos moueat, quòd clausis ostijs subitò eum apparuisse discipulis scriptum est, vt propterea negemus illud fuisse corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videmus illud per clausa ostia intrare: omnia enim possibilia sunt DEO. Nam & ambulare super aquas contra naturam huius corporis esse manifestum est, & tamen non solum ipse Dominus ante passionem ambulauit, sed etiam Petrum ambulare fecit.

Tertulianus de Trinitate: Non ibi ante homo fuit, sed illuc ascendit vbi non fuit, descendit autem Dei verbum, quod ibi fuit.

Idem de Resurrectione carnis: Christus est homo, etsi Deus, Adam nouissimus, etsi ser-

mo primarius, caro & sanguis, etsi nostris puriora, Idem tamen & substantia & forma qua ascendit, & talis etiam descensurus.

Cyprianus libro 6. cap. 14. hic animaduertendum, quòd etsi corporis sui præsentiam hinc subduxerit, maiestate tamen diuinitatis semper adest, sicut ipse à discipulis abiturus pollicetur. Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi.

Idem libro 9 supra Iohannem cap. 21. Credere autem oportet fideles, quòd licet à nobis corpore absit, virtute tamen eius omnia & nos gubernari adesseq; semper ipsum omnibus qui eum diligunt.

Idem in expositione Symboli: Ascendit ergo ad cœlos, nō vbi verbum Deus ante non fuerat, quippe qui erat semper in cœlis, & manebat in patre, sed vbi verbum caro factum nō sedebat.

Vigilius aduersus Euthicen. Dei filius secundum humanitatem suam recessit à nobis, secundum diuinitatem adest nobis. Ecce vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi. Si nobiscum est, quomodo ait: Veniet quando desideretis vnum diem filij hominis & non videbitis, sed & nobiscum est, & non est nobiscum, quia quos reliquit, & à quibus discessit humanitate sua, non reliquit, non de-

seruit

seruit diuinitate sua. Per formam enim serui, quam abstulit à nobis in cœlum, absens est nobis. Per formam Dei, quæ non recedit à nobis in terris, præsens est nobis, tamen & præsens & absens ipse vnus idemq́ est nobis.

Idem, Deinde si verbi & carnis vna natura est, quomodo cum verbum vbiq́ sit, non vbiq́ inueniatur & caro. Namq́ quando in terra fuit, non erat vtiq́ in cœlo, & nunc quia in cœlo est, non est vtiq́ in terra, & in tantum non est, vt secundū ipsam Christum spectemus venturū de cœlo, quem secundum verbum nobiscum esse credimus in terra. Igitur secundum vos aut verbum cum carne sua loco continetur, aut caro cum verbo vbiq́ est. Quomodo vna natura contrarium quid & diuersum non recipit in se ipsa? Diuersum est autem & longè dissimile circumscribi loco & vbiq́ esse. Et quia verbum vbiq́ est, caro autem eius vbiq́ non est, apparet vnum eundemq́ Christum vtriusq́ esse naturæ, & esse quidem vbiq́ secundum naturā diuinitatis suæ, & loco contineri secundum naturam humanitatis suæ. Creatum esse, initium non habere, morti subiacere, & mori non posse, quorum vnum illi est ex natura verbi, qua Deus est, aliud ex natura carnis, qua idem Deus homo est. Igitur vnus Dei filius, idemq́ homi-

nis factus filius, habet initium ex natura carnis suæ, & non est creatus per naturam diuinitatis suæ. Circumscribitur loco, per naturam carnis suæ, & loco non capitur, per naturam diuinitatis suæ.

Iustinus martyr in expositione fidei: Manet quidem corpus, siquidem Deus corpus non est, factum est quidem corpus, particeps diuinæ dignitatis, non naturæ.

Gregorius Nazianzenus: Circumscriptus corpore & non circumscriptus spiritu.

Theodoretus Dialogo 2: Corpus Christi glorificatum habet quam prius habuit circumscriptionem.

Idem. Illud corpus priorem habet formam, & figuram, & circumscriptionem, & vt summatim dicam, corporis essentiam, etiamsi post resurrectionem immortale & immune à corruptione factum est.

Idem: Etiam post resurrectionem conspectum est corpus Christi habens circumscriptionem, & manus & pedes & reliqua corporis membra, & tangi ac videri poterat, sicut ante resurrectionem.

Idem: Corpus non in diuinitatis naturam mutatum est, sed etiam post resurrectionem, quamuis immortale & incorruptibile diui-

næ glo-

næ gloriæ plenum, tamen ſuam habet circumſcriptionem.

Hactenus dicta ſcripturæ recitauimus, Symbolorũ verba ſignauimus, & pium veterũ ſcriptorum conſenſum oſtendimus: Nunc ex his omnibus ſententiæ ſummam concludemus, idq́ non noſtris, ſed Beati Philippi verbis, qui in hunc modũ in commentarijs in Epiſtolam Pauli ad Coloſſen: 3. ſcribit. In Symbolo (inquiens) intelligatur dictum, vt ſonat litera, & de corpore & de corporali locatione: Aſcendit (ſcilicet) corporali & Phyſica locatione in cœlum, hoc eſt, in locum cœleſtem, vbicunq́ eſt, quia hîc non ſunt fingendæ Allegoriæ. Aſcenſio fuit viſibilis & corporalis, & ſemper ita ſcripſit tota antiquitas, Chriſtum corporali locatione in aliquo loco eſſe, Vbicunq́ vult, & aſcenſio corporalis facta eſt ſurſum. Ideo Paulus in hoc capite illum locum nominat ſurſum. At in propoſitione: Filius hominis qui eſt in cœlo, Dictũ intelligatur communicatione Idiomatum, λόγος ſemper eſt in cœlo, etiamſi corporali locatione corpus eſt in Virgine, & infra.

Vt autem de locali aſcenſione naturæ humanæ dictum eſt, Aſcendit ad cœlos: Ita de exaltatione naturæ humanæ ſuper omnes creaturas dictum eſt, Sedet ad dexteram patris, vt

hic Paulus inquit: Vbi est ad dexteram DEI sedens. Ait Christum sursum esse, & quidem ad dexteram DEI, hoc est, non vt beati Angeli & homines sursum sunt, sed exaltatus supra Angelos, in illa arcana luce DEI regnans cum patre, Et tamen corpus localiter alicubi est secundum veri corporis modum, vt Augustinus inquit. Et hæ propositiones: Christus in vobis est, Ego in eis, Veniemus ad eum, & mansionem apud eum faciemus, intelligantur de communicatione Idiomatum. Et de hac præsentia filij in prædicatione Euangelij & in sanctis, necesse est Ecclesiam fideliter erudiri, vt agnoscamus Dominum nostrum Iesum Christũ adesse Ecclesiæ, & esse caput omnia in omnibus perficiens. Hæc PHILIPPVS, cuius sententia cum planè conueniat cum dictis scripturæ, cum Symbolis Ecclesiæ & orthodoxo veterum consensu, piè eam ac tutò nos sequi posse non dubitemus, etiamsi alij hoc tempore, quorum non videtur contemnẽda doctrina & pietas, aliter sentire, & hoc explicare, nescio quo modo alio conentur de quo litem non faciam.

Tantò præstantior Angelis factus, quantò excellentius præ illis sortitus est nomen.

Dixit Christum sedere ad dexteram maiestatis in excelsis, nunc autem docet quænam sit ea maiestas, seu sessio ad dexteram patris, videlicet, omnibus rebus creatis superiorem esse. Etsi autem hactenus simpliciter exposuit, quantùm quidem satis esse potest obsequenti auditori, tamen idem sibi iusta confirmatione probandum esse existimauit: idq; propter peruicaces Iudæos, qui Christum infra Moysen reiecerunt.

Collationem itaq; instituit inter ipsum Christum & Angelos, quibus cum sublimior ostenditur, simul illi omnia subijciuntur. Est autem hæc propositio comparata, quæ vsq; ad finem huius capitis confirmatur.

Cui enim vnquàm Angelorum dixit: Filius meus es tu, Ego hodie genui te, & rursus, Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium.

Prima ratio propositionis ab origine, seu Lege naturæ perpetua, & Iure ciuili sumpta. Filius herilis ministris præfertur. Christus est filius DEI, *& Angeli eiusdem ministri.*

Ergò Christus Angelis præstantior est. Sumitur autem prior pars huius testimonij, ex 2. Psalmo, posterior ex 7. capite, 2. libri Regum.

Dictum 2. Psalmi: Ego hodie genui te, Exemplo Apostoli, veteres eruditiores ad sempiternam filij DEI generationem rectè referunt: vt hodiè significet æternitatem. Æterna enim est filij generatio à patre, vt quæ nec præterierit nec futura sit. Sed alij referunt ad eam generationem, qua manifestatus est mundo. De quorum sententia dicemus infra capite quinto.

At testimonium ex 2. Regum 7. desumptum, etsi aliquibus videtur torqueri in alienum sensum, vtpote de Solomone intelligendum, Tamen Apostoli autoritatem pluris facio, & rectè citari dictum arbitror, Et qui sit sensus promißionis eo in loco, alibi exponitur copiosius. Et iuuari poßunt discentes hac etiam commonefactione: Sæpè typo tribui, quæ rectius Antitypo, hoc est, rei significatæ accommodentur. Cùm igitur Solomon Christi Typum gesserit, Ea quæ de illo, vt Typo, dici putantur, verius Christo Antitypo attribuuntur. Multa etiam typis tribui, quæ non nisi Antitypis conueniunt, haud dubium est.

Et rur-

Et rursus, cum introducit primogenitum in orbem, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.

Secundum argumentum, à collatione eius qui colitur, & eorum qui ipsum colunt. Concluditur autem argumentum hoc modo, Præstantior est qui adoratur, quàm qui adorant. Christus adoratur ab Angelis. Ergo Christus Angelis est maior. Ponitur autem minor propositio loco totius argumenti.

Christus primogenitus dicitur duplici respectu, videlicet diuinitatis solius, & fratrum qui adoptantur. De priori modo Paulus Col. 1. Qui est imago DEI inconspicui, & primogenitus omnis creaturæ, hoc est, ante genitus quàm quicquàm conderetur, Ideoq́ æterni patris filius. De posteriori respectu hic locus intelligendus est. Dicitur enim primogenitus, eò quòd excellat inter omnes fratres, quos DEVS in Christo vnigenito in filios adoptauit. Est enim naturalis filius præstantior adoptiuis.

Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos Spiritus, &

ministros suos flammam ignis. Ad filium vero: Thronus tuus Deus in seculum seculi, Virga rectitudinis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ consortibus tuis.

Tertium argumentum, à Relatiuorum gradibus sumptum. Rex præferendus est suis legatis & ministris, regia mandata obeuntibus. Christus est Rex, Angeli verò legati & ministri regij: Proinde Christus Angelis est præferendus.

Loco totius argumenti minoris probatio ponitur, cuius priorem partem, videlicet Angelos esse legatos & ministros Dei, probat testimonio Psalmi 104. In quo Psalmo Dauid reuocat populo in memoriam beneficia Dei, inuitatq́; ipsum, vt DEO secum sit gratus, pro tàm mirandis & immensis beneficijs. Texitur autem in principio Psalmi longa narratio variorum operum Dei, inter quæ & hoc numerat Dauid, quòd Deus faciat Angelos suos Spiritus, & ministros suos flammam ignis. Etsi au-

si autem existimant aliqui, Psalmum non simpliciter de Angelis & eorum substantia, sed per comparationem loqui, hunc in modum, vt ventos & fulmina comparet Angelis, in hanc ferè comparationis sententiam: Facit ventos suos vt Angelos, & fulmina vt ministros suos, Tamen iterum autoritate Apostoli eiusq́ argumentatione moueor, vt aliam potius sententiam sequar & amplectar, Facit Angelos suos vt ventos, & ministros suos vt fulmina seu flammam ignis, Nam naturam Angelorum, etsi non intelligimus in hac caligine: tamen quibus ea naturis corporalibus quàm proximè accedat, Psalmi dictum ostendit. Et hoc modo constare vim argumentationis Apostoli certissimũ est. Nam ventis aut fulminibus non conferri filium DEI, ex antecedentibus, & mox consequentibus dictis constat.

Posteriorem partem minoris confirmat testimonio desumpto ex Psalmo 45. Qui Psalmus est prophetia de regno & Euangelio Christi, de sponso Christo, & eius sponsa Ecclesia. In huius regis & sponsi Ecclesiæ descriptione, sunt verba ab Apostolo nostro adducta, quæ de diuinitate, humanitate, regia Christi magnificentia & regni eius forma concionantur. Cùm

enim

enim dicit: Thronus tuus ô DEVS in seculũ seculi, id est in perpetuum, alloquitur Messiam, quem Deum nominat, cui tribuit regnum perpetuum, quod nequaquam Solomoni competit. Cum addit: virga seu sceptrum rectitudinis, virga regni tui, Christi regnum à mundi impijs imperijs separat. Nam Christi regnum rectitudinis est & æquitatis: cuius rei causam subiungit cum inquit: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, hoc est, Dilexisti iustos, & odio habuisti iniquos. Ponitur .n. Abstractum pro Concreto. Verum quia non solum Rex est secundũ diuinitatem, verumetiam ratione officij assumpta humana natura, additur: Propterea vnxit te, ô DEVS, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis, hoc est, ô Christe, qui es viuus & verus Deus, cum patre & Spiritu sancto, Deus pater, te hominem factum, oleo lætitiæ præ consortibus tuis, hoc est, Spiritu sancto vnxit in perpetuum regem, Prophetam & Sacerdotem: Idq; præ consortibus: hoc est, Regibus, Prophetis & Sacerdotibus, quorum omnia officia in te vno concurrunt absolutissimè. Nullus enim tibi similis fuit vnquam, Nam tu plenam in terris potestatem dimittendi peccata habes, tuum regnum est æternum: tu è sinu patris nobis attulisti verbum salutis: Tu deniq;

niq; vnico tuo sacrificio, totius mundi expiasti peccata. Omnes proinde tui consortes acceperunt Spiritum, cuius Symbolum fuit externa vnctio, At tu Domine sanctus sanctorum, accepisti Spiritum, non ad mensuram, sed plene: de cuius plenitudine alios sumere oportet, quicunq; salutem consequentur.

Et tu in principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli, Ipsi peribunt, Tu autem permanes, Et omnes sicut vestimentum veterascent, ac velut amictum conuolues eos, & mutabuntur, Tu autem idem es, & anni tui non deficient.

Quartum argumentum, à comparatione Creatoris ad creaturam. Maior est creator creaturis, & immutabilis mutabilibus. Sed Christus est Creator, & immutabilis, Angeli verò creaturæ & naturæ mutabiles. Igitur Christus maior est Angelis. Sola assumptio loco totius argumenti ponitur. Et est desumpta ex Psalmo 102. qui est oratio afflictæ Ecclesiæ in hoc mundo, In qua hæc confessio habetur, qua Ecclesia diuinitatem & potentiam Christi agnoscit.

noscit. Atq; inde fiduciam concipit sub cruce & persecutionibus, quibus premitur, vt non deleatur: sed hic sub cruce seruetur mirabiliter, & postea immortalitate donata in omni æternitate cum suo liberatore Christo viuat. Porrò dictum illud: Ipsi peribunt, tu autem permanes, intelligatur simpliciter iuxta Petri dictum, 2. Pet. 3. Qui nunc sunt cœli, procellæ in morem transibunt, & Elementa æstuantia igne soluentur &c. Ex his enim & alijs diuinæ vocis testimonijs Apostolos conciones suas de fine & innouatione cœli & terræ, quæ nunc sunt, desumpsisse non dubitemus. Qui aliam sequuntur sententiam, & dictum Psalmi per comparationem exponunt hunc in modum: Etsi cœli ipsi perirent, Tu tamen non perires, non cum illis deficeres, sed idem maneres, cui iam facilè est cœlos conuoluere, quam facile est homini amictum conuoluere, Quod cùm Angelis negatum sit, Christus multo eis est præstãtior. Hanc ergo sententiam qui sequuntur, non vident Argumẽti se emphasim prorsus & eneruare & amittere, quod à comparatione rerum creatarum cum creatore Deo ac Domino harum Apostolus instituit. Ideo priorem simpliciorem & Apostoli Petri testimonio certam sequor & amplector.

Ad

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Nonne omnes sunt administratores Spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæredes erunt salutis?

Quintum argumentum à comparatione honoris Christi & ministerij Angelorum. Maior est qui æquali gloria cum DEO patre regnat, ijs, qui diuino subijciuntur imperio. At CHRISTVS æquali gloria cum DEO patre regnat, Angeli verò diuino subijciũtur imperio. CHRISTVS igitur maior est Angelis. Minoris vtraque pars expressè ponitur. Prior, videlicet, de Christi eminentia & maiestate sumitur ex Psalmo 110. qui est prophetia de æterno Christi regno, Sacerdotio, passione, resurrectione & victoria. Posterior sumitur ab officio Angelico. Nonne (inquit) Omnes sunt administratores Spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæredes erunt salutis? Hæc pars tria continet de Angelis.

Primùm enim ostendit, quæ sit substantia Angelica, videlicet, Spiritualis. Sunt

enim Angeli Spirituales naturæ, quemadmodum & animæ hominum.

Deinde, quòd Angeli sint ministri DEI, vt illorum nomen sonat, Angelus, id est, minister.

Præterea quod illorum præcipuum munus sit hæredibus salutis, hoc est, Ecclesiæ Christi seruire, Nam, vt Psalmus inquit: Castrametatur Angelus Domini in circuitu timentium eum.

Hinc primùm confirmatur, quòd plurima sit Deo cura electorum suorum, quos tantis præsidijs munit aduersus Satanam, & aduersus multos incidentes casus. Deinde confutatur hoc loco deliramentum Sadducæorum, qui nihil aliud angelos putarunt esse, quàm motus diuinitus hominibus inspiratos.

Monemur præterea, ne hos castissimos Spiritus custodes nostros à nobis impuris moribus repellamus: sed vt potius grati simus Deo animi & corporis puritate, Illi soli Angelorum Domino seruientes, & gratias agentes pro Angelico ministerio.

CAPUT SECUN-DUM.

SUMMA CAPITIS SECUNDI.

QVoniam Christus maior est Angelis, par est vt doctrinam ipsius accuratius audiamus, ne in pœnam contumaciæ incurramus. Etsi autem Christus Passionis tempore, Angelis quodammodo inferior visus est, gloria tamen & honore coronatus regnat, Vt quos à morte liberauit, eosdem in gloriam euectus æterna donaturus sit gloria.

ORDO ET PARTES SECUNDI CAPITIS.

EX doctrina primi capitis extruit propositionem exhortatoriam, videlicet, vt Christum audiamus, & propositioni confirmationem subiungit. Deinde Prolepsi digreditur in doctrinam de Christi humanitate, & eius cau-

sis. Atq; ita duæ sunt partes huius Capitis: Prior Exhortatoria, constans propositione & confirmatione, Posterior Didactica, quæ similiter propositione & confirmatione absoluitur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

Quamobrem oportet nos magis attendere ijs quæ audiuimus, ne quando diffluamus.

Propositionis Exhortatoriæ illatio ex primo capite, Christus filius Dei supra omnia est. Igitur Euangelio ipsius obtemperare oportet. Antecedens huius Enthymematis cum sua propositione, est totum primum caput. Consequens, est prima huius capitis propositio.

Duæ sunt hîc voces obseruandæ, prior est προσέχειν, attendere, id est, mentem adhibere, menteq; audita continere, Posterior παραῤῥυῶμεν diffluamus. Metaphora sumpta à pertusis & rimosis vasis, quæ infusum liquorem non continent. Est igitur sensus, vt ita audiamus verbum, ne vani & ignaui simus auditores.

Con-

Confirmatur hîc ministerium verbi, & monstratur necessitas audiendi verbi.

Confutantur Anabaptistarum Enthusiasmi, Qui homines à vocali verbo auocant, ad Satanicas illusiones.

Taxantur Epicurei, qui consuetudinis tantum gratia verbum audiunt, nihil continere valentes.

Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, Et omnis præuaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?

Ratio propositionis à minori ad maius. Inobedientia erga verbum, ab Angelis propositum, grauiter est punita, Multo magis inobedientia erga Christi Euangelium punietur. Vocat autem Euangelium salutem, eò quòd instrumentum sit salutis. Vnde docemur, quòd quemadmodum salus offertur per Euangelium: Ita absq; Euangelio nemini contingat. Qui igitur Euangelium spernunt, suæ

salutis ὄργανον adeoq; salutem ipsam auersantur.

Quæ cum enarrari cœperit per Dominum, ab ijs qui ipsum audiuerant, fuit nobis confirmata.

Digreßiuncula Exetica est admodum oportuna. Postquam enim audiendum salutis verbum dixerat, commodè de ipsius fonte seu autore, propagatione, atque certitudine monet. Fons seu autor est dominus ipse, qui & sua victima salutis olim promissæ mysterium peregit, & voce propria Euangelium salutis hominibus commendauit. Propagatum est verbum salutis per eos, qui ipsum audiuerunt, hoc est, per Apostolos, quos huius salutis testes emisit in mundum, Videlicet, vt testarentur de salute per Christum parta. Confirmatum in nos, id est, nobis (inquit) ab auditoribus ipsius. Huius autem confirmationis modum subiungit his verbis.

Attestante Deo signis, & portentis, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, secundum voluntatem ipsius.

Quia

Quia Dominus suam doctrinam miraculis, veluti quibusdam solennibus & autenticis sigillis, ad medendum infirmitati humanæ, ac vacillantibus animis hominum, confirmare dignatus est. Hîc Apostolus noster, quatuor miraculorum genera recitat, quibus veritas Euangelij nobis consignata est.

Est autem miraculum factum DEI extraordinarium, & inusitatum, hominum animos in admirationem abducens, huius quatuor genera, vt dixi, enumerat autor.

Ac primo loco, Signa ponit, quæ ita dicuntur, quòd mentes hominum excitent, ad considerandum aliquid amplius, quàm quod foris apparet. Christus sanat sola voce surdum & mutum: hoc signum excitat spectatorum mentes, ad aliquid altius cogitandum: videlicet, quòd Christus diuina potentia sit præditus, & quod sit verus Meßias, tametsi hoc foris non apparebat.

Deinde portenta ponit, quæ ita dicuntur, quia nouum aliquid & inusitatum continent. Nouum siquidem & inusitatum fuit hominem mortuum excitare sola voce.

Græci σημεῖα & τέρατα ita distinguunt, vt, τέρατα portenta sint præter naturam:

σημεῖα verò signa præter consuetudinem. Sanatio febricitantis, non fit præter naturam. Nam per naturam potest sanari febricitans: Sed quod socrus Petri febricitans, sola Christi voce sit restituta sanitati, præter consuetudinem fuit. Ideo eius sanatio signum fuit, non portentum. Mortuum hominem vitæ restituere, præter naturam fit. Nam per naturam haudquaquam vitæ mortuus restitui potest. Quare portentum fuit, quòd Christus Lazarum iam in sepulchro fœtentem excitarit.

Addit tertio loco VARIAS VIRTVTES, seu POTENTIAS, quibus Christi Spiritus in sanctis efficax fuit, suã virtutem peculiarem ostendens. Harum virtutum genera ad Corinthios, 1. Corinth. 12. multa recitat Apostolus: quibus DEVS Ecclesiam primitiuam ornauerat.

Quartò, Spiritus sancti distributiones ponit, quibus non solum die Pentecostes obsignauit Euangelium, verumetiam sæpenumero in Apostolica Ecclesia ad preces Apostolorum imponentium hominibus manus. Hæc miracula, tanquam sigilla veritatis DEI esse nobis debent: quorum vsus perpetuò durabit in Ecclesia, qui nullus alius est legitimus & verus, quàm obsignatio doctrinæ cœlestis.

Et quan-

Et quanquam hodie huiusmodi miracula non eduntur, tamen perpetuò ad illa olim edita miracula respicere oportet: quæ confirmato per orbem Euangelio Christi, cessare debebant: non quidem vsu, sed facto. Ita enim Augustinus ait: Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium esse debet, ijs esse credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos populis persuadere potuerunt. Hactenus Augustinus.

Non enim Angelis subiecit DEVS orbem futurum, de quo loquimur.

Redit vnde digressus est, & confirmat argumentum superius positum: Qui potentior est, potest seuerius contumaces aduersus se punire. Cùm igitur Christus potẽtior sit Angelis, nõ dubiũ est quin inobedientes in Euangelio punire poßit. Loco totius argumenti minoris confirmationem posuit. Si enim Christus habet orbem sibi subiectum, certè potentior est

Angelis, quibus orbis non est subiectus. ORBEM futurum, vocat, per Christi aduentum renouatum: vetustus ille, peccato Adæ corruptus est, sed hic nouus, per Christũ instauratus est, qui quidem incepit à Christi resurrectione, Sed consummabitur excitatis mortuis in extremo die, & communicata electis DEI gloria immortalitatis.

At testatus est in quodam loco quidam dicens: Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, vt visites eum? fecisti eum paulisper inferiorem Angelis, Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo autem quod ei subiecit omnia, nihil omisit, quod non esset ei subiectum.

Obiectio Aduersariorum, atq; eius solutio à distinctione temporis, & circumstantiarum sumpta. Obiectio hæc est: Christus non solum homo est, similem expertus cum alijs hominibus calamitatem: verumetiam visus est omnium

nium hominum abiectißimus, ob mortis quam passus est infamiam. Huic obiectioni respondet Apostolus, verbis prophetæ, ex Psalmo 8. desumptis, idq; per distinctionẽ (vt dixi): ac si diceret, fateor quidem valde fuisse humiliatum Christum per crucem, sed mox crucis supplicio superato & morte victa, gloriosè resurrexit, cui iam victori & triumphatori omnia subiecta sunt, in cœlo & in terra. Vt autem testimonium adductum clarius introspiciamus, nonnihil de Argumento Psalmi, & eius applicatione ad præsentem locum dicendum videtur.

Est autem hic Psalmus Encomiasticus, omninò de Christo intelligendus, quemadmodum ipse Christus, Matth. 21. Et Paulus ad Ephesios, testatur.

Celebrat enim Dauid ipsum DEVM in hoc Psalmo, propter nunquam satis admirandum beneficium, videlicet, quòd dederit nobis filium suum Iesum Christum, vt sit nobis Rex gloriosus, Triumphator Diaboli, mortis & inferni. Cum Exordio finis Psalmi idem est. Nam vt orditur ab affectu cordis, & stupenda admiratione bonitatis DEI erga genus humanum: Ita Psalmum claudit eodem admirationis affectu. Quis enim satis bonitatem DEI, &

φιλανθρωπίαν, ob hoc tam eximium benefici-um satis admirabitur?

Exordio subiungit gratiarum actionem: quam vniuersa terra debet DEO ob suam immensam bonitatem, adeò vt etiam infantes & lactentes in cœlo, hoc est, in cœtu fidelium, virtutem DEI sint prædicaturi, huius rei specimen exhibuerunt CHRISTO pueri, cum die Palmarum intraret Ierusalem. His subiũgit Dauid verba, quæ Apostolus hîc adducit, *Quid (inquit) est homo quod memor es eius?* Admiratio est, quod DEVS tantam gerat curam humani generis. *Aut filius hominis qui visitas eum?* Repetitio est eiusdem sententiæ per admirationem, mutata tantum sermonis figura. Atq; hæc de homine in genere dicta intelligãtur: Quæ autem sequuntur, ad filium DEI hominem factum referenda sunt. *Et minuisti eum paulo minus ab Angelis.* Hæc ratio admirationis est, minuisti eũ, id est, Christum, scilicet per paßionem & mortem. *Gloria & honore coronasti eum,* scilicet, per gloriosam resurrectionem & victoriam: *Et constituisti eum supra opera manuum tuarum,* videlicet, vt omnium re-

rum

rum plenum dominium habeat, adeò vt flectat se omne genu coram ipso, cœlestium & terrestrium & inferorum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. Eiusdem sententiæ repetitio est, per mutuam Relatiuorum collationem. Si igitur Christus est supra omnia dominator constitutus, sunt sanè omnia illi subiecta, Vndè Apostolus noster infert ex verbis Psalmi: In eo enim quod omnia illi subiecit, nihil omisit non subiectum ei, Quare sequitur quod supra dixerat, Angelos etiam ei subiectos esse.

At nunc nondum videmus omnia subiecta ei.

Obiectio contra solutionem. Tu dicis quidem omnia CHRISTO subiecta esse, sed nusquam eius eminentia apparet in ipsius regno, quod est Ecclesia. Membra CHRISTI multis modis affliguntur: huic obiectioni respondet Apostolus, hoc pacto:

Sed ipsum qui paululum imminutus

nutus fuit ab Angelis, Videmus Iesum propter paßionem mortis, Gloria & honore coronatum eſſe.

Reſponſio ad obiectionem, per conceßionem & correctionem. Senſus autem eſt: Tametſi non apparet Chriſto omnia ſubiecta eſſe, tamen reuera vniuerſorum Dominus conſtitutus eſt, per reſurrectionem, & breui futurum eſt, vt ſuum imperium palam exerceat reſuſcitatis mortuis.

Oratio Apoſtoli, Synchesi nonnihil turbata, ſi tantùm rectè diſtinguatur, hoc modo illuſtrari poteſt. Sed Ieſum ipſum videmus gloria & honore coronatum, qui paululum ſeu paulisper fuit imminutus ab Angelis (hoc eſt, inferior Angelis) propter paßionem mortis (hoc eſt, vt pati mortem poſſet): hîc enim particula διὰ, *vt ſæpißimè aliàs, cauſam finalem notat.*

Tempus ergo humiliationis, fuit paßionis tempus: quo peracto & victa morte, gloria & honore coronatus eſt, vt qui DEO *æqualis ſit.*

Sed quomodo videmus hanc Chriſti glori-

gloriam? Aſcendens in altum, dedit dona hominibus: in quibus donis Chriſti gloria conſpicitur. Multos ornauit donis, edendi miracula: Multos inuicta fidei conſtantia in confeßione muniuit. In omnibus credentibus ſuam efficacitatem ita declarat, vt oculis fidei clarißimè intueantur Chriſti gloriam.

Vt Gratia Dei pro omni guſtaret mortem.

Cauſam & fructum paßionis Domini addit, vt doceat, Chriſtum non ſine grauißima cauſa, adeò diminutum fuiſſe. Ideò enim paſſus eſt, vt ſua paßione pro omnibus ſatisfaceret, hoc eſt, vt ſua victima omnium in ſe credentium expiaret peccata, & communicaret ſuam iuſtitiam ad vitam æternam. Hîc igitur obſeruemus omne humanum meritum, quòad expiationem peccati attinet, euerti.

Guſtandi verbo, ſignificatur victoria ſuper morte, quòd Chriſtus non ſit abſorptus morte, ſed à morte reſurrexerit. Cum dicit, pro omni, collectiuè intelligendum eſt, vt ſciamus, nec Iudæos, nec gentes à Chriſti beneficio excludi, modò in ipſum credere non recuſauerint.

Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam abduceret, autorem salutis eorum per passionem perficere.

Ratio alia, cur assumpta natura humana pati oportuerit Dominum, à patris æterno decreto, seu, à causa efficiente, & fine conditionis omnium. Est enim DEI *æternum decretum, humiliare antequam exaltet.*

Quia autem in verbis Apostoli quædam videtur esse obscuritas, sensum in hunc modum reddamus. Decebat DEVM *patrem (quia humiliare solet primum quos decreuit exaltare) perficere, hoc est, consecrare, Filium, in ducem & autorem salutis filiorum* DEI, *idq́ per passionem eius: videlicet, vt confirmatio quædam capitis & membrorum fieret.*

Hic præter locum proprium, qui est de fructu passionis Dominicæ, obseruemus crucem ex decreto DEI, *veluti gradum quendam esse ad gloriam. Huius ergo decreti* DEI

cogita-

cogitatione se erigant fideles, quoties grauius cruce premantur.

Verbum τελειῶσαι, vsum habet in sacrificijs, & significat propriè consecrare in hostiam, vel hostiam facere, τέλεια enim dicebantur plenæ & perfectæ hostiæ, in quibus nihil desiderabatur, & τελείωσις initiatio est, per Sacrificium, vnde Baptismus Græcis τελείωσις dicitur.

Nam & qui sanctificat, & qui sanctificatur, Ex vno sunt omnes.

Ætiologiam petit ab eiusdem naturæ participatione, ac si dicat: Christus, qui per paßionem consecrat & sanctificat, & credentes, qui ab eo, tanquam summo Sacerdote, consecrantur & sanctificantur, ex vno sunt omnes, hoc est, eiusdem naturæ, videlicet humanæ, existunt. Etsi enim Christus, Si naturam diuinam respicis, verus est DEVS, æqualis patri: tamen homo natus, particeps est humanæ naturæ cum alijs hominibus. Quare vt ex vna materia sunt, ita persimilis est ad gloriam gradus. Sunt qui ita exponunt. Et qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno, scilicet, Adamo, sunt omnes, sed sensus idem manet.

Propter quam causam non erubescit fratres eos vocare, dicens: Annunciabo nomen tuum fratribus meis, & in medio Ecclesiæ laudabo te.

A pronunciatis probat humanitatem Christi, vnde texitur argumentum à natura relatiuorum: Christus vocàt sanctificatos fratres suos. Igitur cum illis eiusdem naturæ est, seu communem patrem habent, nempe Adam. Sumptum est autem hoc testimonium ex Psalmo 22. qui continet insignem prophetiam de Christo. Nam eius Sacerdotium, & regnum describens: Orationem, paßionem, mortem & resurrectionem exponit, & simul vaticinatur de propagatione & amplitudine regni Christi.

Et iterum, Ego ero fidens in eum.

A proprio hominis humanitatem Christi probat. Solius hominis est DEO fidere, Christus fidit DEO, Igitur homo. Testimonium hoc ex 18. Psalmo desumptum est, Qui est Gratiarum actio Dauidis, quòd suos hostes profligauerit

uerit ac vicerit, verum quia Dauid in eo Psalmo typum Christi gerit, rectè Psalmus ipsi Antitypo accommodatur, Iuxta regulam: Quæ Typis tribuuntur, rectè Antitypis accommodantur.

Et rursus, Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus.

Argumentum à communitate naturæ, patris & liberorum. Sunt enim pater & filij eiusdem naturæ, etsi multiplicatæ in pluribus. Hoc testimonium sumptum est ex octauo capite Esaiæ: vbi Propheta vaticinatur de ruina regni Israëlis, & regni Iuda, atq; adeò ciuium sanctæ ciuitatis Ierusalem. Ac simul per os Prophetæ filius Dei orat, vt Deus doctrinam Propheticam in aliquorum discipulorum mentibus obsignet, obsignatamq; conseruet. Precationi subiungit hanc confeßionis & fiduciæ vocem: Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus, in signum & prodigium Israëli, à Domino exercituum qui habitat in Syon.

Quia ergo pueri communicarunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem.

Ex adductis Prophetæ verbis, Apostolus Argumentum in hunc modum extruit. Pater & pueri eiusdem sunt naturæ, At pueri Christi humanæ naturæ sunt participes, Igitur & Christus homo existit, humanæ naturæ consors.

Vt per mortem destrueret eum, Qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolum.

Postquam de assumpta humana natura, & de humiliatione disseruit satis, nunc commodè istius mysterij causas finales subiungit, ac inter eas primam ponit, destructionem, seu abolitionem imperij Satanæ, iuxta primam concionem post lapsum primorum parentum de reparatione, in qua concione Deus pater serpenti, idq́; audientibus primis parentibus, vt inde fidem reconciliationis conciperent, dixit: Semen mulieris conteret caput serpentis, quod Iohannes interpretatur his verbis: Christus apparuit, vt dissoluat opera Diaboli, hoc est, peccatum & mortem, placata ira Dei. Per corporis enim mortem, vt ait Ambrosius, mortis vincula dissoluit.

Et liberaret eos qui metu mortis per omnem vitam obnoxij erant seruituti.

Secundus finis, atq; adeo præcipuus assumptæ humanæ naturæ, in qua mortem crucis sustinuit, videlicet, vt liberum redderet humanum genus à iure peccati & mortis, Deo persoluto λύτρῳ. Vnde 2. Corint: 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in eo, hoc est, reatum totius humani generis Deus pater imposuit filio, vt ipse sua victima expiatoria pro peccato satisfaceret, quo nos, Christi obedientia nobis imputata, iustificaremur coram Deo & adoptaremur in filios.

Non enim sanè Angelos assumit, sed semen Abrahæ assumit.

Amplificat collatione, quod dixerat de humana natura Christi, idq; non solum vt affectum Christi ardentissimum erga genus humanum doceat, verumetiam vt ostendat quàm necessarium fuerit nos in naturalem carnis & sanguinis Christi societatem venire, & tanquam in vnam carnem seu naturam coalescere,

in qua natura, quod in capite lueretur, cæteris membris omnibus tanquam proprium imputaretur.

Tametsi autem hæc corporalis Christi nobiscum communitas, non satis est nobis ad fœlicitatem, nisi spiritualiter ei sociemur: tamen nulla nobis ad spiritualem societatem patet via, sine hac naturali societate, & cognatione, quæ adeò arcta est, vt in Christo vna duntaxat Dei & hominis persona subsistat. Vt verè dici poßit, Deum hominem factum esse, seu, vt Iohannes loquitur, Verbum carnem factum esse. Ab hac arctißima societate procul abest Angelica natura. Nequaquam enim verè dici potest, Deum angelum esse factum.

Quocirca crucis illud supplicium, quo nos patri Christus reconciliauit, & pro nobis hominibus soluit perfectißimum λύτρον, nihil quicquam Angelis præuaricatoribus contulit, ad tollendam simultatem, qua à Deo erant dissociati: quia nullam habent cum Christo naturæ societatem.

Ex hoc loco primùm discamus, quàm necessaria fuerit illa Christi nobiscum naturæ communio, sine qua nulla ad salutem patebat via.

Deinde cogitetur, quantus fuerit amor filij

filij DEI erga genus humanum, qui se adeò humiliare voluit, quòd massam nostram assumeret in vnionem personalem, vt DEVS verè sit homo factus.

Tum huius facti cogitatione erigendus est animus noster, aduersus omnes Satanæ insidias, modò ne turpißimè hac tanta DEI beneficentia abusi fuerimus.

Hinc quoq; nobis pudor incutiatur, si nostra nos ingratitudine ea frustrari patiamur: Quod certè facimus, si huic Christo pro nobis crucifixo, non viua fide coalescimus, vt eius viua membra efficiamur.

Vnde fratribus debuit per omnia esse similis, vt misericors esset & fidelis pontifex, in eis quæ sunt erga Deum, ad expiandum peccata populi.

Conclusio est, in qua altius repetit causas cur æternus λόγος humanam naturam assumpserit, vt DEVS & Homo sit vnus Christus.

Et quia summam doctrinæ de sacrificio Christi continet hæc pericopa, eam retexam, quo

clarius, quid doctrinæ in se contineat, perspiciatur: Sunt itaq; 5. partes.

PRIMA: Quòd Christus fratribus per omnia similis esse debuerit, Quantum scilicet ad essentiam carnis, & alias proprietates, vtpote infirmitates & affectus proprios humanæ naturæ attinet, non quantum ad aduentitias qualitates peccatricis carnis, nec quantum ad personales infirmitates, certorum scelerum pœnas.

SECVNDA pars, Quòd ideò filius DEI factus sit homo, vt fieret Pontifex, Mediator inter DEVM & homines, verus DEVS & verus homo.

TERTIA pars huius pericopæ, est descriptio huius pontificis ab affectu ipsius erga homines, pro quibus offerret, & fide erga Deum cui offerret, Nam vt legitimus, verus ac fidus DEO est pontifex, ita misericors & φιλάνθρωπος est erga populum, pro quo se offert.

QVARTA pars, Quarumnam rerum sit pontifex, nempe diuinarum, vt scilicet, in ijs quæ nos DEO conciliant, suo fungeretur Sacerdotio.

QVINTA pars, finem sacerdotij Christi indicat, qui est placata ira Dei, expiare peccata populi

populi, hoc eſt, vt ſua victima perſolueret preciũ, ſatisfaceret iuſticiæ DEI, & placaret iram DEI. Quam ob cauſam à Paulo propiciator dicitur, qua appellatione tria ſignificantur.

Primùm, quod hic propiciator offerat pro nobis ſua merita.

Secundum, quòd idem perſoluat pœnam nobis debitam.

Tertium, quod idem applicet nobis ſua merita, & ſuam ſolutionem, atq; hoc eſt, quod ipſe Dominus ait apud Iohannem, cap. 17. Ego me pro eis ſanctifico.

Nam in hoc quod accidit illi tentatio, poteſt tentatis opem ferre.

Hoc ad fiduciam in nobis alendam pertinet. Nam cum filius DEI aſſumpta noſtra natura expertus eſt humanas miſerias, idoneus eſſe conuincitur, qui alijs miſeris ſuccurrat.

CAPVT TERTIVM.

SVMMA CAPITIS TERTII.

CVm Christus, quem confitemur eſſe noſtrum Apoſtolum & pontificem, maior ſit

Moyse, par est vt ipsum, vtpote Dominum domus, ac filium DEI, magis audiamus quàm Moysen, qui tantum pars erat domus & seruus DEI, quod nisi fecerimus, cum incredulis Iudæis, qui in deserto prostrati sunt, puniemur, promissa requie exclusi.

ORDO ET PARTES CAPITIS TERTII.

EX doctrina superioris capitis, digreditur in Exhortationem. Postquam enim docuit in secundo capite, Christum DEUM & hominem esse, adeoq́; verum pontificem, tempestiuè hîc in tertio Exhortatoriam propositionem infert, vt cogitemus quantus sit: quo ipsum auidius audiamus. Deinde Exhortationem ipsam rationibus quibusdam confirmat. Sunt proinde huius capitis, quod est generis Suasorij, duæ partes, propositio & confirmatio.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBseruatione doctrinarum.

Vnde

Vnde fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Christum Iesum

Hæc propositio Suasoria, extruitur ex doctrina superioris capitis. Obseruandum est autem, quòd, quemadmodum in propositionibus suasorijs fieri solet, admisceantur propositioni rationes, quæ veluti in vnum corpus cum propositione ipsa coeunt, quas Dialecticus retexet, vt seorsim propositio ipsa conspiciatur, ac deinde propositioni accommodentur rationes, quibus vestita & ornata fuit, vt ex singulis rationibus cum propositione singula extruantur Enthymemata.

Est autem hæc propositio: Christus à vobis audiendus est. Rationes autem, quibus hæc vestitur propositio, sunt plures.

Prima sumitur à vocationis dignitate. Vos Sancti estis, cœlestisq́; vocationis participes.

Secunda, Christus est vobis Apostolus à Deo missus,

Tertia, Vos confitemini Christum esse summum pontificem vestrum.

Hæ tres rationes in propoſitionis complexu ſunt, ex quibus dum concluditur propoſitio, Tria naſcuntur Enthymemata.

Nos hanc exhortationem nobis accommodemus, cogitemus de vocatione noſtra, perpendamus quantus qualiſq́; ſit Apoſtolus Chriſtus, nobis à DEO miſſus, cogitemus nullum acceſſum nobis patere ad patrem, ſine hoc noſtro pontifice, quem niſi audiuerimus, actum eſt de ſalute noſtra.

Qui eſt fidelis ei qui fecit ipſum.

Ratio propoſitionis ab adiunctis, Chriſtus eſt Deo patri, qui fecit ipſum & conſtituit illum Apoſtolum & Pontificem, fidelis. Igitur audiendus eſt, & in precio habendus, Hanc rationem, ſi ad Theſin transferimus, monemur, vt miniſtris Euangelij, hoc eſt, Chriſti ſeruis fidelibus, non minus quàm ipſi Chriſto obediamus. Nam is eſt qui per eos loquitur, Quemadmodum ipſe teſtatur Matth. 10. Qui vos audit, me audit. Contrà verò infidelibus in miniſterio, & ea quæ Chriſti non ſunt docentibus, nulla obedientia debetur.

Sicut

Sicut Moses in tota domo eius.

Ætiologia à comparatis. Moses fuit dignus qui audiretur, etsi tantum seruus erat. Igitur Christus multo magis dignus est, vtpote filius Dei. Hunc esse germanum huius argumenti sensum totus contextus conuincit. Exæquatio igitur hæc non ad dignitatis æqualitatem (quomodo enim paris dignitatis erunt filius & seruus) sed ad fidelitatis commendationem pertinet. Vterq; enim fidelis filius & seruus, etiamsi dispares dignitate, & gloria. Hæc explicatio nostra confirmatur sequentibus argumentis.

Vsus huius loci est, vt ministri DEI *& præcones verbi intueantur in exemplum Mosis, eumq; fide & diligentia imitentur. Huc illud Pauli, 1. Corinth: 4: Sic nos existimet homo, tanquàm ministros Christi & œconomos mysteriorum* DEI. *Quod autem reliquum est, quæritur in œconomis, vt fidelis quisq; inueniatur.*

Ampliori enim gloria ipse præ Mose dignus est habitus, quanto maiorem

iorem honorem habet, quàm domus, is qui fabricauit illam.

Declaratio est collationis, in qua Christum Mosi præfert, vt audiatur Christus maiori cum reuerentia. Conclusio & maior propositio expreßè ponuntur. Argumentum autem hoc modo licebit absoluere. Architectus domus est ipsa domo dignior, Christus est Architectus domus, Moses verò pars quædam domus, Christus igitur Mose dignior est. Vt supra Christum Angelis, ita hic eundem Mose superiorem facit: vt cogitemus contumaces aduersus ipsum non euasuros esse digna supplicia.

Omnis enim domus construitur ab aliquo.

Illustrat argumentum proximum à causa efficiente. Omnis domus ab aliquo construitur, Nam omne quod fit, ex aliqua causa fieri necesse est. Ecclesia igitur cum sit domus, ab aliquo eam extructam esse necesse est. A quo autem sit extructa hæc domus, exponit autor cum subiungit:

Qui autem omnia construit Deus est.

Supra Christum architectum esse domus asseruit, hoc autem loco affirmat, DEVM *esse, qui omnia construat. Vnde Christum Deum esse haud obscurè concluditur. Nam si Deus omnia construxit, & Christus domum* DEI, *hoc est, Ecclesiam construxit, sequitur Christum Deum esse.*

Et Moses quidem fidelis in tota domo eius, tanquàm famulus in testimonium dicendorum, Christus verò tanquàm filius super domum eius.

Argumentum à natura seu gradibus Relatiuorum, filius præfertur famulo, vel fidelissimo, Christus est filius, Moses autem famulus constitutus in domo DEI, *proinde Christus Mosi præfertur. Quare præ Mose considerandus, honorandus & audiendus est.*

Obseruetur hoc loco finis ministerij Mosaici, qui fuit vt testaretur Moses de dicendis, hoc est, vt pararet Christo viam, Lege à Deo accepta. Nam tota politia Mosis, & sacrificia Legis, fuerunt conciones de venturo Christo. Atq; hoc est quod dicit Iohannes: Lex per Mosen data est, Gratia autem & veritas per

Iesum Christum facta est. Hinc monemur, quid in Mose sit quærendum, videlicet solus Christus.

Cuius domus sumus nos.

Quia ambiguum erat vocabulum domus, interpretatur domum Dei esse credentes vsitata scripturæ Metaphora, qua continens pro re contenta sæpè accipitur. Hinc admonemur duplicem familiam in mundo esse: Vnam Dei, Alteram à Deo abalienatam: vt quæ Diabolo subiecta sit, & necesse est quemlibet hominem in alterutra harum familiarum esse. Qui enim non est in domo seu familia Dei, verè est in familia Satanæ. Hinc est quod excommunicati dicantur tradi Satanæ, quia cum excluduntur à familia DEI, verè includuntur in familiam Satanæ. Deinde vt in domo DEI, DEVS paterfamilias est: Ita par est, vt ipsi obtemperent quicunq; in ea familia manere cupiunt: in quam vt recipimur fide, & custodimur bona conscientia, Ita excludimur rebellione & contumacia in patremfamilias. Atq; hoc est, quod autor subijcit hisce verbis:

Siquidem fiduciam & gloriationem spei vsq; ad finem firmam retineamus.

Hæc conditio diligentißimè cogitanda est. Monet enim quousq; sumus domus Dei, seu domestici Dei. Et Exegeticon est. Fiducia enim hæc est gloriatio spei, hoc est, spes, qua gloriamur nos esse in familia Dei, per fidem in Iesum Christum. Huc dictum Domini pertinet: Qui perseuerauerit vsq; ad finem, saluus erit: Et illud ad Collossen: 1. conuiuificauit vos in corpore carnis suæ, per mortem, vt exhibeatis vos sanctos et immaculatos & irreprehensibiles coram ipso, si tamen permaneatis in fide. Diligēter in his & similibus locis obseruetur conditionis particula, contra Stoicas imaginationes de prædestinatione: plura de hac cōditione annotauimus in Cap. 1. ad Colloss. in illum locum, Siquidem permaneatis in fide fundati. Eodem pertinet exhortatio quæ sequitur.

Quapropter. Sicut dicit Spiritus: Hodie, si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut

cut in exacerbatione, in die tentationis in deserto: Vbi tentauerunt me Patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis. Quapropter infensus fui generationi isti, & dixi: Semper errant corde. Ipsi autem non cognouerunt vias meas. Quapropter iuraui in ira mea: si introibunt in requiem meam.

Conditionem positam confirmat Autoritate Spiritus Sancti, & exemplo veteris populi. Summa argumenti hæc est. Vetus populus in deserto, propterea quod fide deserta & abiecta contumaciter se Deo opposuit, punitus est exclusione requietis terræ promissæ. Igitur & vos vera & cœlesti requie excludemini, si in fide non perstiteritis.

Testimonium Spiritus sancti ex Psalmo 65. petitũ est, qui Psalmus exhortatio est prophetica ad populum noui Testamenti, vt DEUM, hoc est, Christum Mesßiam celebret. Hanc exhortationem duobus Argumeutis confirmat, quorum prius sumptum est ab honesto, & de-

& debito Ecclesiæ Dei officio. Posterius ab Exemplo puniti populi, propter contentionem in deserto, seu in Meribba & Maspa. Historia habetur Exod: 16. & 17. Iam verborum Psalmi ideo breuiorem explanationem subijciemus, quia Apostolus noster pleraq; explicat, & accommodat suo instituto. HODIE significat tempus reuelati Euangelij. Nam huius temporis respectu præteritum tempus, noctis quandam rationem habet. SI VOCEM EIVS AVDIVERITIS. In Hebræo hæc præcedentibus aptanda sunt, nos (inquit) sumus populus pascuæ eius, & oues manus eius, si modo vocem eius audiueritis. Atq; ita conditio ponitur superiora confirmans. Tantisper enim manemus oues Christi, donec audimus vocem eius, eumq; sequimur. Ita enim ipse Pastor ait: oues meæ vocem meam audiunt. Huc spectat exhortatio, quæ sequitur hisce verbis: Nolite obdurare corda vestra, id est, Nolite vestra duritia resistere verbo Dei, sicut fecistis in acerbatione, id est, in Meribba, loco, qui accepit ab euentu nomen. Vbi me tentauerunt patres vestri. Mutatio personæ est, Nam Deum introducit loquentem, qui se hominum proteruia & contumacia tentari confirmat. Quid autem sit tentare Deum, pluribus explicandum iudico.

Est autem TENTARE DEVM, non infirmitate labi, sed contemptu Dei, non ex ignorantia, sed malitia: videlicet cum vel negamus verbum Dei, vel corrigimus ordinationem diuinam fiducia propriæ sapientiæ, hoc est, Tentamus Deum, cùm spreto verbo, ordinatione, & vocatione Dei, aliud quærimus quod magis placet, fiducia propriæ sapientiæ. Negant Israëlitæ se à Deo eductos esse à terra Ægypti, & contradicunt manifestis testimonijs Dei: propterea, quia non omnes euentus respondent ipsorum imaginationibus. Peccant igitur primùm Impatientia, quia in aduersis Deo nolunt obedire. Deinde addunt nouum & atrocius peccatum: Negant esse opus Dei, de quo conuicti erant certißimis miraculis: negant Mosen esse Ducem à Deo constitutum, sed vociferantur eum impostorem esse.

Acto: capite 15. Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponentes iugum super ceruicem discipulorum? Hîc manifesta est correctio. Sciunt ex Euangelio remitti peccata & reconciliari homines, reputari iustos, & sanctificari, & fieri hæredes vitæ æternæ propter filium Dei Gratis fide: non propter ceremonias Mosi. Sciunt finem esse politiæ Mosaicæ. Sciunt promißionem gratiæ pertinere ad Israëlitas

tas & Gentes. Sciunt etiam nequaquam licere hominī cultus instituere, sicut scriptum est: Frustra colunt me mandatis hominum. Quanquàm autem hæc omnia norunt, tamen aliqui humana sapientia volunt stabilire & amplificare politiam Mosaicam: cogitant pulchrum esse Ecclesias gentium inuitare similitudine rituum. Huiusmodi correctiones ortas à sapientia humana vocat Petrus tentare Deum.

Talia peccata sæpe accidunt priuatim & publicè, in cultibus, actionibus & Doctrina. Monachi relicta via à Deo ordinata, fingunt sua vota meliores cultus esse. Pontifices relictis actionibus proprijs officij, quærunt imperia. Hæretici quærunt vel concinniores opiniones, vel argutiores.

PROBAVERVNT ME, *scilicet dubitando de promissis & verbis meis,* ET VIDERVNT OPERA MEA, *hoc est, etsi conuicti erant multis miraculis, quibus meam præsentiam, potentiam, fauoremq́ erga ipsos declaraui, atque adeo verbum meum confirmaui (vt illi fidem haberent ac saluarentur) Idq́ quadraginta annis.* QVAPROPTER INFENSVS FVI GENERATIONI ILLI. *Etsi plæriq; libri cùm Græci tùm Latini ita*

distinguunt, tamen nonnulla exemplaria Græca & ipsa Hebraica veritas, ad pœnam contumaciæ refert circumstantiam temporis, hoc modo: Quadraginta annis infensus fui generationi illi, adeò quòd in terram promissam eos non introduxerim. ET DIXI, SEMPER ERRANT CORDE, id est, semper verbo relicto, suas sequuntur cogitationes, quibus etiam seducuntur.

IPSI AVTEM NON COGNOVERVNT VIAS MEAS. Effectus est humanæ sapientiæ in rebus diuinis. Donec enim nostras cogitationes sequimur, non possumus vias Domini cognoscere. Porrò cognitio viarum Domini est duplex, VNA ociosa siue ἄκαρπος. Hæc non differt ab ignorantia, quod ad vsum poßidentis attinet. ALTERA est fructuosa, seu actuosa, videlicet cùm sensus in corde & actio in tota vita respondent noticiæ. Augustinus: Bonum intellectum habet, qui quod faciendum est, rectè intelligit et facit, Alioquin talis est sine opere intelligentia, qualis sine timore sapientia, cùm scriptum sit, Initium sapientiæ timor Domini.

Quapropter iuraui in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

Hæc

Hæc pœna fuit corporalis tantum, videlicet, quòd propter inobedientiam exclusi sunt ex terra promissa. Obseruetur iurandi forma apud Hebræos per Aposiopesin, ac si diceret: Si introierint, non viuam: vel tale aliquid subaudiendum est.

Videte fratres, ne fortè sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis, ad deficiendum à DEO viuo.

Applicat exemplum culpæ & pœnæ ad Ecclesiam, vt alieno incommodo cautior facta, vitet futuram pœnam, per obedientiam erga Euangelium.

Hic gradus à fœlicitate summa ad miseriam sempiternam notantur.

Primus est INCREDVLITAS *eius, qui conuersus fuit, quæ hoc pacto suboritur. Fides in segnescentibus paulatim extinguitur, & succedit dubitatio: quam mox excipit vetus incredulitas.* HVIC, *vt effectus proprius adiungitur* MALICIA, *hoc est, prauæ cogitationes & actiones sceleratæ, vndè fit, vt homo planè deficiat à* DEO *viuo, Quod vbi factum est, sub mortis imperio captiuus miserè te-*

 netur,

tenetur, ac ita fiunt homini isti posteriora peiora prioribus: Iuxta dictum Domini.

Sit igitur hæc exhortatio Apostolica omnibus pijs cordi, quæ de duabus rebus nos admonet. Nam, cùm dicit, VIDETE siue cauete: & periculum indicat, & diligentiam commendat. Periculum graue est, videlicet defectionis à DEO: cuius rei multa exempla in scripturis recensentur, vt illis admoniti cogitemus de periculi magnitudine. Diligentia seria postulatur, vnde Paulus: Qui stat, videat ne cadat. Et alibi: Spiritum nolite extinguere. Item, Excita donum quod in te est.

Oremus igitur quotidie cum Dauide: Doce nos Domine viam tuam, vt ingrediamur in veritate tua, vnias corda nostra vt timeamus nomen tuum, & vitemus lapsus contra conscientiam, militantes, iuxta consilium Pauli, bonã militiã, retinendo fidem et bonam conscientiam.

Sed adhortamini vos inuicem per singulos dies, donec hodie vocatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

Repetitio est propositionis Suasoriæ amplificata quatuor circumstantijs, Quarum PRIma

MA est: Mutua exhortatio, qua videlicet alius alium excitet ad pietatis officia, & obedientiam erga Euangelium. Non enim tantum requirit à nobis DEVS, vt ipsi aurem præbeamus sanctis admonitionibus, verumetiam postulat, vt alij alios crebris exhortationum stimulis incitemus, quo alacriter omnes curramus in salutis stadio. Fit autem hæc mutua exhortatio, & verbis & exemplis. Vt enim verbis quid expediat exponimus, ita exemplis idem confirmamus.

SECVNDA circumstantia est Temporis. Vult enim Spiritus sanctus, vt per singulos dies nos mutuo exhortemur: significans carnis nostræ rebellionem ac obliuionem, quæ caro instar asini crebris & quotidianis opus habet veluti flagellis, vt impellatur, vel inuita, & subijciatur Spiritus imperio.

TERTIA circumstantia rursus est temporis, videlicet reuelati Euangelij. Sicuti paulò antea admonui, per vocem HODIE significari tempus reuelati Euangelij, quod sane tempus ideò nobis commendatum esse oportet, ne noctis & ignorantiæ tenebris incauti inuoluamur, si hoc tempus acceptabile neglexerimus.

QVARTA circumſtantia eſt finis mutuæ exhortationis, videlicet, ne quis noſtrum obduretur fallacia ſeu ſeductione peccati. Hæc circumſtantia diligenter obſeruanda eſt, Admonet enim, quòd ex neglectu verbi & prætermiſsione exhortationum crebrarum, ſuboriatur paulatim cordis quædam duricies, priuſquàm animaduertunt, ſeducuntur, ac in priſtinos errores labuntur, vt peccati iugo preſsi, tandem miſerrimè pereant. Hoc quàm verum ſit, non ſolùm hiſtoria mundi docet, verumetiam multorum experientia hodie (proh dolor) teſtatur.

Participes enim Chriſti effecti ſumus, ſi tamen initium fiduciæ eius vſq; ad finem firmum tenuerimus.

Ratio exhortationis, à fructu perſeuerantiæ, & congruit hæc ratio cum dicto Chriſti: Qui perſeuerauerit vſq; ad finem, ſaluus erit. Obſeruanda autem eſt hoc loco rurſus conditio. Nos (inquit) qui credimus, Chriſti participes ſumus, ſi modo conceptam de Chriſto fiduciam, vſq; ad finem retineamus.

Apoſtolus hoc loco ſignificanti admodum vocabulo vſus eſt, videlicet ὑπόστασις, quod nos fiduciam vertimus. Eſt

Est autem, cùm vocabulum sit polysemum, operepreciu notare, quæ sint eius præcipuæ significationes, quas breuiter ascribam. Interdum idq; in genere opponitur ἐμφάσει, & significat quiddam verè subsistens, non euanescens, vt nubes est hypostasis, arcus verò in nubibus Emphasis, hoc est, fallax sine re similitudo. Item, speculum est hypostasis, imago verò in speculum resultans, est emphasis tantum.

Interdum significat ὑπόστασις substantiam intelligentem, incommunicabilem, hoc est, personam, vt supra 1. Cap. Character ὑποστάσεως ipsius, id est, personæ patris. Atq; ita Græci Theologi in disputationibus de Trinitate vsurpant vocabulum ὑποστάσεως, & distinguunt ab οὐσία, quæ est communicabilis.

Interdum significat fiduciam, certò aliquid expectantem, & opponentem se instar animosi militis omnibus impedimentis, Nam vt animosus miles suum aduersarium in se irruentem, forti animo expectat, & cum magna fiducia victoriam sperat: Ita ὑπόστασις Christiana, se omnibus procellis tentationum & ærumnarum opponit, certam sibi in Christo victoriam pollicens. In hac significatione hoc loco

accipitur, & infrà in 11. cap. Item 2. Corinth. 9. & 11. Item Psalmo 39. vbi pro Thochalthi, id est, expectatio mea, Græci interpretes posuerunt ὑπόστασις μου, id est, fiducia mea seu expectatio.

Dum dicitur: Hodie si vocem eius audiueritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione.

Testimonium ex Psalmo adductum accommodat & interpretatur, vt exemplo vrgeat Hebræos. Vtitur autem interrogationibus & subiectionibus, quò eos magis conuincat, minusq́ue se dictis opponant.

Quidam enim, cum audiuissent, exacerbauerunt. At non omnes qui profecti sunt ab Ægypto per Mosen.

Vt exemplum accommodet, distributione vtitur. Quidam (inquit) exacerbauerunt Dominum, quidam autem non. Illorum pœna cautiores oportet nos reddi. Horum fidem imitari conuenit, nihil morantes quod pauci fuerint. Non enim tàm multitudo peccantium, quàm paucitas piorum imitanda est.

Qui-

Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? nonne illis qui peccauerunt, quorum membra prostrata sunt in deserto?

Altera distributionis pars, nempe de incredulis, qui suæ incredulitatis pœnas in deserto luerunt, sua rebellione dignas: Non enim intromißi sunt in terram promißionis.

Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? & videmus quòd non potuerunt introire propter incredulitatem.

Repetit causam puniti populi in deserto, & exclusi à promissa requie. Pertinet autem hæc repetitio eò, vt illorum malo edocti, caueamus nobis impensius, ne nostra ingratitudine vel pares vel maiores pœnas nobis accersamus.

CAPVT QVARTVM.

SVMMA CAPITIS QVARTI.

CVm Iudæi requie promissa exclusi sint incredulitate, timeamus nos & in vera fiducia perseueremus, quò requiem oblatam retineamus, & verum Sabbathismum obtineamus, alioqui pœnam minimè euasuri sumus.

ORDO ET PARTES QVARTI CAPITIS.

QVia in superiori capite attexuit doctrinæ de Christi & Mosis collatione exhortationem ad audiendum Euangelium: nunc opportunè, cum verbum sine fide nihil prodest, addit exhortationem ad timorem & fidem, &, vt ipsos magis vrgeat, interserit asseuerationem de verbi efficacia. Atq; ita & hoc Caput generis Suasorij est, constans duabus partibus, videlicet propositione & confirmatione.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBseruatione doctrinarum.

Timeamus ergò.

Illa-

Illatio exhortatoria est, & ipsa exhortationis propositio, ad perseuerantiam in fide & timore DEI. *Nomine enim Timoris Synechdochicôs verum cultum* DEI *intelligit Apostolus: qui in timore* DEI *situs est, & hoc pacto rectè definitur.*

TIMOR DEI *verus, est purus colendi* DEVM *affectus, ex fide natus, cum humili subiectione & reuerentia, cumq; serio studio omnem offensam* DEI *cauendi coniunctus.*

Dicitur autem hic timor FILIALIS, *vt discernatur à seruili timore. Nam vt seruus timet Dominum, cum indignatione & odio propter cruciatum: Ita filius timet Patrem, cum reuerentia & amore, propter fauorem paternum & beneuolentiam. Etsi interdum castigatur, paternum tamen animum, quem scit optimum erga se, veneratur. Timor itaq;* DEI *filialis, est quo timetur* DEVS, *non vt crudelis Dominus, sed vt pater dulcissimus.*

Ne fortè relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis frustratus esse.

Prima propositionis ratio, à causa finali.

Hic

Hîc rursus obseruetur conditio, neminem destitui, nisi qui gratiam respuit. Deinde commendatur nobis hoc loco sancta pro alijs solicitudo.

Etenim nobis Euangelizatum est, sicut & illis.

Secunda ratio à comparatis: Quemadmodum illis per Euangelij prædicationem, promissa est requies terræ Palestinæ: Ita nobis promissa est requies æternæ beatitudinis. Atq; hæc maior syllogismi est. Obseruetur exæquatio veteris populi, & noui Testamenti.

Sed illis nihil profuit sermo auditus, Quia non fuit mixtus fidei ijs qui audierant.

Hæc assumptio, seu, minor syllogismi est: in qua elegans Metaphora obseruanda est. Prædicationem Euangelij veluti vino comparat, quod vt nobis haustum, id est, auditum & perceptum prosit, oporteat fide quasi temperari. Requiritur proinde, quo nobis sit salutare Euangelium, vt illud temperemus fide, hoc est, fide recipiamus, ac ita dulcissimum liquorem Spiritus in illo hauriamus. Conclusionem omittit, quæ ita attexi debet. Igitur neq; nobis proderit promissio æternæ beatitudinis, nisi

Euangelio crediderimus & vixerimus in vero timore DEI. Hinc proinde manifestum est, vanam esse professionis gloriam, nisi fides & verus timor DEI adfuerint.

Ingredimur enim in requiem eius, qui credidimus: quemadmodum dixit, Sicut iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam.

Minoris assertio est per contrariorum collationem. DEVS incredulum populum requie terræ promissæ exclusit. Ergo non nisi qui fidem habent, in veram & æternam ingredientur requiem. Consequentia ideo valet, quia requies terræ Palestinæ, fuit typus requiei spiritualis Ierusalem, & æternæ beatitudinis.

Licet operibus ad creationem mundi perfectis.

Incipit requiei promissæ definitionem inquirere. Perfectis operibus creationis rerum DEVS quieuit. Ergo Dei quies est cessatio ab operibus creationis rerum. Proinde requies nostra tum tandem erit, vbi perfuncti fuerimus laboribus in hac calamitosa vita, & ingressi

fueri-

fuerimus requiem æternæ beatitudinis. Obseruetur typus Sabbathismi Dei: Admonet enim nos de vero piorum in æterna beatitudine Sabbathismo.

Dixit enim quodam loco de die septimo, sic: Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

Testimonio scripturæ confirmat, quod dixerat de Domini requie, vt aliam requiem esse ostendat, cuius illa Typus fuit, in quam ingressuri sunt credentes.

Potest autem Apostoli argumentatio, cuius partes fusius explicantur, hoc pacto concludi: Quod Dauid de requie loquitur, necesse est, vt aut de requie Domini ab operibus creationis, aut de requie Domini, quam adepti sunt Israelitæ, Cananæam ingressi, aut de aliqua alia requie Domini, quæ sit adhuc futura, accipiatur. Atqui de duabus primis intelligi non potest, cùm earum prior, iam à principio mundi conditi fuerit: posterior, multis seculis ante ortum Dauidis. Necesse est igitur, vt Dauid de futura aliqua requie intelligatur, sed qualisnam illa sit, paulò post clarè exponitur.

Et in

Et in isto rursus: Si introibunt in requiem meam.

Probat priorem partem minoris. Estq́ vis argumenti in temporis circumstantia posita: Domini requies ab operibus creationis iamdudum præterijt. Sed illa requies, de qua loquitur Dauid, est futura adhuc. Igitur non est eadem requies, sed diuersa.

Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ij quibus prioribus annunciatum est, non introierunt propter incredulitatem, rursus quendam definit diem, hodie in Dauid, dicens: post tantum temporis, quemadmodum dictum est, hodie si vocem eius audieritis, ne obduretis corda vestra.

Probat posteriorem partem minoris, nimirum, quòd Dauid non sit intelligendus de requie populi in terra Canaan. Estq́ hæc probatio, similiter à temporis circumstantijs sumpta. Longè post ingressum populi in terram Canaan, Dauid de futura quadam requie concionatur,

natur, Ergo necesse est vt hæc sit diuersa ab ista.

Nam si eis Iosua requiem præstitisset, nunquàm de alia loqueretur posthac die.

Probatio consequentiæ est superioris rationis. Si in veram requiem Iosua populum introduxisset, non eidem populo de alia requie fuisset loquutus Dauid. Sed iam de alia requie loquitur Dauid: Igitur Iosua in veram requiem non introduxit populum. Loco totius argumenti sola propositio ponitur.

Itaq; relinquitur Sabbathismus populo Dei. Qui enim est ingressus in requiem eius, & ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus.

Iam tandem definit requiem illam spiritualem, de qua Dauid concionatus est. Hæc vera populi Dei requies dupliciter consideratur. Nam eius duæ sunt partes, pro duplici temporis statu, videlicet, incoatio, & consummatio. Incoatio in hac vita locum habet, quæ est cessatio ab operibus nostris, per carnis mortifica-

tificationem, vt Deo viuamus. Hæc sæpè turbatur domesticis & externis motibus, hoc est, malis affectibus & prauis actionibus. Consummatio erit in futura vita, vbi nullis interturbabimur malis, nullis affligemur ærumnis, sed æterna Dei consuetudine quieti & læti fruemur, sine illa ad hanc nemo vnquàm peruenire poterit, quare subiungit Apostolus hanc exhortationem.

Studeamus igitur ingredi in illam requiem.

Illatio exhortatoria est, vt studeamus ac properemus in istam veram requiem introire.

Ne quis eodem cadat exemplo incredulitatis.

Ratio exhortationis ab exemplo, cuius anteà meminit. Vetus populus propter incredulitatem suam exclusus est à temporali requie. Caueamus igitur ne & nos similiter ab æterna requie excludamur, per incredulitatem nostram.

Viuus enim est sermo Dei & efficax.

Alia exhortationis ratio, seu ætiologia proximi argumenti, à vi & efficacia verbi Dei desumpta. Accommodabitur autem hoc pacto. Quemadmodum illi qui increduli erant, in deserto non occubuerunt prostrati gladio ferreo, sed verbo Dei: Ita futurum est, vt qui Euangelio nunc non obtemperauerint, similiter verbo Dei prostrati pereant.

Texit autem Apostolus longiorem commendationem verbi Dei, vt nos magis ad obedientiam inuitet, ac tribuit ei ordine quinque Epitheta, quorum primum est, quòd sermo Dei dicatur VIVVS, *idq́ per metonymiam, vt enim* ψυχικὸς *homo viuit per animam, Ita spiritualis homo, hoc est, verbo Dei regeneratus, viuit per sermonem Dei fide apprehensum. Nam sermo hic fide apprehensus, cor hominis renouat, & renouatum excitat ad omnia pietatis officia, hinc Dauid: Hæc est consolatio mea in afflictione mea, quia verbum tuum viuificauit me. Et pulcrè Bernhardus ait: Licet fueris in peccato mortuus, si audieris vocem filij Dei, viues. Atq; hunc effectum sermo Dei habet, quando fide recipitur, verùm cùm fide non recipitur: hominum culpa mortem adfert, seu, mortificat. Sicuti Esaias etiam testatur capite 11. Baculo oris sui percutiet terram, & spiritu labiorum*

biorum suorum interficiet impium. Si ergo fidem adhibuerimus verbo seu sermoni DEI, nos verè viuificat. Sin minus, nos interficit, non sua, sed nostrapte culpa.

Deinde dicitur EFFICAX, propterea quòd non solùm mouet & excitat, verumetiam fructum producit. Vt enim corpus operatur per animam: Ita Spiritus sanctus per verbum, & in verbo est efficax.

Et penetrantior quouis gladio bicipiti.

Per comparationem vim verbi explicat (& est tertium Epitheton) vt gladius ferreus vtrinq; acutus facilè penetrat, dum impellitur in corpus obiectum: Ita DEI sermo, Spiritu sancto vibrante, penetrat intimos cordis recessus. Videtur Apostolus hoc desumpsisse ex 41. capite Esaiæ, vbi sic scriptum est: Posui os meum quasi gladium acutum.

Pertingens vsq; ad diuisionem animæ & spiritus.

Collationem exponit addens quartum Epitheton: Vt gladius acutus vtrinq; penetrat, Ita sermo DEI totum hominem cum omnibus

ſuis viribus examinat. Vt per animam intelligendi ſunt affectus omnes, Ita per Spiritus vocabulum intelligendi facultas. Hæc pars commendationis verbi DEI deſumpta eſt ex 20. cap. Prouerb. Lucerna Domini dat hominibus vitam & ſpiritum, & penetrat in intimos ſinus cordis.

Compagum quoq; ac medullarum.

His verbis ſignificatur, quòd nihil in homine tàm ſit reconditum, quin eò pertingat efficacia verbi DEI. Atq; hoc in Dauide videre licet, omnia (inquit) oſſa mea conturbata ſunt. Hîc verè ſenſit ſanctus vir verbi diuini in ſe efficaciam, quæ manat ex ſpiritu DEI: qui ſemper in verbo efficax eſt. Sed hæc magis ſentiuntur in pijs pectoribus, quàm verbis explicari poteſt.

Et diſcretor cogitationum & intentionum cordis.

Hoc quintum Epitheton verbi DEI, ſignificat quod verbũ DEI cor hominis examinet, vt ipſi ſuæ tenebræ, ignorantia, diffidentia, dubitatio de promiſsionibus & comminationibus diuinis, innoteſcant: vt lucem Euangelij, eiectis tenebris recipiat: vtq; renunciata hypocriſi, verè ac ſyncerè Deum colat.

Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius, omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis est sermo.

Alia est exhortationis ratio, à proprio DEI, quod est omnia coràm cernere, sumpta. Nulla creatura oculos DEI subterfugere potest. Igitur illi tanquàm præsenti fidendum est, & obtemperandum, ne aliquando ipsum vindicem experiamur. Notetur testimonium de præsentia Dei, qua omnia coràm intuetur, quantumuis arcana & abscondita putentur ab hominibus. Agat proinde vnusquisq; omnia, tanquàm in conspectu DEI iusti iudicis.

Participium τετραχηλισμένα propriè significat diuisa per spinam dorsi, à vertice vsque ad finem. Nam τράχηλος totam illam spinam dorsi significat. Quia ergò in mactatis animalibus & diuisis, per spinā omnia apparēt interiora et interiora, adeo vt nihil latere possit, Apostolus transtulit vocabulū ad suum propositum, , vt significet ita omnia secreta cordium exposita esse DEI oculis, ac si anatomia facta, omnia aperta & nuda conspicerentur. Sunt igitur DEO notissimæ, vel minimæ cogitationes nostræ, vel affectiones, siue sint bonæ siue

niale, Deinde notetur quod hic πρὸς pro ὑπὲρ accipitur, vt suprà etiam notauimus in 1. cap. vt, ad quem, sit idem quod: De quo.

Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum filium DEI, Teneamus confeßionem.

Generalis conclusio est exhortationis, quæ in tertio & quarto Capitibus instituta fuit. Colligit autem summam exhortationis hoc Enthymemate. Habemus Pontificem magnum, qui nostras partes agit in cœlo apud Patrem: fiduciam igitur retineamus, ac ei obediamus, non fracti vel cogitatione præteritorum peccatorum, vel consideratione præsentis infirmitatis. CONFESSIONIS vocabulo fidem cum timore DEI & obedientia coniunctam intelligit.

Non enim habemus Pontificem, qui non potest compati infirmitatibus nostris, sed tentatum per omnia, iuxta similitudinem, absq; peccato.

Anti-

Anticipatio est, qua anteuertit infirmorum obiectionem, qui poterant obtendere maiestatem Christi, quò minus ipsi, cùm sint miseri & ærumnosi, audeant eum compellare. Huic obiectioni contrariam asseuerationem opponit, cùm ait. Non habemus Pontificem, qui non potest compati, hoc est, habemus Pontificem qui verè & seriò compati, id est, aliena miseria affici, perinde ac sua propria nouit. Hoc probat à causa τῆς συμπαθείας, *affirmãs Christum tentatum esse per omnia, iuxta similitudinem, id est, sicuti nos alij homines tentamur, sed absq; peccato.*

Sic igitur concluditur hæc ratio. Pontifex noster Christus Iesus tentatus est, vt alij homines, hoc est, infirmitatibus (vt sunt metus, tristitia, horror mortis &c.) Est probatus, & veluti igni quodam examinatus. Igitur aliorum calamitatibus verè afficitur. Non est ergò quòd propter ipsius maiestatem ipsum fugiamus, sed potius vt eum accedamus, qui & potest & vult iuuare confugientes ad se.

Consequentia argumenti pendet ex hoc principio: Experti ærumnis, ærumnosorum miseria afficiuntur, cùm contrà, nihil experti nullius ferè calamitate tanguntur. Huc illud,

Si parua licet componere magnis, Haud ignara mali miseris succurrere disco. Vox συμπάθεια, *qua hic vsus est Apostolus, à Clemente Alexandrino, hoc pacto definitur.* Συμπάθεια δ' ἐστὶ πάθος διὰ πάθος ἑτέρου. *Fit autem hæc* συμπάθεια *propter conuenientiam & coniunctionem naturæ, vt Cicero testatur. Pugnat hic locus cum dogmate Papistarum, qui alios Patronos & Mediatores obtrudunt Ecclesiæ, quàm solum Iesum Christum.*

Adeamus ergo cum fiducia ad Thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilium oportunum.

Repetit conclusionem amplificatam à causa finali: quæ est misericordiæ & gratiæ inuentio. Dum misericordiam nominat, significat nos sine pontifice illo, & throno gratiæ, esse extremè miseros: At cùm gratiam dicit, innuit nos peccatores & reos esse. Tollit igitur noster Pontifex, cùm miseriam, hoc est, pœnam, tum miseriæ causam, hoc est, peccatum.

Porrò duplex thronus est DEI. *Vnus Gloriæ, à quo refugimus propter maiestatem iudicis. Nam peccatum nos ab isto throno repellit.*

pellit. Alter est gratiæ, ad quem fide per Pontificem nostrum accedimus, vt accipiamus misericordiam, & inueniamus gratiam in auxilium oportunum, hoc est, vt impetremus ad salutem necessaria, hoc nostræ vocationis tempore. Quamdiu enim in hac mortali vita versamur, oportunum tempus est. Nam in eo, voce ministrorum Euangelij, vocamur ad thronum gratiæ Christi, vt miseria nostra liberati, propitium patrem in Christo inueniamus.

CAPVT QVINTVM.

SVMMA CAPITIS QVINTI.

VT Christum verum Sacerdotem, à DEO constitutum, secundum ordinem Melchisedech docet: Ita obiurgat Hebræos, & eorum ruditatem arguit, propterea quòd adhuc elementis doctrinæ indigere videantur.

ORDO ET PARTES QVINTI CAPITIS.

HActenus de persona Christi, quem verum DEVM & verum hominem esse docuit, & de exhortatione ad audiendum hunc Christum.

Nunc

Nunc de Christi Pontificatu agit, quem Pontificem esse, à proprio officio Pontificis colligit. Deinde vt accommodet doctrinam auditoribus, digreditur in obiurgationem. Huius igitur capitis partes sunt duæ, Quarum prior est διδασκαλική, seu demonstratiua. Posterior δικανική & iudicialis.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

Omnis namq; Pontifex assumptus ex hominibus, pro hominibus constituitur, in ijs quæ apud Deum agenda sunt, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, Qui moderatè ferre potest ignorantes & errantes, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate. Propterea debet quemadmodum pro populo, Ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis, nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo.

Hæc definitio est Pontificis veteris Testamenti, quam infrà accommodat Christo, & concludit ipsum verum Pontificem esse. Argumentum autem hoc pacto formari potest.

Omnis ex hominibus assumptus, vocatus à DEO, & constitutus pro hominibus, vt sit Mediator, offerens dona & sacrificia, est Pontifex.

Christus autem est talis.

Itaq; Christus verus est Pontifex.

Definitio est Pontificis veteris Testamenti, qui, vt Typus, officium Christi veri Sacerdotis figurabat, & adumbrabat.

Maior Syllogismi huius constat sex attributis. Quorum quædam ad personam, quædam ad officium Pontificis pertinent. Ad officium pertinent hæc tria, Doctrina, Intercessio, Sacrificium. Sed de his attributis particulatim dicamus, ac repetamus textum ordine, vt singula melius percipiantur.

Assumptus ex hominibus.

Prima conditio, videlicet personæ, quod Pontifex vnus aliquis de genere humano esse debuerit: Non enim congruebat, vt sola diuina

natura

natura esset mediatrix, nec angelica natura potuit mediatrix esse.

Pro hominibus constituitur.

Secunda conditio, quòd Pontifex pro hominibus intercessor esse debuerit. Homines enim à DEO alienati fuerunt, per peccatum, Quare nullus accessus eis patet ad DEVM sine mediatore. Ita enim ait Esaias, cap. 59. Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos et DEVM vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis. Et Sapient. 1. Peruersæ cogitationes vos separant à DEO.

In ijs quæ apud Deum erant agenda.

Tertia conditio Pontificis, videlicet, quòd apud DEVM debuerit esse Mediator. Nam homines offenderant DEVM: Quare illis aut perpetuò pereundum fuit, aut aliquis Mediator constituendus, qui satisfaceret iusticiæ DEI, & placata ira Dei, homines Deo reconciliaret.

Vt offerat dona & victimas pro peccatis.

Hæc quarta conditio est de officio Sacerdotis, quod erat placare offensum DEVM donis & victimis, hoc est, Sacrificijs. Nã sacrificiorum alia ex fructu terræ & rebus vitæ expertibus fiebant, quæ Apostolus dona vocat. Alia ex animalibus fiebant, quæ iugulabantur, atq; ideo vocata sunt θυσίαι, hoc est, victimæ.

Duabus autem de causis DEVS olim Iudæis præcepit Sacrificia.

Primùm, vt populus in Idololatriam pronus ab Idolis auerteretur, & in cultu vnius DEI contineretur.

Deinde vt typum haberet populus DEI sacrificij CHRISTI, quem aliquando oportebat in crucem agi, propter peccata humanĩ generis.

Simul etiam admoneretur populus de grauitate suorum peccatorum, pro quibus mactanda essent innoxia animalia, quorum sanguine purgarentur, non quod conciliandæ Domino gratiæ aut delendæ iniquitati par esset Leuiticum sacrificium, sed quòd verum sacrificium adumbraret: quod tamen ab vno Christo reipsa peractum fuit, & propterea sacrificia ista vocabantur expiationis sacrificia.

Sacrificiorum autem Legis variæ fuerunt formæ, quæ ad duo genera omnes referri poſſunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio, quadam ſatisfactionis ſpecie, qua noxa coram Domino redimebatur. Aut Symbolum erat diuini cultus, religioniſq́ teſtificatio: Nunc vice ſupplicationis, ad fauorem DEI *poſtulandum: Nunc gratiarum actionis, & gratitudinẽ animi pro acceptis beneficijs teſtandã. Nunc pro ſimplici pietatis exercitatione, ad renouandam fœderis ſanctionem.*

Prius illud Genus, ἱλαστικὸν, *id eſt, propiciatorium, ſeu expiatorium dictum eſt, propter ſignificationem.*

Poſterius à præcipua ſua parte εὐχαριστικὸν *à Melanthone dictum eſt.*

Horum veterum ſacrificiorum cùm legitimus vſus, tùm abominabilis abuſus, cernitur in duobus fratribus, videlicet Cain & Abel. Cain offerens, operis dignitate fretus, non reſpexit fide in Semen promiſſum, per quod fieret vera peccati expiatio. Quare ipſius ſacrificium abominatus eſt Dominus. Abel offerens, intelligit ſanguine animalium nequaquàm expiari peccata: Quare reſpexit fide in Mediatorem & Sacerdotem promiſſum, & hac fide iuſtificatus, placuit DEO *& ipſe, & ipſius ſacrificium.*

Quod

Quod autem fide Christi, quasi sale quodam, condienda essent sacrificia vetera, significatur in præcepto legis, IN OMNI OBLATIONE OFFERES SAL. Iubet autem spiritus sanctus in omni sacrificio salem adhiberi, vt hoc ritu depingat naturam Christi, qui per sacrificium adumbratur. Christus enim verus ille & cœlestis Sal est, quo tàm homines quàm opera eorum redduntur Deo tanquàm sapidus cibus grati & iucundi, quo etiam homines in ipsum credentes, ita (quamuis mortui) à putrefactione conseruantur, vt resurgant ad perpetuam vitam. Etenim propter peccatum homines facti sunt Deo insulsi, & insipidi, vt non solùm non sumat ipsos in cibum in mensa cœlestis regni, verumetiam detestetur eos, tanquàm abominabilem saporem. Cùm autem consperguntur homines, & condiuntur sale, qui est Christus, fiunt Deo gratißimus cibus & iucundißimus. Idem de operibus fidelium intelligendum est.

Cæterum error Cain hæsit in maxima parte populi Iudaici, quemadmodum pauci Abelis exemplum sequuti, discernebant rectè inter vmbras & veritatem.

Hæret & hodie Cainicus error, in omnibus Papistis, Pharisæis & Hypocritis, qui

ſuis operibus, quod Chriſti proprium eſt, attribuunt, & loco veri ſalis Ieſu Chriſti, condiunt ſua opera meritis proprijs: quorum pœna in ipſo Cain, quaſi in exemplo illuſtri, præſcripta eſt.

Qui condolere poteſt ignorantibus & errantibus.

Hæc quinta eſt Sacerdotis veteris conditio, videlicet, de affectu ipſius erga homines ignorantes & ſupplicantes, pro quorum peccatis abolendis offert Deo dona & victimas. Eſt autem μετριοπαθεῖν, miſerari, quantum ſatis eſt, vicem eorum, qui aliquo malo affliguntur, atq; adeo ipſis condolere.

Quoniam & ipſe circundatus eſt infirmitate, propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro ſemetipſo offerre pro peccatis.

Hæc quintæ conditionis ratio eſt, ab adiũctis perſonæ ſumpta. Qui ipſe infirmus eſt & peccator, vicem peccatorum & errantium miſeratur. Sacerdos legalis ipſe fuit infirmus, & peccator. Quare aptus erat ad miſerandum vicem

vicem eorum, qui simili cum ipso infirmitati obnoxij erant.

Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquàm & Aaron.

Sexta conditio veteris sacerdotis. Pontifex debuit esse diuinitus vocatus, quod Aaronis confirmat exemplo, qui non sibijpsi sumsit summi sacerdotis dignitatem, sed Deo vocanti, & mandanti officium, obtemperauit. Numer. 17.

Obseruandus est hic locus, de vocatione ad munus Ecclesiasticum. vt enim nemo sine diuina autoritate se ingerere debuit in typicum illud & Leuiticum sacerdotium: Ita nec in officium ecclesiasticum quisquam se intrudere debet sine legitima vocatione. Et vt nihil suo arbitrio ordinare, ita verbum Dei ducem in omnibus sequi debet.

Confutatur præterea hac Pontificis descriptione Papale Sacerdotium, & Pontificatus Romanus, in quem nihil minus quadrat, quàm hæc Apostolica pontificis definitio.

Sic & Christus non semetipsum glorificauit, vt fieret Pontifex.

Applicat definitionem veteris Pontificis Christo nouo & perfectißimo Pontifici, & vmbram veritati. Et loco minoris eius probationem ponit. Etsi autem singula definitionis membra rectißimè accommodat Apostolus, ordinem tamen suprapositum in accommodatione non seruat. Sed quod postremo loco ponebatur, primum confirmat. Deinde reliqua promiscuè adiungit. Primùm itaq; sextam conditionem Christo Sacerdoti accommodat, cùm inquit, SIC ET CHRISTVS NON SEMETIPSVM GLORIFICAVIT, id est, Non sibi sumpsit honorem, VT FIERET PONTIFEX, hoc est, quemadmodum Aaron, non sibi vsurpauit honorem Sacerdotij sine diuina vocatione: Ita nec Christus gloriam Pontificatus sibi assumpsit, sed à Deo patre sacerdotij dignitatem adeptus est. Colligamus membratim definitionem sacerdotis Christi, & ordiamur cum Apostolo à sexta conditione hoc modo:

Christus est à Deo constitutus Sacerdos.

Sed qui loquutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Probat testimonium Dauidis, Psalmo 2. CHRISTVM à Patre pontificatus munus accepisse. Sed qualis quæso est hæc consequentia, Pater dicit filio: Filius meus es tu, ego hodie genui te: Igitur CHRISTVS est Sacerdos à DEO patre constitutus? Respondeo: manifestatio filij in carne, de qua dixit: Ego constitui regem meum super Zion montem sanctum meum &c. facta est propter Sacerdotium. Apostolus autem vt dignitatem huius Sacerdotis illustret, hæc potius verba quam priora allegat, Quia mox ex Psalmo alio citabit dictum, in quo expressa Sacerdotij mentio fiet. Ac videtur textus vel mutatione voculæ vnius, vel certe Synchesi, quæ in hac Epistola perfrequens est, nonnihil turbatus, nam si pro καθὼς in sequenti versu legas οὕτως, manifesta & expedita erit sententia. Christus non semetipsum glorificauit, vt fieret Pontifex, sed qui dixit ei: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Idem & alibi dicit, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchizedech. Atq; hoc sane lo-

ne loco Apostoli mouentur nonnulli, vt dictum Psalmi, non de æterna generatione filij, sed de manifestatione filij DEI in carne exponant. Nam alioqui ineptam existimant probationem videri in hunc modum institutam, Christus ab æterno natus est ex patre, Igitur à patre est Sacerdos constitutus. Intelligunt igitur dictum Psalmi, de manifestatione Christi in carne, vt sit sumpta non obscurissima ratio à destimato ad finem.

Sed supra cùm capite primo Apostolus hoc ipso dicto allegato probarit, Christum verè filium DEI esse, vbi non nisi de æterna generatione filij, exponi dictum Psalmi potest. Non libenter aliam ei expositionem affingi velim. Ne hac ceu æquiuocatione vis & euidentia testimonij citati, & argumentationis istic institutæ, euertatur aut labefactetur. Ac quo minus mouear eorum argumento, qui de manifestatione filij in carne dictum Psalmi accipiunt, hæc etiam ratio facit: Quia vsitatum est Apostolis breuiter citare Prophetarum sententias, & velut digito monstrare, quæ à Prophetis suo loco copiosius exponuntur. Ita si non est voculæ vnius facta mutatio, vt paulò antè dixi, constat tamen Apostoli allegatio, in hanc sententiam: Psalmus Filium ab æterno à patre ge-

nitum

nitum affirmat Regem esse, docentem ac prædicantem in Zion, Non ergo Rex tantùm, sed & Sacerdos æternus eo loci intelligendus est, cuius proprium est docere & prædicare. Ac proinde honorem hunc habet Christus, non à semetipso raptum, sed à patre sibi tributum. qui in Zion eum constituit &c.

Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

Clarior vocationis Christi ad Sacerdotium probatio, sumpta ex Psalmo 110. Qui Psalmus est propheticus de regno, naturis, sacerdotio, morte & triumpho Christi super morte. Verùm quia hîc tantùm additur testimonium Psalmi, vt probetur vocatio Christi ad æternum Sacerdotium, & collationem Sacerdotij Christi & Melchisedech, prosequetur iusta disputatione in 7. Cap. Nolo hîc copiosius de illa collatione disserere. Ex hoc testimonio, particulam vnam addamus incoatæ definitioni.

Christus est à DEO conditus Sacerdos æternus.

Qui in diebus carnis suæ, preces, supplicationesq́, ad eum qui possit illum saluum facere à morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus est à metu.

Hic Prima, Secunda, Tertia, Quarta & Quinta conditiones attinguntur, quas supra attribuit pontifici Leuitico, & nunc Christo accommodat, vt vetus Sacerdotium comprobetur. Cùm enim dicit: In diebus carnis suæ, primam Christo accommodat conditionem, nimirum, quòd sit Pontifex de hominibus assumptus, vt qui nobiscum verus factus sit homo, cum addit, Preces supplicationesq́. ad eum, qui posset illum saluum facere à morte offerens, intercessionem & sacrificium DEO factum per Sacerdotem indicat, vnde secundæ, tertiæ & quartæ conditionis membra concluduntur. Præterea cum inquit, Cum clamore valido & lacrymis, Quinta conditio exprimitur, hoc est, affectus huius Sacerdotis summi erga populum pro quo obtulit. Nam vt nostro nomine Sacerdos est factus: Ita etiam propter nos istum validum clamorem in cruce edidit

dit, sustinens pœnas pro totius mundi peccatis, & persoluens λύτρον pro humano genere.

Quare subijcitur καὶ εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, *hoc est, exauditus, id est, liberatus à metu, Idq́; non solùm, quantum ad ipsius personam attinet, Verumetiam quantum ad credentes, qui Christo fide inseruntur. Aboleuit enim per mortem eum, qui mortis imperium habebat, hoc est, Diabolum, & reconciliauit hos Deo, qui metu mortis per omnem vitam obnoxij erant seruituti.*

Alij vertunt, exauditus est pro reuerentia, sed variant in explicatione. Quidam enim exponunt de reuerentia patris erga filium, quasi pater quodammodo reueritus fuerit Christi dignitatem, sed hæc expositio minus conuenire videtur. Quidam ad filij reuerentiam erga patrem hoc referunt, quòd filij reuerentia & filialis timor ita placuerit patri, quòd propter eam pater filium exaudiuerit. Quæ sententia etsi pia est, tamen huic loco minus congruere videtur. Nemini enim dubium esse potest, quin hic Apostolus loquatur de grauissimo certamine Christi, sustinentis iram DEI *propter peccatum, sudantis sanguineos grumos, clamantis in ara crucis,* DEVS MEVS, DEVS MEVS, CVR DERELIQVISTI ME? *Ad*

hoc certamine & metu Christum liberatum esse significat Apostolus, ita vt omnem metum mortis deposuerit. Neq; hoc ita accipiendum est, ac si Christus desperasset in pœnis: sed ad sensum vehementissimum pœnarum referri debet. Addamus & sententiam huius pericopæ, institutæ definitioni:

Christus est à Deo constitutus Sacerdos æternus, qui homo factus precibus supplicationibusq; oblatis impetrauit salutem.

Tametsi filius erat, didicit ab ijs, quæ passus est obedientiam, & consummatus obedientibus ipsi, omnibus factus est causa salutis æternæ.

Per occupationem attexit virtutem sacrificij Christi, & ad quos pertineat eius virtus seu fructus ostendit. Primùm dicit, Tametsi filius Dei erat, tamen cruce didicit obedientiam, id quod sanè nostro respectu dicitur. Etsi enim Christus patri obedientissimus semper fuit, tamen eius obedientia nobis magis declarata est, quod vsq; ad mortem illam ignominiosam, videlicet crucis, fuit obediens. Hæc Christi obedientia nobis stimulos addet, ad præstandam

Deo veram obedientiam, non solum dum res secundæ sunt, verumetiam, idq; multò magis in tristibus & duris rebus, quando confeßio ad supplicia vocat. Deinde dicit, quod sit consummatus, græcê τελειωθεὶς, id est, consecratus perfectè Deo, id est, factus hostia plena & sufficiens placans iram DEI. Tertiò addit finem huius victimæ, videlicet, quòd sit causa salutis, non momentaneæ, sed æternæ. Et quia non omnes huius salutis consortes fiunt. Quarto loco addit, ad quos pertineat ista salus, videlicet, ad obedientes ipsi, hoc est, credentes Euangelio Christi. Iuxta illud: Qui credit in Filium, habet vitam æternam. Quinto & postremo loco notanda est particula vniuersalis. Omnibus enim credentibus salutarem pronunciat Christi hostiam. Ex fructu igitur hostiæ Christi sola inobedientia, hoc est, incredulitas excludit. Confirmantur præterea hac pericopa ferè omnes conditiones, quas in principio capitis in Sacerdote requirit. Summam horum addamus incoatæ definitioni hoc modo:

Christus est à Deo constitutus Sacerdos æternus, qui homo factus, precibus supplicationibusq; oblatis, impetrauit salutem λύτρῳ soluto, pro omnibus in salutem, qui in ipsum crediderint.

Apellatus à DEO Sacerdos iuxta ordinem Melchisedech.

A testimonio DEI *confirmat minorem. Apellatus est à Deo Sacerdos iuxta ordinem Melchisedech, Igitur verè est Sacerdos à Deo ordinatus.*

De quo nobis grandis sermo est, & difficilis explicatu, Quandoquidem tardi facti estis ad audiendum.

Disputationem quam inceperat de pontificatu Christi abrumpit, & digreditur in obiurgationem. Obiurgat enim Hebræos, ob suam in diuinis rebus ruditatem & ignauiam. Hæc obiurgatio eò spectat, vt Hebræi disputationi sequenti de sacerdotio Christi attentiores aures præbeant. Difficultatem, cuius hîc meminit, non tam rebus quam ignauiæ auditorum ascribit. Vt enim res facilè percipiuntur ab attentis: Ita ignauia hominum sæpè difficultatis causa est. Verè enim dictum est à veteri Poeta, ὀυ χωρεῖ μεγάλην σοφίην ἀδιδακτὸς ἀκȣειν.

Etenim

Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis, vt aliquis vos doceat elementa initij sermonum Dei.

Argumentum ignauiæ est, quòd tametsi longo tempore audierant alios, adeò quòd meritò iam magistri aliorum esse possent, Si tempori diligentia in discendo respondisset: tamen adhuc indigeant elementari doctrina religionis. Tametsi autem nemo exhaurire potest fontes sacræ doctrinæ, tamen non in elementis perpetuò hærendum sed progrediendum est indies magis magisq́; in schola Christi: Nam cum cognitione sensus etiam crescit: Atq́; ideò Paulus optat suis Philippensibus, vt abundent in cognitione & omni sensu. Vult enim vt sensus respondeat cognitioni.

Et facti estis quibus lacte opus est, & non solido cibo.

Expolitio est, per aliam Metaphoram, ab infantibus sumptam. Vt enim infantibus rudes comparat in Christiana religione: Ita significat ministros Euangelij esse veluti nutrices quasdam, quæ, habita ratione infantum, cibum

ipsis præbeant: quæ infantibus quidem lac, qui propter ætatem solidum cibum ferre non possunt: profectioribus verò solidum cibum ministrant. Atq; ita requiritur in ministris Euangelij, vt se captui auditorum accommodent. Lactis vocabulo quid significetur hoc loco, cùm ex præcedentibus liquet, Nam quod supra elementa initij sermonum DEI vocauit, hîc lac nominat, tùm ex initio sexti capitis, vbi elementorum, quæ lactis nomine significantur, sex partes enumerat, de quibus suo loco. Petrus rationalis lactis meminit in prioris secundo, Quod sanè ad viuendi rationem consentaneam infantiæ simplici, referendum est. Nam vt lac vitijs opponit Apostolus: ita infantiam vetustati naturæ. 1. Corinth. 3. Apostolus lac vocat sermonem simplicem, cui opponit copiam orationis & grandiloquentiam.

Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iusticiæ, paruulus enim est.

Expolitionis est confirmatio. Obseruanda est antithesis, qua sermo iusticiæ opponitur lacti, hoc est, initiali doctrinæ & elementali. quare sermo iusticiæ erit plena instructio Christianismi, quæ iustè requiritur à Christianis.

Argu-

Argumentum præsens concludatur hoc pacto. Lactis particeps non est idoneus ad solidum cibum capiendum. Vos Hebræi participes lactis estis. Igitur non estis idonei ad solidum cibũ capiendum.. Maior expreßè ponitur cum probatione.

Perfectorum autem est solidus cibus, qui pro ipso habitu exercitatos habent sensus, ad discretionem boni & mali.

Eiusdem confirmatio, quæ concluditur hoc modo. Solidus cibus est perfectorum. Vos non estis perfecti. Igitur solidus cibus vobis non conuenit. Maiorem confirmat ex eo, quòd solidus cibus conueniat assuetis, qui possunt discernere inter bonum & malum. Obseruetur hoc loco, quòd Apostolus noster velit Christianos habitum ex continuo vsu firmatum habere in doctrina religionis, quo poßint discernere inter bonum & malum. Cùm hæc discretio boni & mali regulam habeat verbum DEI*, commendatur nobis serium verbi Dei studium. Papa igitur sacrilegè facit, qui negat licere Laicis sacra Biblia, in vernaculam linguam versa, legere, sed eos qui hoc faciunt, quouis suppliciorum genere persequitur.*

CAPVT

CAPVT SEXTVM.

SVMMA CAPITIS SEXTI.

REprehensa segnitie & tarditate Hebræorum, hortatur eos Apostolus, vt ad altiora se conuertant, minitans simul pœnas, nisi in veritate agnita persistant, & vt fideles animum non despondeant, mitigat quæ durius, in eos qui ab Euangelio deficiunt, dixerat.

ORDO ET PARTES CAPITIS SEXTI.

IN fine superioris capitis in obiurgationem digressus est, nunc addit exhortationẽ, à qua rursus ad minas fertur, quibus subiũgit mitigationem, ne asperiori obiurgatione fracti, animum despondeant. Constat autem præsens caput propositione, confirmatione & conclusione, à qua artificiosè redit ad disputationem propositam de Sacerdotio Christi.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

Qua-

Quapropter omittentes incoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur.

Exhortatio est figurata reiectione. Hortatur enim Hebræos, vt non in Elementis solummodò hæreant, sed ad perfectiora religionis mysteria cognoscenda se accingant, ac se dociles præbeant. λόγον τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ, *vocat prima Christianismi principia, quæ in Catechismo traduntur.*

Non rursus iacientes fundamentum.

Amplificat à contrario, & exponit per distributionem, quis sit sermo incoationis Christi, & quæ elementa exordij sermonum Dei, quos lactis vice fungi dixerat. Ponit autem Apostolus ordine sex capita elementaris doctrinæ Christianismi, quæ sunt etiam præcipua in Catechismo.

Pœnitentiæ ab operibus mortuis.

Hoc primum Elementaris doctrinæ Christianismi caput est, à quo Christus ipse & Iohannes suas sunt exorsi conciones, vt autem

 bomi-

homines præparari poßint ad pœnitentiam seu conuersionem, necessaria est noticia Decalogi, qui accusat peccatum. Verùm ne frangantur homines cogitatione reatus & iudicij Dei, necessaria est concio Euangelij, quæ ad conuersionem inuitat omnes. Cùm igitur nominat pœnitentiam, requirit & Decalogi noticiam & Euangelij, quod Christi merita prædicat, quæ sunt satisfactio pro peccatis. Porrò opera mortua, metonymicῶs opera mortem inferentia, qualia sunt in non sanctis, omnia interna & externa contra Decalogum. In sanctis verò lapsus contra fundamentnm, aut contra conscientiam admißi.

Et fidei erga Deum.

Hoc secundum caput est Elementaris doctrinæ Christianismi. Pœnitentia enim salutaris esse nequit, imò pœnitentia vocari non potest salutaris, nisi fides erga Deum accedat. Nam hæc forma est conuersionis. fide enim fit conuersio, ac fide liberamur à terroribus peccati, & accedimus ad Deum per Christum Pontificem.

Baptismatum Doctrinæ.

Hoc

Hoc tertium caput eſt Elementaris doctrinæ Chriſtianiſmi. Baptiſmus olim pœnitentiam & fidem, cùm iam recens Eccleſia plantaretur, ſequebatur, tanquàm beneficij oblati per Euangelium applicatio, & obſignatio quædam fauoris Dei erga conuerſos.

Quia autem plurali numero hîc vtitur Apoſtolus, colligunt quidam plura Baptiſmatum genera, ſicut reuera fuerunt tempore Apoſtolorum. Multi enim baptizabantur viſibili dono Spiritus ſancti, non quòd immergerentur, vt in aquam: ſed quia veniebat ſuper eos Spiritus ſanctus, ac viſibiliter teſtabatur, quod intus agebat. Hoc Baptiſmi genus Flaminis vocant, cui accedit fluminis, & ſanguinis Baptiſmus, quorum ille aqua, iuxta inſtitutionem Chriſti peragitur: hic fiebat, cùm Catechumeni, perſecutionis tempore, martyrio coronabantur, ante ſuſceptum externum Baptiſmum.

Impoſitionis quoq; manuum.

Quartum Catecheſeos veteris caput. Hæc impoſitio manuum fiebat per Epiſcopos & Presbyteros, qui examinatis imponebant manus, addita fauſta precatione & benedictione. Ad hanc impoſitionem manuum, ſæpè

visibiliter donabatur Spiritus sanctus. Hinc per cacozeliam quandam Papistæ suam extruxerunt Confirmationem. Examen vetus retinetur in emendatis Ecclesijs, superstitiosa vnctio, & tactus genæ, vt vana & inepta, rectè omittuntur.

Resurrectionis mortuorum & iudicij æterni.

Quintum & sextum capita veteris institutionis Christianismi, videlicet Resurrectio & aduentus Christi ad iudicium. Iudicium hoc æternum dicitur, duabus de causis. Primùm, quia nullum erit post illud. Deinde, quia sententia iudicis, quæ tum feretur, manebit rata in omnem æternitatem. Quare nec pij timebunt fœlicitatis, qua fruentur, terminum seu mutationem: nec impij expectabunt pœnarum relaxationem.

Et hoc faciemus, siquidem permiserit Deus.

Repetitio est propositionis, amplificata à causa efficiente. Hoc faciemus, id est, feremur ad perfectiora, sed si Deo ita videbitur.

Hæc

Hæc horribilem comminationem continent: Significat enim, non ſolum curſum & profectum in rebus pietatis, eſſe ſingulare donum DEI: *verumetiam peccata hominum interdum iuſtè puniri, deſertione diuinæ opis, vnde fit, vt homines magis magiſq; ruant in exitium. Quòd autem hæc intelligenda ſint de peccato* BLASPHEMIÆ, *ſatis indicat annexa ratio. Hoc proinde fulmine comminationis diuinæ tacti, maturè reſipiſcamus, ne noſtra proteruia cæcitate puniatur.*

Nam impoßibile eſt eos qui ſemel fuerunt illuminati, guſtaueruntq; donum cœleſte, & participes facti fuerunt Spiritus ſancti, & guſtauerunt bonum Dei verbum, virtuteſq; futuri ſeculi, & prolapſi ſunt, iterum renouari ad pœnitentiam, rurſus crucifigentes ſibi filium Dei, & oſtentui habentes.

Ratio comminationis, à iuſto DEI *iudicio ſumpta. Impoßibile eſt iterum prolapſos renouari ad pœnitentiam. Sed qualem prolapſum*

lapsum intelligat Apostolus: ex peccati, quod hic accusat, periphrasi satis intelligi potest.

Est autem duplex lapsus, siue prolapsus, videlicet, Particularis & Vniuersalis.

PARTICVLARIS quidem est impingere in particularia præcepta Decalogi, siue id fiat ex infirmitate, siue ignorantia, siue etiam voluntate, seu malicia. Huius generis sunt multi errores in vita, videlicet, Idololatria, homicidiũ, furtum, adulteriũ, & alia, contra præcepta DEI, vel aliquot, vel omnia, Qualia fuerunt Manaßis, & multorum aliorum. Etsi autem hæc, vel singula, æterna morte sunt digna, venia tamen agentibus pœnitentiam non negatur, Quemadmodum testimonia scripturæ multa, & exempla illustria ostendunt, vt Manaßis, Dauidis, Magdalenæ, Pauli & aliorum. Non igitur potest præsens locus intelligi de particularibus lapsibus.

VNIVERSALIS verò prolapsus est, non impingere simpliciter in vnum, aut plura, aut etiam omnia præcepta Decalogi: Sed est prorsus Christo, & eius Euangelio verè agnito renunciare, ita vt in Christũ posthac non solum non credat aliquis, sed contemnat, odio habeat, ludibrio & tyrannide persequatur, vt

Phari-

Pharisei & Iulianus Apostata fecerunt. Hi enim agnitam veritatem, conuicti testimonio Spiritus sancti, rabiosè repudiarunt, & Christum ludibrio affecerunt, ridentes ipsius crucem & afflictiones. Huiusmodi peccatis, & hic, & apud Euangelistas negatur venia, nam habent coniunctam finalem impœnitentiam, atq; hic genuinus sensus huius loci est.

Nunc verba Apostoli altius expendamus, quò pateat firmitas nostræ explicationis. Sunt autem tria obseruanda in verbis Apostoli, Quid antecedat hoc peccatum, Qualitas siue potius substantia huius peccati & pœna.

Antecedit hoc peccatum, Illuminatio, gustus doni cœlestis, communio Spiritus sancti, Gustus verbi DEI boni, & virtutum futuri seculi. Illuminatio, est vera lux, id est, noticia in mente, de Christo & eius beneficijs. Gustus doni cœlestis, est perceptio beneficiorum CHRISTI, per fidem, Communio Spiritus sancti, est testificacio Spiritus sancti in cordibus credentium, de veritate DEI. Gustus boni DEI verbi, causa superiorum est instrumentalis. Nam ex verbo est noticia Dei, ex hac fides nascitur, effuso in hominem Spiritu sancto. Virtutes futuri seculi, significant beatam illam immortalitatem, quam, Spi-

ritu sancto renouante corda, gustarunt credentes.

SVBSTANTIA seu qualitas peccati huius, est horum omnium obliteratio quædam, & prolapsus in tantum furorem, vt filium Dei crucifigant, & ostentui habeant, seu ludibrio exponant, ac apud se sarcasticè obijciant Christo mortis ignominiam, adeò vt filium DEI non minus voluntate sua mala crucifigant, & ludibrio exponant, quàm Iudæi, qui suo consilio & furiosis clamoribus Christum crucifigi petiuerunt.

POENA huius peccati horrenda est, nempè, quòd impoßibile sit tales renouari, & reuocari ad pœnitentiam, adeò in profundum peccatorum se demerserunt.

Sed quid? an non Paulus dicit, Gratia exuberat super peccatum? Quomodo ergò impoßibile erit renouari eos, qui in Spiritum sanctum peccarunt? Hæc impoßibilitas non est ex parte gratiæ, quæ verè abundat super omne peccatum, sed ex parte peruicatiæ & obstinatæ maliciæ hominis, qui in profundum peccatorum veniens contemnit.

Alij quærunt alias mitigationes huius loci, sed nostra expositio conuenit cum concione Chri-

ne Christi, in blasphemos Iudæos, Matth. 12. & Marci 4.

*V*erùm vt magis confirmentur animi nostri, ostendam breuiter quomodo Christi concio cum verbis Apostoli congruat. Primùm omnium videamus, quales nam fuerint, quibus obiectum est peccatum blasphemiæ à Domino, vt inde definitionem nostram concludamus. Pharisei, quibus obiectum erat hoc graue peccatum, fuerunt Prophetijs, doctrina Christi, & miraculis, tanquam authenticis quibusdam sigillis, conuicti in suis conscientijs, de veritate Euangelij, qnod Christus proposuit. Deinde volentes & scientes, Christum agnitum & verbum eius cognitum odio habebant, eiq; rabiosè sua obstinatione renunciarunt. Tum tyrannide, hypocrisi & sarcasmis oppugnabant Christum eiusq; Euangelium.

Hinc clarissimè concluditur, quòd PECCATVM IN SPIRITVM SANCTVM, sit voluntaria veritatis DEI, euidenter cognitæ, renunciatio et rebellio, ex odio veritatis nata, cum furiosa oppugnatione & persecutione.

Hanc definitionem conuenire peccato, cui hic ab Apostolo nostro negatur venia,

faciles videt, qui analysin, quam fecimus, præsentis loci animaduerterit.

Sed adijciamus huc dictum Iohannis, 1. Iohan: 5. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, vt quis roget, Omnis iniquitas peccatũ est, Et est peccatũ non ad mortem. Discernit hîc Iohannes inter peccata, quorum alia ad mortem, alia non ad mortem esse pronunciat. Omnis (inquit) iniquitas, id est, quælibet legis diuinæ transgreßio, est peccatum : sed non ad mortẽ. Ergo peccatũ quod ad mortem est, nõ est simplex legis transgreßio, vt Idololatria, periurium, homicidiũ, tyrannis, adulteriũ, furtum, mendacium &c. Quia qui sic peccarunt, possunt resipiscere, & resipiscentibus peccata hæc remitttuntur. Nam tametsi hæc peccata verè mortalia sunt, vt quæ mortem mereantur sua natura: tamen ab Apostolo nostro non dicuntur ad mortem, propterea quòd remittantur confugientibus ad propiciatorium.

Ex his sequitur peccatum ad mortem, peculiare peccati genus esse, quod non sit, vel vniuersalis vel particularis diuinæ legis transgreßio, Sed Euangelij potius cogniti renunciatio, & persequutio, quemadmodum exposuimus.

Etsi

Etsi autem, vt suprà dixi, particularia peccata contra Decalogum, non veniunt sub huius peccati rationem: Tamen gradus sunt quidam ad hoc peccatum. Qui enim cognita doctrina Euangelij ruit contra conscientiam in peccata varia, & in illis se oblectat, in eo tandem suboritur contemptus pœnitentiæ, & dedolentia quædam, donec astutia Diaboli effectum fuerit, vt homo talis prorsus in Epicureismum præcipitetur, ac ita paulatim Euangelio renunciet.

Quarè principijs obstare profuerit vera pœnitentia, ne demersi in peccati baratrum, protrahamur tandem technis Sathanæ, in hoc horrendum peccatum.

Terra enim sæpè venientem super se bibens imbrem, & germinans herbam oportunam, illis propter quos colitur, accipit benedictionem à Deo, proferens autem spinas & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima, cuius consummatio in combustionem.

Ætiologia est, seu rationis declaratio, per aptissimam, eamq́ bimembrem comparationem,

nem, cuius prior pars: doctrinam & exhortationem, posterior, comminationem continet.

Prior pars habet quinq; comparationis membra. Primum, Terræ comparatur homo. Secundum, culturæ terræ confertur prædicatio Euangelij. Tertium, Imbri, aßimilatur cœlestis gratia. Quartum, Germinanti herbæ fidei fructus respondet. Quintum, Benedictioni terræ Gratiarum augmentum confertur. Vt igitur terra opus habet cultura & irrigatione, vt fructum producat, laudemq; mereatur: Ita homo, veluti terra, opus habet prædicatione Euangelij, & Spiritus sancti gratia, vt fructus laudabiles Deoq; gratos edat.

Doctrina de causis concurrentibus ad fructificationem hominis DEO gratam obseruetur, & simul exhortationis stimulus, vt cultura & imbri recepto fructificemus.

Posterior pars Antithesin prioris partis habet, Quare explanatione non indiget: Sed tantùm obseruetur accõmodatio ad rationẽ superius positam. Quemadmodum terra culta, & sæpè copiosa pluuia irrigata, nihilominus proferens spinas & tribulos, maledicitur à suis cultoribus, & tanquàm reproba contemnitur,

& comburenda relinquitur, cum ſuis ſpinis & tribulis: Ita homo Euangelij & Gratiæ cœleſtis particeps, & nihilominus ſemen cœleſte, ſpinis pungentibus, herbeſcentem Euangelij viriditatem, aut tribulis defectionis ab Euangelio, prauorumq́ morum ſuffocans, deſeritur, maledicitur, reprobus à Deo abijcitur, ac pœnis æternis ingratus reſeruatur. Hæc grauis commiratio moueat vnumquemq́ noſtrum, ne ſua in DEVM ingratitudine prolabatur in profundum vitiorum, donec reprobus planè factus à Deo abijciatur.

Confidimus autem dilectiſſimi de vobis meliora & viciniora ſaluti, tametſi ita loquimur.

Mitigat acerbitatem ſuperioris ſermonis, ne Hebræi fracti aſperiori obiurgatione deſpondeant animum, putantes nullam lapſis viam ad gratiam reliquam eſſe. Tametſi, inquit, hæc ita rectè dicimus in reprobos, qui Chriſtum agnitum contumelia afficiunt: tamen de vobis confidimus meliora, qui ſalutem vobis à Chriſto oblatam fide retinetis. Obſeruandus locus de obiurgandi modo, ne ita obiurgemus errantes, vt omnem ſpem ſalutis videamur illis adimere.

Non enim iniustus est Deus.

Ratio mitigationis, à firmitudine promißionum diuinarum sumpta. DEVS *non est iniustus, hoc est,* DEVS *est iustus & verax in promißis suis. Hinc consolatio petitur contra dubitationes, suborientes de promißionibus diuinis.*

Vt obliuiscatur operis vestri, & laboris dilectionis, quem ostendistis in nomen ipsius.

Et fructu colligit Hebræos bonas arbores esse: Non enim fieri potest, vt vbi sit fides, eius naturales proprietates non conspiciantur. Obseruetur hoc loco primum, studium pietatis & dilectionis erga proximum esse cœlestis vocationis ac veræ fidei testimonium. Admonet quoq; hic locus pios, de remuneratione obedientiæ, & fide præstitæ, & quòd DEO *factum iudicetur, quidquid proximis impenditur, ex vera caritate, quæ ex fide manat: Iuxta illud, Quod vni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis. Id quod etiam testabitur Iudex viuorum & mortuorum, Christus Dominus, in extremo die, vbi sibi factum imputabit, quod ipsius membris factum est.*

Quod ministrastis Sanctis & ministratis.

Exprimit in specie, quod in genere dixit, & Hebræorum perseuerentiam laudat. Non solum (inquit) ministrastis, verumetiam adhuc ministratis sanctis, opere, consilio, doctrina, facultatibus &c. prout eorum necessitas postulare videtur.

Cupimus autem vnumquemq; vestrûm idem ostendere studium, ad certitudinem spei, vsq; ad finem, vt non segnes efficiamini.

Quo referenda sunt ea, quæ durius videbantur dici, ostendit: nimirum, vt Hebræi in pietatis studio sint diligentiores: non vt inde desperationis ansam arripiant. Qui enim pietatis studium ostendit, is & sibi & alijs spem salutis confirmat. Huc illud Petri pertinet, Firmam facite vocationem vestram, per bona opera. Ad certitudinem, seu, expletionem spei, hoc est, donec consequamini id quod speratis. Commendatur igitur nobis hoc loco perseuerantiæ studium. Nam qui perseuerauerit vsq; ad finem, hic saluus erit. Atq; ideo subdit

Apostolus, Vt non segnes efficiamini, scilicet, in pietatis cursu. Requiritur proinde alacritas animi in homine credente, qua nititur quotidie seipsum in pietatis studio superare.

Verum imitatores eorum, qui per fidem & longanimitatem hæreditant promißiones.

Exempla sanctorum iubet Hebræos aspicere, ac duo in exemplis Sanctorum vult nos intueri, videlicet, vitæ rationem, & euentum seu exitum.

Vitæ ratio Sanctorum, in fide & longanimitate sita erat. Fide apprehenderunt oblatam Gratiam. Ex fide DEVM coluerunt, & proximum dilexerunt. Longanimitas, siue tolerantia eos cohibuit: ne fracti cruce aut scandalis confeßionem abijcerent, ac segniores fierent. De hac longanimitate loquitur Esaias, cum ait: In silentio & spe fortitudo vestra.

Euentus, est hæreditas promißionis, hoc est, posseßio rei promissæ. Fieri enim non potest, quin DEVS in suis promißis verax permaneat, cùm sit iustißimus: modò nos in fide perstiterimus. De hoc euentu piorum loquitur

Psalmus hisce verbis: Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum æternum erit. Huc ergo aspiciant pij, quoties vel ipsi cruce premuntur, vel impios florere vident, quorum exitus erit confusio, & sempiterna ignominia. Huc pertinent Psal: 37. & 73.

Abrahæ namq́ promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicens: Certè benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te, & sic patienter ferens, adeptus est promissionem.

Probat fide & patientia expectandam esse promissionem, idq́ exemplo Abrahæ. Est autem tale argumentum.

Abraham in fide & patientia perseuerans accepit promissionem.

Ergo & vos Hebræi, promissa bona, si modò per fidem & patientiam ea expectaueritis, consequimini.

Quò autem firmior sit ratio, interponit iuramentum Dei, quo non solùm promissio con-

firmatur Abrahæ, verumetiam omnibus credentibus, & expectantibus per patientiam promissa bona. Nam qui credunt, benedicuntur cum fideli Abraham, Galat: 3. Quare hoc Dei iuramentum, nos quoq; confirmare debebit, de promißis diuinis. Sumptum est autem testimonium hoc ex 12. 17. & 22. capitibus Geneseos.

Nam homines quidem per eum iurant, qui maior est, & omnis ipsis controuersiæ finis, est iuramentum, in confirmationem.

Superioris Argumenti confirmatio est, à minori ad maius. Homines iurati merentur fidem. Ergò, multò magis Deo iuranti est credendum, qui fallere nequit, vt qui sit iustißimus.

Obseruandus locus de iureiurando. Hic enim locus duo docet, primum: quòd iuramentum præstari poßit. Secundum, quòd eius legitimus finis, sit veritatis confirmatio, adeoq; finis controuersiarum. Contra huius legitimum vsum, Syrach ita loquitur: Vir multum iurans, replebitur iniquitate, & non discedet plaga de domo ipsius. Cui autem iuranti credendum

dendum sit docet Paulus suo exemplo, cum ait: Testis est mihi Deus, cui seruio in spiritu, significans quòd illis solis credendum sit, cum iurant, qui Deum colunt. De alijs versus Menandri meminerimus.

ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε.

In quo vberius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus, immobilem consilij sui certitudinem, interposuit iusiurandum, vt per duas res immobiles, quibus impoßibile est mentiri Deum, fortißimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.

Consequens Argumenti superioris est. Homines iureiurando confirmant ea de quibus controuertitur. multò magis iusiurandum Dei est infallibile, quod additum est promißioni, factæ Abrahamo, & eius semini. His enim duabus rebus nos certificat Deus, videlicet, Promißione, & iureiurando, quo promißionem confirmat.

Obseruetur hoc loco doctrina de certitudine promißionum diuinarum, quæ confirmatæ sunt verbo & testimonijs verbo additis, interposito iureiurando, quibus accedunt mors & victima filij. Item donatio visibilis Spiritus sancti, vnde merito nos inuicem exhortari deberemus, verbis Psalmistæ: Laudate Dominum omnes gentes, & laudate eum omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet inæternum.

Quam, sicut ancoram, habemus animæ tutam & firmam.

Commendatio spei est. vt enim ancora orta tempestate nauem tenet, ne scopulis & vado impingat & frangatur: ita spes vnica in tempestatibus tentationum & persecutionum fiducia est, qua stabilitur Ecclesia, ne fluctibus obruta pereat.

Et ingredientem vsq; ad interiora velaminis.

Vnde tanta spei fiducia sit, exponit, nimirum, ex eo quòd ingrediatur cœlum, vbi est verum propiciatorium, Iesus Christus. Atq; ita exponit typum propiciatorij legalis, quod intra

intra velum erat, in interiori templi parte, quò semel in anno Sacerdos summus ingrediebatur.

Quò præcursor pro nobis introijt Iesus, secundum ordinem Melchisedech, factus Pontifex in æternum.

Probat fidem & spem in cœlum dirigendam esse: Nimirum, quia ibi est eius obiectum, nempe, Pontifex noster Iesus Christus, hunc præcursorem nominat, cùm quia illum sequi nos oporteat, tùm quia sine illo nemini pateat introitus. En quomodo à digressione redit ad disputationem, De pontificatu Christi.

CAPVT SEPTIMVM.

SVMMA CAPITIS SEPTIMI.

Sacerdotium secundum ordinem Melchisedech præferendum est Leuitico sacerdotio, Quarè non dubium est, quin Christi Sacerdotium ex-

um excellentius sit Leuitico. Meritò proinde hoc abolito, illud æternum manet.

ORDO ET PARTES SEPTIMI CAPITIS.

IN quinto capite Christum Pontificem esse secundum ordinem Melchisedech asseruit, sed quia sciebat Hebræos parum attentos & aptos, ad tam sublimen doctrinam capiendã, in obiurgationem & monitionem digreditur, vsq; ad finem 6. capitis, vbi artificiosè redit ad disputationem quam instituerat. In hoc igitur septimo capite, disputationem incoatam in quinto prosequitur hoc ordine. Primùm, vt ostendat quæ sit comparatio Sacerdotij Christi, cum sacerdotio Melchisedech, prosopographiam quandam instituit, in qua attributa personæ Melchisedech nouem recitat, quæ Christo applicat. Et colligit Melchisedechum primùm Abrahamo, deinde Leuitis excellentiorem esse. Quo facto, Christi Sacerdotium Leuitico præferendum esse, hac ratione colligit.

Christus est Sacerdos secundum ordinem Melchisedech.

Melchisedech est maior Abrahamo.

Abraham est maior Leuitis.

Igitur

Igitur Christus Sacerdos maior est Leuiticis sacerdotibus.

Tertio loco significat vetus Testamentum per nouum sublatum. Postremò vt vtilitatem, necessitatem, & efficatiam sacerdotij Christi perspiciamus, multas Christi & sacerdotum Leuiticorum comparationes cumulat. Proindè totum hoc caput generis est Didascalici, constans quatuor partibus, quæ se mutuò elegantissimo ordine consequuntur.

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBseruatione doctrinarum.

Hic enim Melchisedech Rex Salem, Sacerdos DEI altissimi, Qui occurrit Abraham, reuertenti à cæde regum, Et benedixit ei, cui & decimas ex omnibus impartitus est Abraham, Primum quidem ex interpretatione Rex iusticiæ. Deinde verò etiam rex Salem, quod est Rex pacis, sine patre, sine matre, sine ge-

 nere,

nere, neq; principium dierum, neq; vitæ finem habens, aßimilatus verò filio DEI, manet Sacerdos in æternum.

Prosopographia est seu, personæ descriptio, desumta ex 14. capite Gene. Et ex Psalmo 110. Sunt autem in hac prosopographia, nouem personæ Melchisedech attributa expendenda. Nam definiunt qualis sit ordo, seu ratio sacerdotij Melchisedech: quæ ratio Christo accommodatur: Sed vt veritas typo. Quæ enim vmbratilia sunt in Melchisedech, ipsa veritas est in Christo Iesu. Attributa autem hæc sunt. Primum, nomen personæ. Secundum, regia dignitas, cum aßignatione loci. Tertium, Sacerdotalis eminentia, & prærogatiua. Quartum regia liberalitas in Abrahamum, quem redeuntem à cæde regum, conuiuio liberali excepit. Quintum, Benedictio sacerdotalis. Sextum, Acceptio decimarum, Septimum, Originis, & exitus ignoratio. Octauum, Similitudo cum filio DEI. Nonum, perpetuitas Sacerdotij. In his consistit & ordo & ratio, iuxta quam Christus est Sacerdos, ad exemplar Mel-

chisedech.

chisedech. Verùm hoc discriminis est, quòd vmbra solummodò veritatis fuerit delineata in Melchisedech. In Christo autem lux ipsa & veritas existat. Necesse est enim discernere inter ipsam figuram, seu, imaginem, & rem, seu, veritatem, quam repræsentat imago. Ita enim monet Chrysostomus, cum ait : Εἰ δὲ πανταχοῦ ἐμέλλεν ἡ ὁμοιότης εἶναι, οὐκ ἔτι τύπος ἦν καὶ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος τὰ ἀμφότερα.

Iam singula ἀναλογικῶς *Christo applicemus, typum cum veritate conferentes.*

Primum igitur NOMEN *occurrit* MELCHISEDECH, *hoc est, vt Apostolus interpretatur, Rex iusticiæ : quod sanè nomen in veritate, soli Christo vero* DEO, *& vero homini competit : Melchisedech autem vt vmbræ seu typo. Christus etenim iustus est, & Rex iusticiæ, non solùm ratione diuinæ naturæ ab æterno : verumetiam in assumpta humanitate. Plenißimè enim* DEO *iuxta normam legis obediuit, vsque ad mortem crucis, vt loquitur Paulus. Præterea iustus est etiam Actiuè, adeoque Rex iusticiæ, quia in se credentibus impartit suam iusticiam : qua ipsis imputata, habentur coram* DEO *iusti, & donatos Spiritu sancto*

sanctificat in hac vita, quos in resurrectione mortuorum ita reparaturus est, vt sint conformes DEO *in omni æternitate.*

Secundo loco, REX SALEM, *hoc est, pacis, dictus est Melchisedech, quod quidem nomen Melchisedech à loco vbi habitauit accepit, & eatenus illi congruit, verùm si rem spectes, plenißimè Christo Domino competit. Nam huius intercessione æternam pacem cum* DEO *patre adepti sunt credentes. Hinc est quòd chorus Angelorum, nato recens Christo secundum humanitatem, cecinerit: Gloria in excelsis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas. Et Paulus ad Romanos 5. Iustificati ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominũ nostrum Iesum Christum. Proinde verè Rex pacis dici meretur noster Pontifex, Iesus Christus.*

Tertiò, SACERDOS DEI ALTISSIMI *appellatur Melchisedech, qui in ista prophana gente, solus ferè cum sua familia retinuit verum* DEI *cultum, obtulit sacrificia, & precabatur* DEVM. *Sed hic titulus multò verius Christo sacerdoti conuenit, qui ex sinu patris prodiens, verbum* DEI *nobis annunciauit, Intercedit pro nobis precibus, ac semel*

mel seipsum obtulit, per Spiritum sempiternū. in sacrificium, & in odorem suauitatis Deo. Sed de Sacrificio Christi suo loco copiosius.

Quartò loco, in descriptione adijcitur, quod Melchisedech occurrerit Abrahamo reuertenti à cæde regum.

Hic Apostolus noster excludit partem Historiæ, videlicet, quòd Melchisedech protulerit panem & vinum, excepturus Abrahamum & eius comites conuiuio. Sed hanc partem nequaquam omisisset Apostolus, si aliquid mysterij magni illic latere iudicasset, quod pertinere ad Sacerdotij Christi eminentiam extollendam videretur. Papistæ tamen inde extruunt suum panis & vini sacrificium. Sed vim manifestam faciunt historiæ, quæ est Geneseos 14. partim corrumpendo textum: partim addendo de suo , quod textus non habet. Primum enim pro protulit, corruptè legunt, obtulit, vt inde Sacrificium faciant. Deinde particulam, ET, copulatiuam excludunt, & substituunt in eius locum, ENIM, ac si ideò obtulisset Melchisedech, quia erat Sacerdos, Neq; eorum causam iuuare potest, quod nonnulli ex patribus videantur in ea sententia fuisse. Non enim exemplis, sed legibus iudicandum est.

Verùm

Verùm si quis tamen contendat posse per illam regiam liberalitatem Melchisedech, quæ Abrahamum excepit, communicato illi & exercitui pane & vino, significari cœnam Domini, qua Christus rex liberaliter refocillat redeuntes à cæde regum: hoc est, agentes pœnitentiam, profligato Diabolo, mortificata carne, & concupiscentijs eius, (id quod Patres sensisse reor) fruatur suo sensu: modò non inde impiam oblationem Papistarum faciat. Verè enim Christus, defessos in pugna contra peccatum, mortem, dubitationes &c. recreat, non solùm spirituali sui corporis & sanguinis communicatione per verbum, verumetiam eorundem Sacramento: cuius elementa sunt, panis & vinum. Verùm quia Apostolus noster hunc typum non adiecit, neq; ego solicitus ero de eius accommodatione, hoc interim certum sit, violenter & contra mentem Mosis, liberalitatem Melchisedech trahi ad missale Papistarum sacrificium.

Quinto loco sequitur, quòd Melchisedech benedixerit Abrahamo, quod sanè intelligendum est de Sacerdotali benedictione. Verùm hoc discriminis est, Melchisedech benedixit precando, Christus verò benedicit bene præstando, iuxta benedictionis vocem: vos,

inquit

inquit Dominus, inuocabitis nomen meum super filios Israel, & ego benedicam.

Sextò subijcitur, quòd Melchisedech acceperit decimas ab Abrahamo: quas sanè decimas Abraham sua sponte contulit, sequutus haud dubie morem victorum, qui solebant decimas de spolijs suis vel Dijs consecrare, vel Sacerdotibus conferre. Verùm hæc decimarum collatio, multò meliori iure Christo Sacerdoti debetur, qui vt omnia nobis confert, ex mera bonitate: ita vicißim illi non solùm decimas, verumetiam omnia nostra debemus.

Septimò, fit mentio ignorationis ortus & obitus Melchisedech. Apostolus enim dicit SINE PATRE, SINE MATRE. Quod sanè non ita intelligendum est, quasi Melchisedech nec patrem nec matrem habuerit, sed ita accipi debet, sicuti ipse Apostolus se interpretatur, cum addit ἀγενεαλόγητος, hoc est, cuius Genealogia nusquam extat in scriptura. Quarè Chrysostomus hæc ità rectè restringit. Est sine patre & sine matre, quoad nostram cognitionem attinet, id quod singulari DEI consilio factum est, vt typus aliquo modo adumbraret veritatem, quæ veritas soli Christo com-

competit. Nam Christus si diuinam naturam respicis, ἀμήτωρ est, natus ineffabili modo à patre, quem modum nemo mortalium nec angelorum enarrare potest. Quare vt ἀμήτωρ, ita & ἀγενεαλόγητος rectissimè dicitur. Si humanam naturam Christi cõsideras, ἀπάτωρ est, hoc est, sine patre carnali cõceptus, & natus est, id quod sanè rationis mensuram longè excedit.

Octauò, dicitur Melchisedech assimilatus filio DEI, Sed quemadmodum typus seu figura veritati similis esse potest. Hoc igitur ad qualitatem similem, non ad pares qualitatis gradus referendum est. Sic simile est regnum cœlorum grano sinapis, sed non idem cum grano. Non enim omnis similitudo, vt inquit Epiphanius, tota accipitur. Picta imago similis est viuo homini, sed quis non videt magnam distantiam?

Nonò & vltimò additur de Melchisedech, Manet Sacerdos in æternum, Quod sanè ad æternitatis speciem referri debet. Nam nullibi in scriptura legitur Melchisedech, vel obijsse, vel alteri tradidisse Sacerdotium, quo fungebatur, cuius æternitatis veritas in Christo Iesu est. Nam hic solus manet Sacerdos æternus, perpetuò interpellans in Ecclesiam.

In

In omnibus his attributis, & collationis membris, nota sit regula hæc: Sæpè tribuuntur Typo, quæ veritati soli reuera conueniunt. Plurima iuxta hanc regulam explicanda sunt in veteri Testamento, videlicet de statutis perpetuis, De terra perpetuò poßidenda, de perpetuo regno Dauidis, & de multis alijs eius generis, quæ omnia tribuuntur signis, cum sint rerum ipsarum per Metonymiam. Nam res, quæ his significantur, æternæ & perpetuæ intelligi debent. Sed cur ita loquitur scriptura? vt mentes hominum erigantur ad contemplationem cœlestium rerum, & æternarum, quæ significantur rebus terrenis & caducis.

Considerate autem, quantus sit hic, cui & decimas Abraham dedit de spolijs Patriarcha ille.

Postquam Christum Sacerdotem esse, secundum ordinem Melchisedech ostendit, addit collationem inter Melchisedech & Abrahamum, vt ostendat Christum Adrahamo maiorem esse, quò ipsum supra Leuitas, qui ex Abrahamo nati sunt, extollat. Sensus igitur huius propositionis est, quòd Melchisedech sit maior Abra-

ior Abrahamo, hanc propositionem ex eo confirmat, quod Abraham dederit Melchisedech decimas. Est autem argumentum hoc comparatum, quod hoc modo concluditur:

Qui decimas accipit, maior eo est qui decimas dat.

Melchisedech accepit decimas ab Abrahamo.

Proinde maior est Melchisedech Abrahamo.

Non caret Emphasi, quòd Abrahamum Patriarcham appellet, nam duo hinc concluditur. Primùm, quòd necesse sit illum excellentem fuisse, qui à tanto Patriarcha, id est, patrum principe, decimas acceperit. Deinde & hoc inde sequitur, quòd Leuitæ Abrahamo inferiores sint. Nam ipsi Leuitæ Abrahamum Patriarcham suum agnoscunt. Hinc sequitur Melchisedechum, qui Patriarcha Abrahamo fuit maior, etiam Leuitas dignitatis gradu superare, ex quo & Christum eminere supra Leuitas concluditur, vt qui secundum rationem Melchisedech sit Sacerdos.

Atque hi quidem, qui sunt ex filijs Leui, Sacerdotium accipientes, præceptum habent à populo decimas

accipiendi, iuxta legem, hoc est, ex fratribus suis, licet egreßis ex lumbis Abrahæ, At is, cuius genus non recensetur ab ipsis, decimas sumsit ab Abraham, & habentem promißiones benedixit.

Probat Melchisedech maiorem esse Leuitis, vt inde Christum quoq; Leuitis superiorem esse concludat. Argumentum autem præsens hoc pacto ad leges Dialecticas reuocabitur.

Qui non ducit genus ex Leuitica tribu, & nihilominus accipit decimas ab Abraham summo Patriarcha, atq; ei, tametsi habenti promißiones benedicit, non solùm maior est ijs, qui ducunt genus à Leui, & solummodò accipiunt decimas à fratribus suis, verumetiam ipso Patriarcha Abrahamo.

Melchisedech autem non ducit genus ex Leui, & tamen decimas ab ipso Abrahamo principe patrum sumsit, cui etiam benedixit.

Proinde Melchisedech non solùm ipsis Leuitis, verumetiam Abrahamo ipso maior est.

Si ergo principe patrum maior est, est

profectò ipsis patribus maior. Proinde Christus meritò Leuitis præferendus est, qui iuxta ritum Melchisedech Sacerdos est constitutus. hic locum habet regula Dialecticorum: Quod maius est maiore, etiam maius minore.

Porrò, sine omni controuersia quod minus est, à potiori benedicitur.

Confirmatio posterioris partis maioris est. Qui minor est, benedicitur à digniori, Sed Abraham benedicitur à Melchisedech. Abraham igitur minor est quàm Meschisedech. Est autem hîc Sacerdotalis benedictio intelligenda, sicuti suprà quoq; admonuimus.

Atq; hic quidem homines, qui moriuntur, decimas accipiunt, illic autem is, de quo testatum est quod viuat.

Alio argumento probat Melchisedech superiorem esse Leuitis.

Qui semper viuit maior est ijs, qui postquam decimas acceperunt, moriuntur.

Melchisedech autem semper viuit, & Leuitæ moriuntur, ita vt alijs alij succedant.

Maior

Maior eſt igitur Melchiſedech Leuitis.

Quod autem affirmat Melchiſedech viuere, ad veritatem, quæ in Chriſto eſt completa, & ad ſilentium de morte Melchiſedech, referendum eſt.

Mors igitur Leuitarum, qui ſuis prædeceſſoribus ſucceſſerunt, fuit ſignum aliquando abolitum iri ſacerdotium Leuiticum.

Quòd autem Melchiſedechi vita commemoratur in ſcriptura, & non mors, figura fuit ſacerdotij Chriſti nunquam abolendi.

Et, vt ita loquar, per Abrahamum decimatus eſt ipſe Leui, qui decimas ſolet accipere, nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchiſedech.

Senſus horum verborum eſt. Abraham cum ſubiecit ſe Melchiſedech ſolutione decimarum, ſimul totam ſuam poſteritatem, quæ ex ſe naſceretur, eidem ſubiecit, Quare & Leui, qui tum in lumbis patris Abrahæ fuit, minor eſt Melchiſedech. Quod de Leui dicitur, etiam de reliquis tribubus intelligendum eſt.

Verum hic quæstio de Christo oritur, qui ex tribu Iuda descendit: an non & ille eodem argumento conuincatur, decimatus fuisse per Abrahamum?

Ad hanc quæstionem facilis est responsio. Nam Christi fuit singulare priuilegium, siquidem non secundum legem communem natus est Christus ab Abraham, sicut Leui natus est, sed conceptus est de Spiritu sancto, & ex virgine natus. Vnde vt non contraxit originale peccatum, ita nec patris infirmitati subijcitur, vt cum eo sit reus. Deinde Christus non solùm homo est, vt Leui, verumetiam Deus ab æterno natus, qua quidem ratione etiam angelis ipsis atque adeò omnibus creaturis excellentior est.

Porrò, si consummatio per Leuiticum Sacerdotium erat, (populus enim sub eo legem accepit) quid adhuc opus secundum ordinem Melchisedech, alterum exoriri Sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici?

Alio Argumento idem probat, videlicet, Christi Sacerdotium præferendum esse Le-

uitico ſacerdotio. Sumitur autem præſens argumentum à deſtructione conſequentis.

Si Leuiticum ſacerdotium fuiſſet conſummatum & perfectum, non fuiſſet opus nouo Sacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech.

Sed fuit opus ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech, iuxta dixtum Domini: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech.

Proinde conſummatum eſt imperfecto præferendum, meritò Chriſti ſacerdotium excellentius Leuitico prædicatur.

Sed quid ſibi vult parentheſis? (populus enim ſub eo, ſcilicet, Sacerdotio Leuitico legem accepit) Hæc parentheſis ſignificat mutuam relationem fœderis & Sacerdotij. Eſt enim omne ſacerdotium, alicuius fœderis ſponſio. Quare cum Leuiticum Sacerdotium redigit Apoſtolus in ordinem infra Chriſti ſacerdotium, eodem argumento etiam fœdus Leuitici ſacerdotij cedere debere fœderi ſacerdotij Chriſti oſtendit. Sed hoc plenius oſtendit ſequenti ratione.

Translato enim Sacerdotio, neceſſariò & Legis fit translatio.

Sacerdotium & lex (hoc est Sacerdotij fœdus) natura coniuncta sunt, vt simul vel maneant vel intereant. Si igitur mutatur Sacerdotium, mutari etiam fœdus necesse est, Sed iam translatum est sacerdotium Leuiticum, & ei successit Christi Sacerdotium. Igitur & legi seu fœderi sacerdotij Leuitici, succedet fœdus sacerdotij Christi. Deinde etiam hinc concludamus quod Lex Mosaica ceremonialis, quæ erat sacerdotij Leuitici fœdus, debuit finem habere, adueniente nouo sacerdote Christo.

Certè is, de quo hæc dicuntur, alterius fuit tribus particeps, ex qua nemo astitit altari, clarum enim est, quod de tribu Iuda natus sit Dominus noster: De qua tribu nihil locutus est Moses, quod ad Sacerdotium spectat.

Confirmatur minor superioris argumenti, videlicet, quod Sacerdotium sit translatum, à tribu Leui ad tribum Iudæ, quæ tribus non erat particeps veteris Sacerdotij:

hoc eſt, vetus Sacerdotium non erat commiſſum tribui Iudæ. Cùm ergo CHRISTUS Sacerdos noſter, iuxta carnem ortum habet à tribu Iudæ, manifeſtum eſt & translatum eſſe ſacerdotium & mutatum eſſe fœdus.

Et amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exoritur Sacerdos alius, qui non iuxta legem mandati carnalis factus fuit, ſed ſecundum potentiam vitæ inſolubilis.

Argumento à circumſtantijs temporis, & qualitatis, idem probat, videlicet, & translatum eſſe Sacerdotium, & translatam eſſe legem. Carnale Sacerdotium, & temporale, habet legem carnalem & temporalem. Contrà verò, ſpirituale & æternum Sacerdotium, habet Spiritualem & æternam legem, hoc eſt, fœdus in æternum durans. Ergò cùm Aaronicum Sacerdotium ſit carnale & temporale: & Chriſti ſit ſpirituale & æternum, neceſſe eſt fieri legis trauslationem, vnà cum Sacerdotij translatione.

Conteſtatur enim in hunc modum: Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.

Probat teſtimonio Pſalmi ſacerdotium Chriſti æternum eſſe, quia autem hoc dictum Pſalmi ſuprà declaratum eſt, & oſtenſum eſt, qualis nã ſit ille ordo Melchiſedech, nõ eſt quod idem hîc repetamus. Nam ex ſuperioribus patet, quod comparatio illa inter Melchiſedech & Chriſtum, potißimum ſita ſit in nomine, in regni ſede, in perpetuitate vitæ, in iure decimarum, & in benedictione Sacerdotali, de quibus ſuprà.

Abrogatio fit prioris mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem.

Cauſam reddit curnam Lex vetus ſeu fœdus abrogatum ſit: nempe, quia inutilis & infirma erat Lex. Verum hîc diligenter obſeruanda eſt relatio. Nã ſi reſpicis ſignificationem ſpiritualem, aut finem proprium legis, nequaquam vel infirma vel inutilis erat, fuit autem eius finis proprius, homines ad Chriſtum mittere, qui

re, qui vt solus iustificat credentes, ita solus tollit peccatum & mortem. At si legem in se respicis, sine spirituali significatione, & fine, quemadmodum eam intuebantur Pharisæi, reuera & inutilis, & infirma erat. Dicitur igitur inutilis & infirma respectu perfectionis, quæ per nouum Sacerdotem Christum, & per fœdus ipsius Sacerdotio annexum contigit.

Nihil enim ad perfectum adduxit Lex.

Hæc ratio est, cur legem inutilem & infirmam pronunciat, nimirum, quòd nihil ad perfectionem adducat, scilicet iustificando peccatores, expiando peccatum, & delendo mortem.

Sed accessit introductio ad spem potiorem, per quam appropinquamus Deo, atq; hoc potiorem, quòd non absq; iureiurando res acta sit.

Prolepsis est, anteuertit enim Hebræorum obiectionem, qui poterant ex dictis ita inferre aduersus Apostolum: Tu dicis legem inutilem & infirmam esse, cur igitur Deus ta-

lem inutilem & infirmam legem dedit? Respondet Apostolus, Legem fuisse quandam Pædagogiam ad Christum, seu, fœdus noui Sacerdotis, per quem habemus accessum ad DEVM, sed in maiorem rei confirmationem dicit accessisse iusiurandum, quo fœdus Sacerdotij Christi sancitum sit, vt perpetuò duret.

Nam illi quidem citra iusiurandum Sacerdotes facti sunt, hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

Ratio comparationis hæc est.

Sacerdos iureiurando DEI confirmatus in æternum, præferendus est illis, qui sine iuramento assumpti sunt ad tempus.

Sed Christus per iusiurandum confirmatus est Sacerdos in æternum. Leuitæ verò, sine iureiurando assumpti sunt ad tempus.

Proinde Christus Sacerdos Leuiticis Sacerdotibus est præferendus.

Sola

Sola minor loco totius argumenti ponitur.

Tanto potioris Testamenti sponsor factus est Iesus.

Infert ex collatione Sacerdotij Leuitici & Christi, collationem veteris & noui fœderis. Dignitas enim fœderis & præstantia, pendet à dignitate Sacerdotij. Sensus igitur hic est: Tantò potioris Testamenti sponsor factus est Christus, quanto dignior est Sacerdos quàm Leuitæ. Dignitas autem fœderis, cuius sponsor est Christus, sita est in quatuor potissimum, videlicet in firmitudine, nam iuramento DEI confirmatum est. 2. In perpetuitate, Immutabile enim est, vt quod in æternum duret. 3. In pactionis modo, nam Christi sanguine peractum est. 4. Et in forma, quæ est promissio remißionis peccatorum, seu peccatorum abolitio in credentibus.

Hinc apparet quantum vetus fœdus annexum sacerdotio Aaronico differat à Christi fœdere. Nam sine iuramento, vetus fœdus initum est, nec est perpetuum, nec sanguine Christi sancitum, sed sanguine rufæ vaccæ, nec promis-

promißionem remißionis peccatorum in se continet, quatenus sine Christo consideratur.

In hac pericopa, obseruetur immotum principium, videlicet, quod Sacerdos omnis sit sponsor fœderis, seu Testamenti alicuius, vnde duo discamus: Primum, quod Christus Sacerdos promittat aliquid. Secundò, quòd illa promißio fœdus respiciat, quo sibi mutuò obligantur, is qui promittit, & illi quibus fit promißio. Is qui promittit, videlicet, Christus, salutem omnibus gratuitam offert. Illi quibus fit promißio, eandem salutem oblatam fide accipiunt. Proinde nouum fœdus seu Testamentum in mutua obligatione est positum. Est igitur nouum hoc fœdus stipulatio inter DEVM & hominem, nam vt DEVS salutem gratuitam offert per Christum, ita homo salutem oblatam fide accipit, & obedientiam promittit.

Et alij quidem plures facti sunt Sacerdotes, secundum legem, propterea quod morte prohiberentur permanere, hic autem, eò quod maneat in æternum, sempiternum habet Sacerdotium.

Colla-

Collatio Christi & Leuitarum, ex circumstantijs temporis sumpta.

Æternus Sacerdos, & semper viuens, ijs meritò præferendus est, qui ad breue tantum tempus viuunt, atq; ideo morte prohibentur fungi Sacerdotio.

Sed Christus est æternus Sacerdos, & semper viuens, Leuitæ autem ad breue tempus permanent, propter mortalitatis conditionem.

Proinde Christus Leuitis præferendus est.

Loco totius argumenti sola minor ponitur.

Vocat autem Apostolus noster, sacerdotium Christi ἀπαράβατον, quod successione non transeat ad alium. Hac vnica vocula totus Papatus conficitur, qui suæ religionis proram, quod aiunt, & puppim in Sacerdotio Missatico collocat. Si enim Christi sacerdotium est ἀπαράβατον, impudens est oratio Papistarum, qui de successione sui ficti Sacerdotij in locum Sacerdotij Christi gloriantur.

Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum,

um, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

Hæc illatio tria habet. Primum, quis sit effectus sacerdotij CHRISTI. Secundò, ad quos pertineat. Tertiò, quo præsidio tuti sint participes fœderis Christi.

Effectus Sacerdotij Christi, est salus corporis & animæ.

Hæc salus offertur quidem omnibus, sed illi tantùm eius fiunt participes, qui per hunc Sacerdotem DEVM accedunt, quod fit fide: Ita enim Paulus ait, ad Roma. 5. Iustificati igitur ex fide, pacem habemus cum DEO, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam accessum habemus fide, in gratiam hanc in qua stamus.

Verùm quia semper sancti in hoc mundo circumferunt peccata, addit Apostolus de perpetua interpellatione CHRISTI apud patrem, qua, vt tutißimo præsidio, tuti sunt. Huc ergò in nostris infirmitatibus & lapsibus respiciamus, quemadmodum & Iohannes monet: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Porrò hic

rò hic locus diligenter obseruandus est, contra Pragensem Sophistam, impudenter negantem Dominum nostrum Iesum Christum, nunc intercessorem esse, inter DEVM æternum patrem, & Ecclesiam: vt in Christi locum euehat Sanctos intercessores & mediatores. Fatetur quidem vafer ille Christum inuocandum, vt DEVM, sed non vt mediatorem: quare hanc precandi formam damnat: Fili DEI intercede pro me, apud æternum Patrem, Sed sciamus vtroq; modo filium DEI inuocandum esse, videlicet, vt DEVM datorem bonorum, cum patre & Spiritu sancto, & rursus vt mediatorem & intercessorem, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator, apud æternum patrem, & vt ipse perferat nostros gemitus & preces ad æternum patrem, quemadmodum hic locus Apostoli apertè docet, Et Paulus ad Romanos 8. disertè ait, Qui est ad dexteram DEI, & interpellat pro nobis. Huc ratio æterni Sacerdotij Christi pertinet. Quicunq; ergo negat Christum nunc mediatorem esse, sacrilegè illi adimit, quod Pater ipsi in æternum tribuit, cum ait: Tu es Sacerdos in æternum. Huc pertinet etiam promißio Christi, Quicquid petieritis patrem, in nomine meo, dabit vobis.

Talis

Talis enim decebat, vt esset nobis Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus, qui non necesse habeat quotidie, quemadmodum Sacerdotes, primum pro suis peccatis hostias offerre, Deinde pro populi, hoc enim fecit semel cum seipsum obtulit.

A proprijs & necessarijs veri Sacerdotis conditionibus, conuincit Christum esse verum Sacerdotem, Leuitas autem minimè. Hæc veri Sacerdotis descriptio, sita est in tribus, in qualitate personæ, in comparatione eiusdem ad homines alios, adeoq; omnes creaturas, & in sacrificij virtute atq; perfectione.

Qualitas personæ est, quòd Christus Pontifex sit sanctus, innocens, & impollutus, idq; non imputatione aut incoatione, sed veritate & perfectione, Hæc qualitas, in solo Christo sacerdote inuenitur, & nequaquam in Leuitis.

Comparatio, quod sit segregatus à pecca-

cato-

catoribus. Etsi enim natura non est segregatus ab hominibus alijs, tamen à naturæ aduenticia contagione, hoc est, à peccato omninò ab omnibus alijs hominibus est segregatus. Deinde dicitur Excelsior cœlis factus, id est, omnibus rebus, quæ in cœlo sunt, vt sunt Angeli, & creaturæ reliquæ, vtraq; proprietas Christo mediatori & Sacerdoti nostro verißimè conuenit, non Leuitis, non Angelis, non creaturis vllis alijs.

Sed obijciat aliquis Ario hæretico assurgens: Si excelsior est factus, fuit aliquando humilior. Si humilior, quomodo ipsum Deum prædicas, cùm hæc in diuinam naturam non quadrent?

Huic Argumento Ambrosius de fide lib: 3. cap. 5. respondet hisce verbis: Nemo excelsior factus dicitur, nisi qui in aliquo fuerit humilior: in eo igitur excelsior factus est, sedendo ad dexteram patris, in quo se, minor angelis factus, obtulit paßioni. Hæc Ambrosius.

Iam ex Apostoli verbis colligamus conclusionem. Si sacerdotis est intercedere apud patrem, & nullus est legitimus sacerdos, nisi sit à peccatoribus segregatus & cœlis excelsior, sequitur profectò mediatoris dignitatem in nullum quadrare, nisi in vnum Iesum Christum.

Sacrilegi igitur sunt Papistæ, qui alios mediatores fingunt apud Deum, quàm solum hunc Iesum Christum, qui solus perfectè omnia Sacerdotis munera exequi potest.

Virtus sacerdotis Christi, & perfectio est, quod vnica hostia semel peracta pro peccatis hominum, Deum propitiet, & placet. Hoc etiam soli Christo sacerdoti, & non Leuiticis Sacerdotibus, conuenit, quoniam Leuitici sacerdotes, primum pro suis peccatis, deinde pro populi peccato obtulerunt hostias, idq́ non semel tantum, sed sæpißimè. Proinde meritò Christus verus sacerdos censendus, & non Leuitæ.

Obseruetur hîc diligenter, quæ sit proprietas sacerdotis eius, qui suo merito & efficaciter Deum placare poßit, & imprimis obseruetur emphasis aduerbij, SEMEL. Significat enim, quod semel factum est, ita absolutum fuisse, vt eius iteratio minimè sit necessaria, vt taceamus sacrilegiū esse id iterare, quod Deus semel factum esse voluit. Quicunq́ enim hoc facit, negat victimam Christi perfectam fuisse. Hinc facilè est iudicare, quàm sit sacrilega vox Papalium, qui dicunt se Christum quotidie patri offerre pro viuorum & mortuorum peccatis. Quod autem quidam ex patribus vocant cœ-

nam

uiam Dominicam hostiam, & Sacrificium, hoc fit quia in cœnæ celebratione fiunt gratiarum-actiones, quæ sunt hostiæ spirituales, & quia fit recordatio eius summi Sacrificij, quod peractum est in ara crucis, quo illud mandatum Domini pertinet: Hoc facite in mei commemorationem.

Lex enim homines constituit sacerdotes, habentes infirmitatem. Sermo verò iurisiurandi, quod posterius est legi, filium in æternum perfectum.

Hæc ratio per comparationem sumitur ex causis efficientibus, personarum adiunctis, & à temporum circumstantijs. Absoluitur autem hoc modo:

Is sacerdos, qui post alios iureiurando est constitutus, quiq; est filius Dei in æternum perfectus, iure præfertur prioribus, lege tantum sine iureiurando constitutis, quiq; sunt homines infirmi.

Christus est post alios iureiurando constitutus Sacerdos, estq; filius Dei in æternum perfectus, vt qui non habeat successorem. Le-

uitæ verò lege tantùm, sine iureiurando constituti sunt, & sunt homines infirmi.

Igitur Christus iure Leuitis præfertur.

Obseruetur & hîc locus de perfecto Christi Sacerdotio, in æternum duraturo, & sufficienti, quis non videt hîc confodi missaticum Idolum Papistarum, quo nullum aliud abominabilius Satan excogitare potuit, per Missam enim Papisticam, Christi sacerdotium, quod æternum esse oportet, abrogatur. Per Missam Papisticam, Sacrificium, quo semel omnia peccata Christus expiauit, aboletur. Per Missam Papisticam, Sanguis Christi, cuius mundicie abluimur omnes, conspuitur. Per Missam Papisticam, tota redemptio, morte Christi acquisita, dißipatur. Per missam Papisticam, cœna Dominica, qua nobis mortis suæ memoriam commendauit Dominus, prophanatur. Per Missam Papisticam, maiestas Dei, erecto in eius locum Idolo, deijcitur. Deniq; per missam Papisticam, totum Christi regnum à Satana conculcatur. Cum tot abominationes sint in missa Papistica, non minus quàm ipsißimus Satanas fugienda est. Nam vt Satanas primos nostros parentes Sophistica euertit: Ita nunc meretricio habitu Missæ multos

multos decipit, & in æternam mortem præcipitat.

CAPVT OCTAVVM.

SVMMA CAPITIS OCTAVI.

CHristus eiusdem cum DEO patre maiestatis, Pontifex est summus, administrator sanctorum, mediator noui Testamenti, per quod vetus abolitum est.

ORDO ET PARTES CAPITIS OCTAVI.

EVicerat copiosè Apostolus, in quinto & septimo capitibus, quòd Christus sit Sacerdos, idq; secundum ordinem Melchisedech, multis modis præferendus Leuiticis sacerdotibus, & quod cum translatione sacerdotij facta sit & Legis translatio. Nunc schemate Rhetorico ἀνακεφαλεώσεα summam disputationis colligit, hoc ordine. Primum, Sacerdotem Christum describit, ab excellentia personæ & offi-

cij. Vt enim maiestate diuina fulget Christus, ita sanctorum, hoc est, rerum cœlestium administrator est, Deinde, quia Sacerdos noster ad offerendum ordinatus est, ostendit Christum non inferiorem Leuitis esse, sed multò superiorem. Vt autem Leuitis non videatur inferior, templum Christo aßignat multò augustius illo terreno, in quo administrabant sacerdotes Leuitici. Hinc ad fœdus descendit. Nam cùm omnis Sacerdos alicuius fœderis sit Sacerdos: debuit & Christus iuxta certam fœderis formam mediator esse. Id quod probat testimonio Prophetico, ex quo etiam concludit vetus Testamentum abolitum esse.

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBseruatione doctrinarum.

Caput autem eorum quæ dicuntur hoc est.

Hæc est ἀνακεφαλέωσις, per quam summam disputationis de sacerdotio Christi colligit, & eam breuiter ponit ob oculos, quò melius perspici poßit.

Talem

Talem habemus Sacerdotem, qui consedit in dextera Throni maiestatis in cœlis.

Descriptio est Pontificis Christi, ab excellentia personæ. Sedere in dextera throni maiestatis in cœlis, est æqualem esse DEO patri, ac si diceret Apostolus: noster Pontifex non est homo fragilis, & peccator, sicut Leuitæ: Sed est homo purus à peccato, & verus DEVS, maiestate, potentia, & honore, patri coæqualis. Obseruetur hoc loco testimonium de diuina maiestate, & potentia Pontificis nostri Christi: vnde sumamus fiduciam, quod poßit promissam salutem præstare: & quia est Pontifex, velit etiam. Porrò de maiestate Christi, vide quæ annotauimus in primum caput huius Epistolæ.

Sanctorum administrator.

Descriptio Christi ab excellentia officij, ac si diceret Apostolus: hic Pontifex noster, non est administrator rerum terrestrium, & caducarum, vt Leuitæ, sed Sanctorum, hoc est, rerum sanctarum, cœlestium, & æternarum, Sanctorum enim hîc nõ masculinum, sed neutrũ

est. Administrator, Græcè λειτουργὸς, est qui publico nomine, ministerio aliquo fungitur. Christus enim non sui causa, sed pro mundi salute est factus λειτουργὸς sanctorum, quo officio verè fungetur vsque ad extremum iudicium sine successore.

Et tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo.

Christo sacerdoti tabernaculum seu templum tribuit: quod & verum esse affirmat, & à DEO fixum. Quare multis modis hoc tabernaculum Christi, vmbratili, & à Mose extructo, præferendum est. Vt enim veritas opponitur vmbræ: ita fixũ esse à DEO, opponitur structuræ hominis, Ex his etiam concluditur, quòd Christus multò Leuitis sit præstantior.

Omnis Sacerdos ad offerendum dona & hostias constituitur.

Dixit Christum administratorem esse sacrorum, id nunc probat ab officio proprio Sacerdotis: ac maiorem propositionem loco totius argumenti ponit.

Omnis

Omnis Sacerdos ad offerendum aliquid constituitur.

Christus est Sacerdos.

Igitur Christus est constitutus ad offerendum, seu, quod idem est, Christus est sanctorum administrator. Docet & hic locus, quòd nihil impetretur à DEO *sine Sacerdote, atq; ideo iubet Christus, vt in suo nomine inuocemus patrem.*

Vnde necesse fuit, hunc quoq; habere aliquid quod offerret.

Illatio est ex conclusione superioris argumenti, ab antecedentium & consequentium vi desumpta.

Quicunq; debet offerre, habeat id quod offerat, necesse est.

Christus debuit offerre.

Igitur necesse est eum habuisse quod offerret. Quid autem obtulerit Christus, & suprà expositum est, & repetetur in 9. capite.

Sane, si in terra esset, ne Pontifex quidem esset, quamdiu essent Sacerdotes, qui secundum legem of-

ferrent dona, qui exemplari & vmbræ seruiunt cœlestium.

Dixit supra in descriptione sacerdotis Christi, quod in cœlis obiret munus Sacerdotale: nunc id confirmat, à destructione consequentis.

Si Christus esset in terra, non esset verus sacerdos.

At est verus Sacerdos.

Igitur in terra esse non debet.

Probat maiorem, quia Sacerdotes terreni, offerentes secundum legem, non sunt veri Sacerdotes, sed tantùm vmbra quædam & typus Christi fuere.

An non Christus hic in terra se obtulit? Verum quidem hoc est, sed Apostolus respicit ad spiritualem fructum sacerdotij Christi. nam victima & mors Christi, in cœlis semper est, in conspectu patris, tanquam recens peracta: vnde placatur peccatoribus resipiscentibus, & confugientibus ad nostrum Sacerdotem vnicum Iesum Christum. Obseruetur & hic quòd cœlum sit templum nostri Sacerdotis Christi, Deinde quis fuerit vsus veteris Sacerdotij, videlicet, vt seruiret cœlesti, representatione visibili.

Quemad-

Quemadmodum oraculo admonitus fuit Moses, cùm perfecturus esset tabernaculum, Vide, inquit, omnia facito secundum typum, qui tibi in monte ostensus est.

Probat carnale tabernaculnm tantum fuisse typum, seu vmbram cœlestis tabernaculi ex 25. capite Exodi, ex quo sequitur, quod etiam Sacerdotes legales fuerunt vmbratiles: vt qui adumbrarent verum Sacerdotem Christum.

Nunc autem excellentius consecutus est ministerium, quanto & melioris testamenti est mediator.

Extollit Christum rursus supra Leuitas, hoc argumento.

Sacerdos melioris Testamenti mediator, habet excellentius Sacerdotium, quàm qui inferioris Testamenti sunt mediatores.

Sed Christus est melioris Testamenti mediator.

Proinde, Christus habet excellentius sacerdotium, quàm Leuitæ.

Quod ſuper melioribus promiſſionibus ſancitum fuit.

Probat minorem ab excellentia promiſſionis noui Teſtamenti. Argumentum autem ſic abſoluitur.

Illud Teſtamentum ſeu fœdus eſt præſtantius, quod habet meliores promiſſiones, quàm teſtamentum Leuitarum.

Ergo teſtamentum Chriſti, hoc eſt, nouum, teſtamento Leuitico, ſeu veteri præſtantius eſt.

Nam ſi illud prius fuiſſet irreprehenſibile, non vtiq; ſecundi requiretur locus.

Alio argumento probat nouum fœdus veteri anteferendum eſſe. Eſt autem argumentum hoc à deſtructione conſequentis ſumptum.

Si vetus Teſtamentum fuiſſet irreprehenſibile, hoc eſt, firmum, ſtabile & abſolutum, non fuiſſet ei ſubrogatum nouum fœdus.

Atqui eſt ei nouum ſubrogatum.

Igitur illud prius non fuit irreprehenſibile, id eſt, abſolutum.

Loco totius argumenti sola propositio ponitur.

Si quis interroget, cur Apostolus dicat, vetus fœdus non fuisse irreprehensibile, cùm eius autor sit DEVS, *cuius opera sunt sancta & perfecta: Respondeo, ex Chrysostomo, cuius hæc sunt verba,* ἄμεμπτος δὲ, τουτέστι, χρήσιμος, οὐχ ὡς ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος, ἀλλ᾽ ὡς οὐκ ἀρκοῦσα.

Vituperans enim eos, dicit.

Ex testimonio Prophetæ Ieremiæ cap. 31. probationem minoris adiungit, Sed qualis est hæc collectio? DEVS *reprehendit Iudæos violati fœderis: Igitur illud fœdus non fuit irreprehensibile? Respondeo, Argumentum hoc sumptum est ab effectu. Ex eo enim notatur infirmitas fœderis, quòd eorum cordibus non fuerit inscriptum, vt ratum haberetur. Neq; enim eò pertinebat, sed tantum fuit pædagogia ad meliorem spem: vt suprà dictum est ab Apostolo, atq; ita suam virtutem, & efficaciam, non à se, sed aliunde habuit, cum contrà, nouum fœdus suapte virtute nouos reddat homines.*

Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda, Testamentum nouum.

Ipsius DEI testimonium adducit ex 31. Cap. Ieremiæ, ad probandum nouum fœdus, seu testamentum, debere subrogari in locum veteris Testamenti: verum quia hoc testimonium longiusculum est, illud particulatim declarabo, quo melius doctrinæ, quæ in eo latent, aspiciantur. Cum igitur dicit: ECCE DIES VENIENT, excitat populum ad attentionem, vt auidius audiant, quid de rebus futuris dicturus sit. Cum addit: DICIT DOMINVS, autoritatem prophetiæ conciliat. Nam populus DEI non acquiescit in vlla doctrina, priusquam audiat hanc vocem, HÆC DICIT DOMINVS. Hoc exordiolo, attentiore reddito populo, Propheta proponit summam rei, hisce paucißimis verbis: Consummabo super domum Israel, & super domum Iuda, Testamentum nouum, hoc est, feriam nouum fœdus cum populo meo vero Iuda, & vero Israele.

Non ſecundum Teſtamentum, quod feci cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipſi non permanſerunt in Teſtamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.

Propoſitionem amplificat per ſeiunctionem Rhetoricam. Nam cum plures res eodem ſignificantur nomine: opus eſt diſtinctione, ne confuſio turbet auditores. Hinc colligendum eſt, quòd vetus Teſtamentum, ſit pactum quo populus Iſraeliticus, ritibus Moſaicis, atq; adeò toti illi politiæ obligatus erat, de qua re lege caput 24. Exodi.

Quia hoc eſt Teſtamentum, quod diſponam domui Iſrael, poſt dies illos, dicit Dominus.

Propoſitionis clara expoſitio, in qua obſeruetur temporis circumſtantia, cùm inquit, POST DIES ILLOS, *hoc eſt, exhibitò & glorificato poſt mortem Meſſia.*

Dabo

Dabo leges meas in mentem eorum, & in corda eorum inscribam eas.

Hîc ab effectibus incipit describere nouum Testamentum.

Primus effectus, est clara DEI noticia seu mentis illustratio per legem DEI, id est, per verbum DEI.

Secundus effectus, est qui priorem sequitur, nimirum quòd DEVS suas leges inscribat in cordibus, quod fit dum vera & viua fiducia in DEVM recumbimus, ac DEO iuxta suam voluntatem per Spiritum sanctum obtemperare contendimus. Hæc scriptio legis in cordibus, non est noticiæ ociosæ, sed fiduciæ efficacis: qua statuimus & sentimus Deum nobis esse propitium remißis peccatis, quaq; excitantur in nobis motus congruentes legi DEI: Atq; hæc excitatio, est incoatio obedientiæ erga Decalogum.

An non patres, Abraham, Isaac, & Iacob, & multi alij scriptionem hanc in cordibus suis habuerunt, participes noui fœderis? Respondeo: Hæ dicuntur per comparationem maioris & minoris, & de Oeconomia Ecclesiæ, in qua multo obscurior erat noticia DEI in po-

pulo Israëlitico, quàm nunc est, exhibito Christo in Ecclesia. Non ergo hîc collatio fit personarum, sed tantum duplicis œconomiæ Ecclesiæ, videlicet, ante Christum exhibitum, & post Christum exhibitum.

Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.

Hic Tertius fructus est noui Testamenti, in quo mutua fœderis obligatio eleganter exprimitur. Deus promittit se recepturum homines in suam fidem, & vicißim ab eis requirit, vt se suæ fidei committant: quod fit cùm in ipsum viua fide recumbunt. Obseruetur hoc loco doctrina, de mutua obligatione inter Deum & hominem, seu, de Legibus confœderationis nouæ inter Deum & homines. vt enim Deus vult noster Deus esse: ita nos debemus ipsius populus esse, quod fit dum fide in ipsum recumbimus, non nostris, sed Christi meritis freti: Atq; hic tandem propria differentia noui testamenti expressa est.

Est igitur NOVVM TESTAMENTVM, pactum sanguine Christi sancitum, quo vt Deus recipit homines in gratiam, propter Christum: ita homines vicißim, se fidei

Dei committunt, per fidem in Christum, eiq; ex fide obtemperare promittunt.

Huius fœderis exemplum vide Gene. 17. vbi initur fœdus inter Deum & Abrahamum.

Et non docebit vnusquisq; proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens. Cognosce Dominum. Quia omnes scient me, à minore inter eos vsque ad maximum eorum.

Hic Quartus fructus est noui Testamenti, videlicet, clarior Dei noticia. Hoc testimonium miserrimi Anabaptistæ torquent ad totius scripturæ consensum de ministerio verbi in Ecclesia euertendum, conanturq; hoc Prophetico testimonio, suis sectatoribus persuadere, vocali ministerio nullum locum ab exhibito Christo in Ecclesia esse, quia scriptum est (aiunt) Non docebit vnusquisq; proximum suum. Sed falluntur miserè. nullo enim pacto hoc dictum abolet ministerium Euangelij. Quare in hunc modum respondendum est Anabaptistis: Hæc promissio. Non docebit vnusquisq; proximum suum, & simpliciter & com-

paratè intelligi potest: Si simpliciter intelligitur, instauratio quæ promittitur in nouo Testamento, consideranda est dupliciter, hoc est, prout incoata est in hac vita, & sicut consummabitur post resurrectionem. Quatenus incoata tantum instauratio in hoc mundo est, opus habet profectò ministerio verbi, quemadmodum multa scripturæ oracula & exempla conuincunt. At quatenus olim consummata fuerit, post resurrectionem, nequaquam opus habebit ministerio verbi, Quia Deus erit omnia in omnibus. Verùm si Prophetæ verba per comparationem temporum Ecclesiæ acceperimus: Significatur hac orationis figura, quòd clarior sit futura cognitio Dei in nouo Testamento, quàm fuit in veteri, & hoc videtur significari, per doctrinæ formam, quæ hîc exprimitur, COGNOSCE DOMINVM. nam multo illustrior est hodie Dei cognitio, quàm fuit sub vmbris veteris testamenti.

Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor.

Quintus & præcipuus fructus noui testamenti, videlicet, peccatorum remißio, hoc est, obligationis ad damnationem & æternam mortem solutio, & pœnæ peccatis debitæ condonatio, propter victimam filij. Hæc remißio peccatorum, vt offertur Euangelio, & fide, per quam fit conuersio, accipitur: Ita habet duo adiuncta, scilicet, gratiam & donum per gratiam. Gratia est ipsa iustificatio. Credentes enim fide iustificantur. Donum per gratiam, est donatio Spiritus sancti, quæ incoat in conuersis sanctificationem, & eos continet intra metas viarum Domini, donec tandem plenam redemtionem nacti, æterna fruentur immortalitate. Atq; ita apparet quomodo Christus sit nobis natus à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio.

Dicendo autem nouum, antiquauit prius. Quod autem antiquatur & senescit, propè interitum est.

Concludit ex Prophetæ verbis, vetus testamentum abolendum, & nouum subrogandum. Hic locus postulat, vt nonnihil dicamus de abrogatione legis, seu abolitione veteris testa-

Testamenti, quod fuit tantùm vmbra quædam, & typus noui Testamenti.

Iurisconsulti rectè dicunt: Cessante ratione legis, cessat ipsa Lex. Cùm ergo præcipua ratio, propter quam lex Mosaica, seu vetus Testamentum, diuinitus ordinatum erat, fuerit, vt Ceremonijs varijs adumbraret victimam vnicam Christi, quæ sola tollit peccata mundi, vt quæ sit infiniti precij & valoris, satis manifestum est, quod hac Christi victima exhibita, cessare debuerint Leuitica sacrificia, & Ceremoniæ aliæ, quæ stante & florente sacerdotio Leuitico, placuerunt non per se, sed propter fidem. Stat enim immotum hoc cultus diuini principium. Sine fide impoßibile est placere Deo. Item, quidquid non fit ex fide, est peccatum. Iudæis qui vrgent promißiones de statutis perpetuis, Exodi 27. Leuitici, 6. 7. & 24. respondendum est, quòd illa perpetuitas non ad vsum Ceremoniarum, sed ad spiritualem significationem, quæ perpetua est, referenda sit. Nam iuxta regulam: Multa tribuuntur Symbolis, quæ tantùm sunt rerum significatarum. Antinomi qui legem Moralem sublatam volunt, non animaduertunt sæpißimè nomine totius seu generis, partem seu speciem designari, vsi-

ri, vsitata scripturæ phrasi. Nam legis nomen tribuitur illis quatuor doctrinæ sacræ partibus, communi normæ vitæ, Ceremonijs, iudicijs, & fœderi DEI cum hominibus, sed peristasis loci facilè monstrat, quæ pars, generis seu totius appellatione intelligi debeat.

CAPVT NONVM.

SVMMA CAPITIS NONI.

VT prius testamentum externos habuit ritus, videlicet, tabernaculum duplex, cum suis ornamentis, Cæremonijs, sacerdotibus, & sacrificijs: Ita nouum Testamentum, non vmbras rerum, sed veritatem ipsam habet, hoc est, Christum sacerdotem, noui Testamenti mediatorem, qui in cœlum ingressus, semetipsum obtulit semel pro peccato, atq; olim apparebit expectantibus se ad salutem.

ORDO ET PARTES NONI CAPITIS.

CVm hactenus disputatum sit de Sacerdote CHRISTI: nunc commodè ad eiusdem sacrificium describendum transit: idque hoc ordine. Primùm proponit, vetus Testamentum habuisse suos ritus, & mundanum sanctum. Deinde fusè recenset vmbras quasdam, quæ fuerunt in vtroq; tabernaculo, exteriori & interiori, ostendens omnia illa, per se considerata, inefficacia fuisse. Præterea affirmat Christum, quem typi figurabant, qui & sanctos & sacrificium fuit, inuenisse æternam redemptionem: quo per collationem illustrato, asserit Christum noui Testamenti mediatorem esse, & per hanc occasionem, proposita natura testamenti, moriendum fuisse Christo, vt ratum haberetur testamentum, conuincit.

His adiungit differentiam triplicem, inter sacrificium Christi & Leuitarum. Quarũ prima est, quòd Leuitæ sæpe offerant, Christus autem vna oblatione peregit suum sacrificium. Secunda. Quòd Leuitæ offerant aliena, Christus autem semetipsum. Tertia, Quòd Leuitæ nihil suis multis sacrificijs perducant ad perfectũ, Christus verò vnico sacrificio plenè omnia consummauerit. Ideoq; posthac non offeretur sæpius, sed olim expectantibus se apparebit Saluator.

Poterit autem præsens caput distribui in hunc modum: Primum exponitur typus. 2. res significata indicatur. 3. Adijcitur confirmatio & expolitio. 4. Testamentum exprimitur. 5. Proprietates sacrificij Christi narrantur. Postremo differentia inter sacrificium Christi & Aaronicum indicatur.

EXEGESIS NONI CAPITIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

Habebat quidem prius illud iustificationes cultus, & sanctum mundanum.

Propositio expositionis Typi, & eorum quæ veteri Testamento annexa erant. Est autem huius propositionis sensus. Prius, hoc est, vetus Testamentum habuit ritus & externa Symbola cultus diuini, quibus videlicet, tanquam vmbris, exercerentur Iudæi, donec Christus adueniret. Vt enim iuxta legem sacrificantes, iusti & sancti in hominum conspectu habebantur: Ita ijdem, si fide in Christum intuebantur, qui per illorum sacrificia adumbrabatur, eius gratiæ fiebant participes.

Loqui-

Loquitur autem hic Apostolus tantum de Ceremonijs, quæ in se, & per se nihil conferebant, sed significatione plurimum.

Sanctum igitur (quo omnes ritus pertinentes ad vetus Testamentum intelligit) vocat mundanum, non quidem quoad significationem, nam eo pacto spirituale fuit: sed quoad eius naturam in se, durationem, & materiam.

Δικαιώματα Chrysostomus interpretatur Symbola, quia non verè iustificabant, sed tantum comparatione quadam indicabant, vnde quærenda esset vera iustificatio, & vera sanctificatio. Vocabulum σκηνη non reddidi secutus autoritatem veteris interpretis, & subintelligo διαθήκη, ex fine præcedentis capitis: id quod optimè contextui quadrat. Quamadmodum & quidam Græcus interpres, & nonnulli ex recentioribus rectißimè monent, affirmantes quòd perperam vocabulum σκηνη ex margine in textum irrepserit.

Tabernaculum enim constructum fuit, prius quidem in quo erat candelabrum, & mensa & proposi-

tio panum, quod dicitur Sancta. Post medium autem velum, erat tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam Testamenti, vndiq; circumtectam auro, in qua vrna aurea habens Manna, & virga Aaron quæ germinauit, & tabulæ fœderis. Supra hanc autem Cherubim gloriæ, obumbrantes propitiatorium: De quibus non est nunc dicendum singulatim.

Hæc ratio est propositionis, per expositionem typicam. Typus enim qui hîc exponitur, seruiebat veteri Testamento, vt vmbra veritati, & symbolum rei significatæ. Summa huc redit, quòd hæc descriptio adumbret nouum Testamentum cum ijs omnibus, quæ ad illud pertinent. Priusquam autem typum hunc exponam, tres regulas proponam, obseruandas in accommodatione typorum veteris Testamenti, ad nouum Testamentum.

Prima, Omnia typica veteris Testamenti, Chri-

ti, Christo, Ecclesiæ, & eorum spiritualibus ornamentis accommodanda sunt.

Secunda, vt allegoriæ omnes, quæ non pugnant cum analogia fidei, piè ferri possunt: Ita nulla allegoria recipienda est, quæ à fidei analogia aberrat.

Tertia, permulta, etiam diuersissima, Christo accommodari possunt, propter eius varias virtutes & officia, sicut in Euangelio nunc pastor, nunc agnus, nunc ostium dicitur: Ita multa propter varios respectus, in veteri Testamento Christum figurant. Hisce regulis obseruatis, conemur singula, quæ hic ab Apostolo recensentur, accommodare veritati, vt videatur quàm concinnè veritas vmbris respondeat.

Etsi autem vnum tabernaculum Mosaicum fuit, tamen quia in medio distinctum erat velo, in duas partes, tanquam in duo tabernacula, duplicis tabernaculi hîc meminit Apostolus, quorum prius, humanam naturam Christi & Ecclesiam, posterius cœlum & Ecclesiam adumbrat, quemadmodum Apostolus noster infrà interpretatur.

In priori tabernaculo, quod dicitur sanctum, vel in plurali, vt hîc legitur, Sancta propter significationem, fuere candelabrum, mensa, panes propositionis. Can-

CANDELABRVM, cum suis lucernis Christum & Apostolos adumbrant. Vt enim Christus lux vera est, illuminans omnem hominem, Ita gestat lucernas, hoc est, Apostolos, Prophetas & Doctores Ecclesiæ, sine quibus mundus in densissimis aberrat tenebris.

MENSA similiter Christum adumbrat, & prædicationem Euangelij, qua tanquam cibo, aluntur animæ hominum.

PANES duodecim ponebantur in conspectu Domini, vt essent symbolum, quod admoneret populum Israeliticum sacrificij placationis, vt habetur Leuitici 24. Cap, atq; ideo adumbrant Christum, qui & sacrificium placationis nobis est, & panis quo animæ nostræ aluntur.

In interiori tabernaculo (hoc est in ea parte tabernaculi, quæ erat post velum intermedium) quod dicebatur, Sancta sanctorum, fuerunt, aureum thuribulum, arca testamenti circumtecta auro, vrna aurea cum Manna, virga Aaron, tabulæ fœderis, & supra arcam Cherubim.

Hoc interius tabernaculum intimum sacrarium seu adytum erat, in quod semel in

anno summus Pontifex ingrediebatur, & spirituale Christi templum, seu cœlum, & ipsam Ecclesiam Christi adumbrabat. In hoc sacrarium cùm pij viderent pontificem summum semel in anno ingredi, admonebantur de promisso Meßia, qui semel ingressurus in Sancta sanctorum, inueniret æternam redemptionem.

AVREVM THVRIBVLVM, inuocationis cultum, eumq́; purißimum figurat, quo & Christus intercedit pro Ecclesia, & ipsa Ecclesia Deum patrem in nomine Christi inuocat, dum igni Spiritus sancti accenditur.

ARCA TESTAMENTI, Primùm ipsum Christum adumbrat. Vt huius arcæ vectes, annuli, & instrumenta reliqua auro coruscant: Sic iusti qui in Christo sunt, gloria Christi nitent. Deinde arca representat Ecclesiam Christi. Nam vt arca custos erat tabularum Mannæ & virgæ Aaronis: Ita Ecclesia custos est Legis & Euangelij, adeoq́; veri cultus diuini. Quod autem hæc arca tegitur lamina aurea, quæ propitiatorium dicitur, significat, quòd Ecclesia tegatur aduersus iram DEI mediatore Christo, qui est verus propiciator. Ita enim hunc typum Christo accommodat Paulus

ad Ro-

ad Rom. 3. Huc respexisse videtur Dauid, cum inquit: Beati quorum tecta sunt peccata.

VRNA AVREA, continens Manna, est prædicatio Euangelij continens Christum, qui est verum Manna, de quo si quis edit, hoc est, credit, quòd caro eius data sit pro mundi vita, & sanguis eius effusus in remißionem peccatorum, is habebit perpetuam vitam, Iohan. 6.

VIRGA AARON, quæ germinauit, adumbrat ministerium Euangelij, vt enim virga Aaron arida tumultuantibus seditiosis, maximè floruit: Ita ministerium Euangelij, spretum, & sine honore iacens, tum maximè floret & efficax est, cùm acerrimè ab hæreticis & tyrannis oppugnatur.

CHERVBIM, de quibus hîc agitur, imagunculæ erant alatæ, humana specie, quibus adumbratum est, DEVM nusquam habitare verius, quàm inter mentes, humanas quidem, sed quæ posita peccati mole & sumptis alis spiritus, in cœlis versantur. Deinde CHERVBIM significant etiam Angelos bonos, custodes Ecclesiæ, & ministros Euangelij. Hi obumbrant propitiatorium, quia ad nutum Christi se

ſti ſe componunt, & veluti alati, hoc eſt, velociſsimi & promptiſsimi, arcæ, id eſt, Eccleſiæ cuſtodes ſunt.

De etymologia huius vocabuli CHERVBIM *duæ ſunt Hebræorum opiniones. Quidam componunt à Caph, ſimilitudinis nota, & Riphia Chaldaico, quod ſignificat puerum: atq; definiunt Cherub, imaginem ſeu ſimilitudinem repræſentantem pueri ſpeciem, ſed alatam. Deinde ad genus transferunt vocabulum, vt ſignificet quamuis imagunculam ſeu ſimilitudinem. Alij deducunt Cherub à Charab, quod ſignificat vehi ſeu volare: atq; ita ſignificat alatum ſeu vectum, vnde etiam transfertur ad nubes, quæ videntur alatæ eſſe. Hæc breuiter de hiſce figuris annotaſſe ſufficiat.*

His autem ita ordinatis, in prius quidem tabernaculum ſemper ingrediuntur Sacerdotes, cultus perficientes: in ſecundum verò ſemel in anno, ſolus Pontifex, non ſine ſanguine, quem offert pro ſe ipſo, & pro populi erratis.

Vſus

Vsus tabernaculi exponitur, videlicet, quod in eo Sacerdotes sacra peragerent: sed diuersimodè, sicuti exponit. Nam in prius tabernaculum, hoc est, in priorem tabernaculi partem, quæ velo ab interiori distinguebatur, quotidiè intrabant Sacerdotes sacras Ceremonias peracturi, sed in secundum, hoc est, in interiorem tabernaculi partem solus summus Sacerdos, idq; semel quotannis, ingressus est.

Sed quid sibi vult hæc diuersitas? Quotidiano ingressu, & quotidiano sacrificio, significabatur infirmitas & imperfectio sacrificiorum Leuiticorũ. Nam si fuissent per se sufficientia ad expiãda peccata, non fuisset opus toties eadem sacrificia iterare. Verùm vnico ingressu summi Sacerdotis per annum, significabatur perfectio summi sacerdotis Christi, cuius victima semel peracta, in æternum efficax futura est, & sufficiens ad expianda totius mundi peccata.

Hoc significante Spiritu sancto, nondum manifestatam esse sanctorum viam, adhuc priori tabernaculo habente statum.

Ex ratione Typi indicat quàm efficax fuerit Leuiticum ſacrificium: nam illud quod ſæpè iterandum eſt, non ſatis eſt efficax nec perfectum. Quare cum ſummus ſacerdos quotannis iterat ſuum ſacrificium, & alij ſacerdotes quotidie: ſatis manifeſtum eſt, quòd nec illius nec horum ſacrificium perfectum fuerit, & ſatis idoneum, ad expianda peccata. Proinde typus tantum erat ſubordinatus ad ſignificandum perfectum Chriſti ſacerdotium.

Quæ parabola eſt temporis inſtantis.

Figuram explicat. Eſt autem ſenſus: Infirmitas veterum ſacrificiorum, & inefficacia, admonebat ſacrificantes, quòd alia victima peragenda reſtaret per Pontificem Chriſtum, cuius precium ineſtimabile & infinitum eſſet futurum.

ΠARABOLA propriè eſt rerum quæ inter ſeſe comparantur analogia aliqua, etiamſi pares non ſint partes, quæ conferuntur. Sic vmbra & corpus παραβάλλονται*, hoc eſt, conferuntur, & ſibi inuicem collata cognoſcuntur. Obſeruetur locus de vſu omnium, quæ pertinebant ad tabernaculum, videlicet, quòd erant quædam ſymbola rerum noui Teſtamenti.*

Iuxta quam munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodò in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iusticijs carnis, vsque ad tempus correctionis impositis.

Extenuatio est virtutis sacrificiorum Leuiticorum. Detrahit enim illis Pharisaicam opinionem. Nam cum Pharisæi putârint ceremonias, & sacrificia Leuitica, cultum Dei esse, per se Deo placentem, ostendit illorum errorem, & docet quantum in se valuerunt Leuiticæ cæremoniæ: videlicet, quòd tantùm ad externam sanctificationem in isto populo per sese erant efficacia sacrificia Leuitica. Etsi autem per se considerata, planè infirma & inefficacia erant ista sacrificia: tamen significatione spirituali ducebant homines ad Christum: qui fide Christi in conscientijs purgati sunt, & non externis cæremonijs. Porrò tempus correctionis, vocat tempus exhibiti Christi, & promulgati Euangelij per orbem vniuersum, quando cæremoniæ Mosaicæ præstantioribus bonis noui Testamenti cedere debuerunt.

Christus autem aßistens Pontifex futurorum bonorum, per maius & perfectius tabernaculum, non manufactum, hoc est, non huius structuræ, neq; per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemtione inuenta.

Exposito typo, rem significatam producit in medium. Estq; hæc principalis huius capitis propositio, quæ dignißima consideratione est. Complectitur enim quodam pulcherrimo aphorismo, summam doctrinæ de sacrificio Christi, quam pulcherrimè triplici comparatione illustrat. Tabernaculum enim vetus, confert cum tabernaculo Christi, quod est cœlum ipsum. Sanguinem taurorum, comparat sanguini Christi sacerdotis. Externam & mundanam iustificationem, confert æternæ redemtioni per Christum inuentæ. Hanc redemtionem, suprà viam sanctorum nominauit. Hac triplici comparatione satis ostenditur, quanti precij sit sacrificium Christi. Quantùm enim superat cœleste tabernaculum humanum, à Mose extru-

ctum: quantum Christi sanguis, sanguinem bestiarum, quantum æterna redemtio animarum, temporalem purgationem, & iustificationem externam: tantum excedit Christi sacrificium, Leuitarum sacrificia.

Obseruetur igitur in primis hic locus, qui est præcipuus in hac disputatione, de sacrificio, sacerdotio, & effectu sacrificij Christi.

Confutatur etiam hoc testimonio, impium Papistarum sacrificium, qui se quotidie Christum offerre dicunt, quod apertissimè pugnat cum hoc Apostoli dicto. Est enim hæc immota consequentia, & firmissima demonstratio, quam nulla sophistica euertere potest. Christus se obtulit, idq; SEMEL, & inuenit æternam redemtionem. Proinde non potest vllo sacrificio alio, redemtio salutis acquiri. Quod si verum est, vt est verissimum, impietas Papistarum excusari non potest, qui dicunt se quotidie offerre Christum, pro salute viuorum & mortuorum acquirenda.

Si enim sanguis taurorum & vitulorum, & cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat, ad emundationem carnis: Quantò magis sanguis

guis Christi, qui per spiritum æternum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam ab operibus mortuis, ad seruiendum Deo viuenti.

Efficaciam sacrificij Christi extollit, per locum à minori ad maius. Loco totius argumenti sola propositio hypothetica ponitur: quæ est maior in syllogismo. Minor addetur ex antecedentis subsumptione: vnde consequens concluditur hoc modo:

Si sanguis taurorum efficax fuit, ad externam emundationem carnis, multò magis sanguis Christi emundabit conscientias.

Sed sanguis taurorum ad emundationem carnis efficax erat.

Proinde multò magis sanguis Christi efficax est ad purgandas conscientias.

Ratio consequentiæ maioris ex eo sumitur, quòd Christus ipse DEVS & homo, suum proprium sanguinem, eumq; immaculatum obtulit, idq; non per ignem, quemadmodum in sacrificijs Leuiticis fiebat, sed per Spiritum æternum, vnde hæc maxima virtus & effica-

cia manat, quòd mundare conscientias à mortuis operibus poßit.

Vocat autem MORTVA OPERA, morte digna, per metonymiam, & ponit fundamentum pro relatiuo seu termino. Hæc opera pluribus de causis mortua dicuntur. Nam sunt sine vita spiritus, spirant fœtorem veteris hominis, offendunt conscientiam, vt cadauer sensus offendit, adferunt animæ pestem, vt putrida cadauera pestilentiam excitare solent.

Huc adiungit finem nostræ emundationis per Christum, videlicet, vt seruiamus DEO VIVENTI, & non amplius mortuis operibus indulgeamus.

Obseruetur imprimis hoc loco, doctrina de modo oblationis Christi, de eius effectu, & simul consideretur, quod qui mortuis operibus indulget, non poßit DEO seruire, qui viuit. Sunt enim isti contrarij Domini.

Ac propterea noui testamenti mediator est, vt morte intercedente in redemptionem transgreßionũ, quæ sub priore Testamento erant, ij qui

vocati

vocati ſunt, promiſsionem accipiant æternæ hæreditatis.

Poſtquam de efficacia ſacrificij Chriſti dixerat, ad Teſtamenti declarationem, & applicationem beneficij accedit. Omnis enim Sacerdos, alicuius fœderis, ſeu Teſtamenti ſponſor eſt. Vt autem ſeparet Chriſtum Sacerdotem à Sacerdotibus Leuiticis, ipſum noui Teſtamenti mediatorem eſſe pronunciat. Continet autem hæc pericope tria, videlicet, Quòd Chriſtus ſit mediator noui Teſtamenti: Quomodò ſit mediator, videlicet, intercedente ipſius ſanguine in redemptionem peccatorum. Et quòd finis noui Teſtamenti ſit, vt vocati, hoc eſt, credentes conſequantur promiſſam hæreditatem, videlicet vitam æternam.

Miniſtrat quoq; hic locus perſpicuam NOVI TESTAMENTI definitionem: videlicet, quod ſit pactum inter DEVM & hominem, intercedente Chriſto ſacerdote, per ſuum ſanguinem, in quo, vt DEVS promittit æternæ vitæ hæreditatem, remiſsis peccatis: Ita homo eandem fidem accipiat.

Obſeruetur præterea hic doctrina de firmitudine noui Teſtamenti, quod cum confir-

matum sit sanguine mediatoris Christi, fieri non potest, vt vnquam aboleatur, aut inefficax fiat ad expianda peccata quantumuis enormia, Hinc ergò conscientia peccatoris, sed ad prædicationem Euangelij conuertentis, vberrimam consolationem haurire potest, quoties conflictatur, vt sæpe fit, cum peccati sui magnitudine & turpitudine. Est siquidem sanguis Christi mediatoris nostri, infiniti precij & valoris, sufficiens ad expianda omnia omnium hominum peccata, quantumuis enormia.

Deinde & hoc obseruandum est, quòd expiatio transgreßionum in veteri testamento, contigerit efficacia noui Testamenti. Nulla enim vnquam remißio contigit, nisi virtute sanguinis Iesu Christi vnici nostri mediatoris. Etsi enim effusio sanguinis Christi certi temporis fuit, iuxta Symboli verba, passus est sub Pontio Pilato: Tamen efficacitas, & meritum, & applicatio per fidem, perpetua sunt, atq; hoc vult illud Iohannis dictum: Agnus occisus est ab initio mundi. Vnicus est enim filius deprecator, pro nobis & mediator, redemptor humani generis & saluator. Hunc norunt patres, edita promißione seminis mulieris. Hunc cogitarūt patres, quoties misericordiæ Dei memine-

minerũt, hic adfuit patribus et Ecclesiæ omnibus temporibus, & aderit iuxta ipsius promißionẽ vsq; ad consummationem seculi. Huius filij DEI fiducia, omnes agentes pœnitentiam, & verè in eũ credentes, ab initio Ecclesiæ et editæ promißionis vsq; ad finem, acceperunt, accipiunt, & accipient remißionem peccatorum, imputationem iusticiæ, donationem Spiritus sanctificatoris, & æternam corporum & animarum redemptionem, vitam & salutem.

Nam vbi est Testamentum, illic necesse est mortem testatoris intercedere.

Ab adiunctis Testamenti, seu proprio confirmat, quòd Christus debuerit mori, in confirmationem Testamenti sui. Loco totius argumenti sola propositio ponitur.

Vbi est testamentum, illic mortem Testatoris intercedere oportet.

In Christo autem est Testamentum.

Igitur Christi mortem intercedere oportuit, quo fieret ratum Testamentum.

Sequitur autem maioris probatio hisce verbis:

Teſtamentum enim in mortuis firmum eſt, quoniam nondum valet quando viuit Teſtator.

Senſus huius probationis eſt: Teſtator, quamdiu vixerit, immutare ſententiam de legatis poteſt, & alijs atq; alijs hæredibus attribuere ſua bona, in poteſtate habet, verum vbi mortuus fuerit teſtator, nequaquam poſtea mutabitur ſententia de hæredibus & de legatis. Cùm igitur Chriſtus teſtator mortuus ſit, manebit in æternum rata ipſius de legatis ſententia.

Ex his duo colligamus, Primùm, quod monet Ambroſius, peccatum noſtrum tantum fuiſſe, quòd nunquam potuiſſemus ſaluari, niſi ſemel pro noſtro peccato fuiſſet mortuus vnigenitus filius DEI. Deinde, quòd Teſtamentum nouum de ſalute per Chriſtum parta, ita ſit morte vnigeniti filij DEI confirmatum, vt nunquam mutari debeat aut poßit. Hinc fides noſtra robur accipiat, ad expectandam ſecurè promiſſam hæreditatem.

Vnde nec prius quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.

Alia ratio ab exemplo veteris Testamenti sumpta. Dedicatio veteris Testamenti, quæ fiebat per sanguinem bruti animalis, adumbrabat effusionem sanguinis Christi, quo sancitur nouum Testamentum.

Lecto enim omni mandato legis à Mose vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hyrcorum cum aqua & lana coccinea & Hyssopo, ipsum quoq; librum, & omnem populum aspersit, dicens: Hic sanguis Testamenti, quod mandauit ad vos Deus, etiam tabernaculum, & omnia vasa ministerij, sanguine similiter aspersit, & omnia penè sanguine secundū legem mundantur, & sine sanguinis effusione non fit remissio.

Ætiologia est per expositionem. Exponit enim quomodo in veteri Testamento omnia mundabantur sanguine. Summa huius ætiologiæ huc redit. Quemadmodum tabernaculum eius vasa, atq; adeò omnia mundabantur sanguine: Ita Ecclesia, eius membra, atq; adeò

omnia impura sunt, donec sanguine Christi purificentur.

Iam distinctius singulas partes huius pericopæ videamus.

LIBRO veteris Testamenti, respondet liber noui Testamenti. Vt igitur Moses librum lectum aspergit sanguine vaccæ rufæ: Ita liber noui Testamenti, hoc est, cor fidelis hominis aspergitur sanguine Iesu Christi.

Vt AQVA foris corpus abluit: Ita sanguis Iesu Christi intus conscientias lauat.

Vt HYSSOPVS mirabiliter calida repurgat, & liberat corda ab impuro Phlegmate: Ita Spiritus sanctus corda credentium accendit, purgat & conseruat ab impuris affectibus. Vt Hyssopus adhibebatur in solenni sacrificio pro peccato, Nume. 19. Item, in purgatione leprosi, Leuitici 14. ita mors Christi, prædicata per Euangelium, omni peccatorum generi, & cuiuis animæ Lepræ medetur, cùm minister Euangelij applicat nobis meritum & efficaciam mortis Christi. Hanc veritatem vmbræ respondentem, cogitauit Dauid, cùm diceret, Psal. 51. Expiabis me Hyssopo, & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor, hoc est, verè mundus ero.

Hæc

Hæc mundicies significabatur etiam LANA, *quæ adhibebatur, tincta coccino referente colorem rosei sanguinis. Ita enim Esaias cap. 9. hunc typum explicat: Si fuerint peccata vestra tanquàm coccinum, veluti nix albescent. Si fuerint rubra, tanquam vermiculus, velut lana alba erunt.*

Necesse est ergo, exemplaria quidem cœlestium his mundari: ipsa autem cœlestia melioribus hostijs quàm istis.

Conclusio argumenti præsentis, verum, quia nota comparationis non expressè ponitur, obscurior est oratio, quæ in hunc modum complebitur. Necesse est ergò, vt quemadmodum exemplaria cœlestium, hoc est, typica illa Mosaica, quæ adumbrabant illa cœlestia, mundabantur sanguine: Ita etiam cælestia ipsa sanguine mundentur: hoc est, vt simplicius dicam: quemadmodum vetus Testamentum sanguine sacrificiorum confirmatum est: Ita nouum Testamentum sanguine sacrificij Christi confirmari oportuit.

Necessitas hoc loco non est coactionis, sed ordinationès diuinæ, & analogiæ typi ad rem significatam.

Non

Non enim manufacta sancta Christus introijt, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui DEI pro nobis.

De Testamento dixit, nunc Christi sacerdoti templum seu sacrarium aßignat, non quale erat tabernaculum, quod dicebatur Sanctum sanctorum, sed ipsum cœlum, quo ascendit Dominus peracta victima. Sicut enim Leuiticus Sacerdos semel in anno, peracto sacrificio solenni, ingressus est sacrarium, vbi erat propiciatorium: Ita Christus peracta sua victima, cœlum ingressus est, vt ibi appareat vultui DEI interpellans pro nobis.

Obseruetur hic insignis doctrina & memorabilis, quòd noster Pontifex Christus, non desierit pro nobis interpellare, sed astet DEO Mediator, interpellans pro ijs omnibus, qui in ipsum credunt. Est enim æternus Sacerdos.

Hinc summa consolatio conscientiarum in lucta cùm peccato peti potest. Huc respexit Iohan-

Iohannes cùm diceret: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse propitiatio est pro peccatis nostris.

Propterea confutatur hoc loco error eorum, qui Ecclesiæ Christi alios mediatores & Sacerdotes obtrudere conantur, honorem vni Sacerdoti Christo debitum in rasos & vnctos transferentes.

Neq; vt sæpe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in sancta per singulos annos, cum sanguine alieno.

Propria adiuncta sacrificij Christi recenset, vt perspicuas differentias aßignet, inter Christi sacrificium & Leuitarum. Leuiticus Pontifex semel in anno intrat Sancta sanctorum, per alienum sanguinem. At Christus Pontifex semel ingreßus est cœlum, per suum proprium sanguinem.

Alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mundi.

Confirmatio est ab absurdo. Si sæpius Christus esset offerendus: sæpius oportuisset ipsum pati. Verùm hoc minimè congruit: igitur

tur vt mori semel, ita etiam semel offerri debuit. Pugnat & hoc dictum cum Missatico sacrificio Papistarum.

Nunc autem semel in consummatione seculorum ad destructionem peccati, per immolationem sui ipsius apparuit.

Minor est syllogismi, cuius hic sensus est. Semel apparuit in carne, vt fieret sacrificium in æternum efficax, idq; in consummatione seculorũ, hoc est, in postrema mundi ætate, nam in tres ætates mundus ab Helia distinguitur, Prima fuit ante Legem, media sub lege, postrema sub Meßia, vsq; ad consummationem seculorum. Sensus igitur huius loci est.

Si Christus sæpius debuisset offerri, sæpius etiam apparuisset, idq; ab origine mundi.

Sed semel tantum apparuit.

Idcirco semel tantum offerri debuit.

Docet & hic locus, quanta sit efficacia hostiæ Christi, & destruit nundinas Romanensium, in quibus venale se habere iactant, sacrifi-

crificium in sua histrionica saltatione, quam Missam vocant.

Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium: sic & Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata.

Semel tantùm Christum mortuum probat ex decreto Dei. Decretum Dei est, vt homines semel moriantur: igitur & Christus, cùm fuerit verus homo, semel tantùm mori debuit. Si semel mori, semel quoq; offerri. Vnde & vnitas sacrificij Christi concluditur, & finis eiusdem colligitur, qui est, exhaurire, hoc est, abolere multorum, hoc est, omnium credentium peccata, cùm originalia, tùm actualia. Pugnat & hic locus apertè contra idolum Papisticum, videlicet Missam, in qua se offerre mentiuntur Christum pro viuis & mortuis.

Secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.

Hoc ideo de ſecundo Chriſti aduentu additum eſt, vt efficacia hoſtiæ Chriſti clarius ponatur ob oculos. Nam in extremo iudicio, dum iterum ad nos veniet Dominus viſibiliter, ſoli illi conſiſtent, & non pudefient, qui Chriſti ſacrificio freti hinc diſcedunt. Alij autem omnes ſine diſcrimine ad reſurrectionem iudicij, hoc eſt, ad pœnas æternas ſurgent.

Obſeruentur hîc tria: Primum applicatio ſacrificij Chriſti, quæ fit per fidem. Nam expectatio, de qua hîc loquitur, fidei fructus eſt. Deinde vniuerſalis particula, OMNIBVS, inquit, EXPECTANTIBVS, id eſt, omnibus credentibus, & ex fide expectantibus lætum illum diem, quo filius Dei apparebit redemtor ſuæ Eccleſiæ. Tertiò, obſeruetur finis vltimus ſacrificij Chriſti, qui eſt ſalus animarum, à qua ſalute non poteſt ſeparari prædicatio perpetua gloriæ Dei. Hæc enim, vt Creationis, ita & reparationis vltimus finis eſt.

CAPVT DECIMVM.

SVMMA CAPITIS DECIMI.

VIctimæ veteris testamenti sæpius iteratæ, non auferebant peccata, sed tantùm quædam commemoratio peccatorum erant: sed Christi vnica hostia ad expianda omnium hominum peccata efficax erat. Quare hæc victima fide apprehendenda est, charitati studendum, & per patientiam expectanda sunt promissa bona.

ORDO ET PARTES CAPITIS DECIMI.

PErsistit in eodem argumento, ac primùm probat, quod aliquoties antea attigerat, videlicet, vetera & Leuitica sacrificia non auferre peccata, ne hinc instantia sumeretur contra propositionem principalem, qua asseritur solius Christi hostia peccata tolli. Nam si admitteretur, Leuiticis hostijs auferri peccata, sequeretur vnica oblatione Christi non auferri. Quarè hc per anticipationem, obiectionem istam soluit, & obiectionis antiprotasin, seu,

contrariam propositionem argumentatione munit. Huc congerit testimonia, & addit collationem inter Christi & Leuitarum sacrificia, atq; adeò totam superiorem disputationem veluti in fasciculum colligit, quemadmodum fieri in prolixiorum disputationum epilogis consueuit. Deinde, doctrina de sacerdotio Christi absoluta, adduntur more Prophetico & Apostolico, parænefes: in quibus primùm hortatur, vt Hebræi hostiam Christi fide recipiant, ac magnifaciant, tanquam vnicum contra peccatum remedium. Postea ad charitatem hortatur. Postremò, quia magna erat piorum persecutio, subiungit propositionem de patientia, in cuius commendatione diutius commoratur.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos ijsdem ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter,

ſinenter, nunquam poteſt accedentes perfectos facere.

Obiectionis antiprotaſis, ſeu propoſitio oppoſita obiectioni eorum, qui retinere conabantur Leuitica ſacrificia, & arbitrabantur, eis expiari peccata. Eſt autem ſenſus huius propoſitionis ſatis apertus, videlicet, quòd lex vetus cum ſuis hoſtijs, non tollat peccatum: ſed tantùm vmbra quædam fuerit ſacrificij futuri, videlicet Chriſti. Doctrina hoc loco, ſæpius antea propoſita, hîc quoq; obſeruetur: videlicet, quòd vetus ſacrificium tantum typicum fuerit. Vmbra enim hoc loco Typum ſignificat, obſcurè rem aliam repræſentantem. Opponitur enim vmbra, ſicuti ſupra ſæpè dictum eſt, veritati, quæ typo ſignificabatur.

Alioqui ceſſaſſent offerri, ideo quod nullam haberent vltra conſcientiam peccati, qui ſacrificaſſent, & eſſent ſemel mundati.

Confirmatio à deſtructione conſequentis. Si Leuitica ſacrificia abſtuliſſent peccata, tum ceſſaſſent offerri. Sed non ceſſabant offerri, proinde nequaquam abſtulerunt peccata.

An non iam cessarunt Leuitica sacrificia? Verum quidem hoc est, & iustißima de causa cessarunt. Quia is quem præfigurabant, aduenit cum suo sacrificio in æternum efficaci, ad expianda omnium hominum peccata, qui ad ipsum fide confugerint. Cur autem non antea cessarint, causam reddit, quia qui obtulerunt, habebant conscientiam peccati, hoc est, agnouerunt peccata nequaquam per illa sacrificia tolli, id quod ipsorum conscientia testabatur.

Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.

Prolepsis est. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui poterant ex dictis obijcere: Frustrà ordinata fuisse Leuitica illa sacrificia, cùm non tollant peccata. Respondet autem quòd in ipsis hostijs Leuiticis commemoratio quædam peccatorum facta sit, id est, quòd deduxerint illa sacrificia homines in cognitionem suorum peccatorum, ac Symbolo quodam indicarint reatum. Nam cæsa hostia testimonium fuit, quòd peccatum morte sit dignum, & fuit non ipsa expiatio, sed expiationis quædam adumbratio. Huc placet breuiter ascribere, quibus de causis DEVS in veteri Testamento præcepe-

ceperit Iudæis ſacrificia, & poſſunt quatuor cauſæ aſſignari.

PRIMA, vt populus DEI in idololatriam pronus, iſtis exercitijs ab idolis auerteretur. Nam ex conſuetudine gentis Ægyptiacæ, pronior fuit in idololatriam populus Iſraeliticus.

SECVNDA, vt populus DEI retineretur in vnius DEI cultu. Tametſi autem ſacrificia per ſe, & ſine fide, non ſunt cultus: tamen cùm fides accederet, & fierent propter verum finem, fuerunt cultus, quia mandatum DEI expreſſum habuerunt.

TERTIA, vt populus DEI haberet typum ſacrificij Chriſti, quem aliquando oportebat in crucem agi, pro ipſorum peccatis: quo facto ceſſare debuerunt Typi & vmbræ.

QVARTA, vt populus DEI admoneretur, de grauitate ſuorum peccatorũ, pro quibus mactanda eſſent innoxia animalia, quorum ſanguine purgarentur: nõ quòd reconciliandæ Domino gratiæ, aut delendæ iniquitati paria eſſent ſacrificia illa, ſed quòd verum huiuſmodi ſacrificium adumbrarent, quod tandem ab vno Chriſto peractum fuit, & propterea ſacrificia expiatoria vocabantur.

Impoßibile eſt enim, ſanguine Taurorum & Hircorum auferri peccata.

Argumentum præſens, cuius maior hîc ponitur, huiuſmodi eſt.

Impoßibile eſt, ſangume taurorum & hircorum auferri peccata. Fieri enim non poteſt, vt infinitus reatus vllo humano opere redimi poßit. nulla enim eſt proportio inter infinitum & finitum.

Sacrificia Leuitica fuerunt ſanguis taurorum & hyrcorum.

Igitur impoßibile fuit Leuiticis hoſtijs auferri peccata.

Hic ex maiore colligitur hoc axioma in Theologia. Omnia ſacrificia reijcienda ſunt, præter ſolum Chriſtum. Si enim iſta opera & ſacrificia à DEO mandata, non auferebant peccata: multò minus fictitia, aut humanæ traditiones peccata tollunt. Ruunt igitur Papiſtarum nugæ, de expiationibus varijs, videlicet, per aſperſionem aquæ, per ſacrificium Miſſæ, & per alia quæ cumularunt Papiſtæ ſine fine, quæſtus gratia.

Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocautomata & hostiam pro peccato non approbasti: tunc dixi: Ecce venio (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam.

Hoc testimonio Psalmi 40. superiora probat, videlicet, abolendum fuisse vetus sacrificium, & subrogandum nouum. Primùm itaq; confirmat, hostijs Leuiticis peccata minimè tolli. Deinde ideo Christum mundo fuisse manifestatum asserit, vt sua victima DEUM placaret, & aboleret veteres hostias.

Nunc Psalmum, vnde hoc testimonium desumptum est, videamus. Psalmus ipse totus, vel nostro Apostolo teste satis idoneo, scriptus est de filio DEI, per Spiritum Propheticum in Dauide: & in summa continet prophetiam, de regno & Sacerdotio Christi, de paßione & liberatione, de abrogatione legis, de prædicatione Euangelij &c. Hinc quæ sit vis argumenti præsentis facile intelligi potest. Nam

in verbis adductis ex Psalmo, Primùm reijciuntur, vt dixi, veteres Ceremoniæ & Leuitica sacrificia, Deinde corpus sibi aptatum dicit, vt faceret voluntatem Patris: hoc est, vt fieret victima, atq; placaret iram patris. Quod autem additur in parenthesi, in capite libri scriptum est de me, nonnulli ad principium libri Gene. referunt, vbi post creationem & lapsum hominis, additur promißio de Meßia, qui erat aboliturus peccatum.

Cum superius dixisset, sacrificium & oblationes & hostiam pro peccato noluisti, neq; comprobasti, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixit: ego venio, vt faciam Deus voluntatem tuam, aufert prius, vt secundum statuat.

Apostolus ipse interpretatur verba Psalmi, atq; ea suo accommodat proposito. Summam autem sententiæ, complectitur hisce verbis: Tollit prius, vt secundum statuat, hoc est, vetera sacrificia abolet, vt secundo, hoc est, sacrificio Christi, tanquam perfectißimo, sit locus. Hîc ergo Psalmus manifestißimè docet abrogatio-

gatio-

gationem veteris Testamenti, & omnium Ceremoniarum eius, quo ad externum vsum attinet, non quoad spiritualem significationem, quæ in Christo completur, duratura in omnem æternitatem.

Per quam voluntatem sanctificati sumus, per oblationem corporis Iesu Christi, semel peractam.

Hæc sententia grauissima est, & dignissima attenta consideratione, Continet enim summam totius disputationis præsentis, in qua sententia quinq; sunt obseruanda.

Primùm enim mentio fit causæ imperantis, quæ est voluntas patris. voluit enim DEVS hac ratione lapsum genus humanum erigere.

Secundò, ostenditur causa obsequens, videlicet, obedientia filij, qui potius voluit in se deriuare iram DEI, & offerre se pro nobis in hostiam, quàm vt in peccatis nostris miserè periremus.

Tertiò, effectus sacrificij Christi, voce sanctificationis exprimitur. Est enim sanctificatio hoc loco, expiatio à peccatis: cum qua coniuncta est imputatio iusticiæ Christi, Donatio

tio Spiritus sancti, & acceptatio credentium ad vitam æternam, gratis, propter Christum.

Quarto loco, sequitur expiationis, seu sanctificationis modus: qui est oblatio Iesu Christi.

Quinto loco, repetit id quod sæpius dixerat, videlicet, hanc oblationem semel peractam esse: vnde concluditur eius efficacia, & virtus, & antefertur omnibus Leuiticis hostijs. Atque ita Apostolus noster hoc breuißimo aphorismo rem vniuersam complexus est.

Omnis quidem Sacerdos præstò est, quotidiè ministrans, & easdem sæpè offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccatum. Hic autem vnam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.

Collatio est, in qua rursus summam totius disputationis repetit: quæ est vice Epilogi totius disputationis de Sacerdotio Christi. Quæ enim

enim hactenus fusius ab Apostolo explicata sunt, nunc contractius, vt in Epilogis fieri solet, Lectori in memoriam reuocantur.

Absoluitur autem præsens pericopa tripartita collatione. PRIMA, Leuiticus sacerdos quotidiè ministrat, quia ministerium eius nunquam rem ad perfectum deducit: Christus autem perfectus Pontifex, non nisi semel sacrificat. Est enim eius vnica oblatio in perpetuum efficax, ad expianda omnia omnium hominum peccata. SECVNDA, Leuiticus sacerdos iterat hostias easdem: Christus autem vnam & eandem semel obtulit, qua omnia perfecit. TERTIA, Leuiticus sacerdos nunquam suo sacrificio peccatum auferre potest: Christus autem sacerdos, sedens in dextera DEI patris, potens est suo sacrificio vnico peccatum totius mundi tollere.

Porrò, vt Hebræos commoueat Apostolus, vt seriò cogitent de Christi sacerdotio & eius efficacia, addit comminationem ex Psalmo 110. sumptam: in qua cominatur hostibus Ecclesiæ extrema. Nam quicunq; se huic sacerdoti Iesu Christo non adiunxerint per fidem, hostium loco habebuntur, qui tandem iustas suæ contumaciæ pœnas luent.

Obser-

Obseruetur igitur hoc loco definitio HOSTIVM CHRISTI, videlicet, quòd omnes homines qui Christi sacrificium non estimant, vt decet, habeantur & sint hostes Christi, siue manifestè persequuntur nomen Christi, vt Turcæ, Iudæi, & prophanæ gentes, siue de Christi nomine gloriantur, sed virtutem eam non tribuunt sacrificio Christi, quam deberent: vt sunt Papistæ, & hypocritæ, & peccatores alij, qui desperant ob peccatorum suorum magnitudinem, vt Iudas &c.

Vna enim oblatione consummauit in æternum sanctificandos.

Collationis ratio est, sumpta ab efficacia sacrificij Christi. Est autem hæc sententia inprimis memorabilis, ex qua non solum Leuiticæ hostiæ, verumetiam omnes præter vnicam Christi expiationis inutiles, esse concluduntur. vnicam enim Christi hostiam, consummandi, & sanctificandi in æternum virtutem habere, manifestè affirmat Apostolus. Poterit igitur hic locus vel solus opponi omnibus nugis Papistarum, qui in alijs rebus collocant salutem, quàm in vnico sacerdotis Christi merito.

Testifi-

Testificatur autem nobis & ipse spiritus sanctus. Postquam enim dixit, Hoc est Testamentum, quod statuam cum eis, post dies illos, dicit Dominus, vt ponam leges meas in corda eorum, & in mentibus illorum inscribam illas, & peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius.

Confirmat efficaciam sacrificij Christi, à fœderis qualitate, testimonio ex Ieremia desumpto: quod quia antea declaratum est, cap. 8. hic non copiosius explicandum videtur. Summa autem huc redit. CHRISTVS sua vnica hostia consummauit in perpetuum sanctificandos. nam Sacerdotis huius fœdus est, quod promittit se remissurum peccata eorum, qui in se credunt, nec vnquam memorem fore iniquitatum ipsorum, modò in fide huius Sacerdotis, hoc est, in fœdere manserint.

Vbi autem remißio horum, iam non est oblatio pro peccato.

Hæc

Hæc maior eſt propoſitio rationis poſitæ.

Vbicunq; eſt remiſſio & obliuio peccatorum, ibi non requiritur hoſtia pro peccato.

Sed in vna oblatione Chriſti eſt remiſſio & obliuio peccatorum.

Igitur præter illam nulla requiritur alia oblatio pro peccato.

Argumentum hoc à deſtinato ad finem ſumptum eſt. Hac demonſtratione Apoſtolica, rurſus confoditur ſacrificium Papiſticum, quod ſe Papiſtæ dicunt offerre, pro peccatis viuorum & mortuorum expiandis.

Deinde obſeruetur, quod non tollit Apoſtolus noſter omnia ſacrificiorum genera, ſed tantum quod eſt pro peccato expiando. Nullum enim reliquum eſt, nec vnquam expectandum eſt pro peccato ſacrificium. Nam Chriſti ſacrificium vnicum, ſatis efficax eſt ad omnia peccata expurganda, cuius applicatio fit per prædicationem Euangelij, & per fidem. Reliqua ſacrificia, vt gratiarum actio, patientia ſub cruce, mortificatio carnis, beneficentia erga proximum, perpetua ſunt Chriſtianorum ſacrificia: quæ ſacrificia Dauid Pſalmo 4. vocat

cat SACRIFICIA IVSTICIÆ. Requirit enim iusticia, hoc est, obedientia quam Deo debemus, vt Deo gratias pro suis beneficijs agamus, vt Deum prædicemus, vt Deum inuocemus, vt patientes simus sub cruce, vt mortificemus veterem hominem Adamum, vt benefici & liberales simus erga pauperes, breuiter, vt iuxta legem Deo ex fide obedientiam in ipsius gloriam præstemus.

Habentes igitur, fratres, fiduciam introeundi in sancta, per sanguinem Iesu, via quam dedicauit nobis recentem ac viuam, per velum, hoc est, carnem suam & sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde, in certitudine fidei, aspersi cordibus à conscientia mala, teneamus confessionem spei inflexibilem.

Absoluta disputatione, parænescs more Prophetico & Apostolico subijcit, non quasuis, sed eas quæ ex superiori doctrina concludi possunt. Summa sententiæ hæc est. Nos sumus

per ſacrificium Chriſti abſoluti à peccato, ergo illud ſacrificium ſyncera fide amplectamur. Vtramq́ enthymematis partem pluribus verbis exornat, & exaggerat. Nam antecedens per collationem amplificat. In conſequente, quales eos oporteat eſſe, qui ſunt ſancta ingreſſuri, hoc eſt, qui futuri ſunt victimæ Chriſti participes, oſtendit, ſed nos ſingula retexentes videamus.

Compellatio dulciſsima eſt. agnoſcit enim ipſos Hebræos FRATRES eſſe ſuos, cùm propter communem fidem, tùm propter affectum fraternum erga ipſos. Hæc compellatio vim habet ſuaſorij argumenti: vnde & nos monemur, quales nos gerere oporteat erga eos, quos docemus & exhortamur: Habentes fiduciam introeundi in ſancta.

Reſpicit ad comparationem ſanctuarij Moſaici & cœli. Sanctuarium Moſaicum clauſum erat, & ab eius ingreſſu arcebatur populus. nam ſolus ſummus Pontifex, in illud ſemel quotannis ingreſſus eſt. Sed noſter Pontifex Chriſtus, ſuum ſacrarium, hoc eſt, cœlum omnibus credentibus aperuit, Addit per ſanguinem Ieſu. Vt enim ſummus Pontifex non eſt in ſuum ſacrarium ingreſſus, ſine ſanguine

hostiæ, ita Christus per proprium sanguinem ingressus est cœlum, & per sanguinem alijs viam aperit. Via quam dedicauit nobis recentem & viuam. Vt viam sibi Leuiticus sacerdos parauit sanguine, cum per velum esset ingressurus: ita filius Dei per velum, quo significatur humana Christi natura, viam aperuit omnibus credentibus, idq; per sanguinem, qui semper veluti stillat coram patre cœlesti, vt sit via in sanctuarium omnibus, qui Christo adhærent. Vox Græca, quam recentem reddunt, significat propriè recens mactatum. Alludit enim ad hostias, quarum recens effusus sanguis sumebatur à sacerdote summo, ingressuro in adytum. Præterea vt VELVM tegebat propitiatorium, ita vt non conspiceretur ante introitum sacerdotis in adytum sacratissimum, ita caro Christi diuinam occultauit naturam, donec velo scisso per sanguinem intrauit in cœlum, resurgens ex mortuis. Et vt corpora populi aspersit sacerdos Leuiticus sanguine: ita Christus conscientias nostras sanguine proprio aspergit & à peccato emundat.

Cum addit SACERDOTEM MAGNVM, scilicet habentes, SVPER

DOMVM DEI, rurſus antitheſin vult cogitari. Vt enim ſacerdos Leuiticus, erat ſuper tabernaculum Moſaicum: ita noſter ſummus Pontifex Chriſtus Ieſus, eſt ſuper totam domum Dei, hoc eſt, Eccleſiam. Vnde relinquitur, veteris domus & tabernaculi apparatum, poſtquam apparuit verus Pontifex, ceſſare debuiſſe.

Hæc omnia ad illuſtrandum enthymematis antecedens adiecta ſunt: nunc quæ ad conſequentis illuſtrationem addita ſunt, expendamus: Leuiticus ſacerdos corpus abluere debuit ante ingreſſum in ſacrarium, ornamenta & veſtes ſacerdotales induit ſanguine adhibito, quo ipſe externè purgari putabatur: ita nos ingrediemur cœlum, abluti prius ſpiritualiter ſanguine Chriſti, à conſcientia mala: quod fit cùm peccatum remiſſum ſtatuimus per ſanguinem Chriſti, ornati ſynceritate & fide, hoc eſt, noticia & fiducia mediatoris, abluti pura aqua, hoc eſt, donati ſpiritus ſancti gratia, & lauacro Baptiſmi in cœtum externum filiorum Dei recepti. In hunc modum inſtructi, debemus ſpei inflexibilem tenere coufeßionem, quod enim corde credimus, ore confiteri debemus.

Ex his omnibus collige pij hominis descriptionem: videlicet, quòd PIVS HOMO sit, qui aspersus corde à conscientia mala, & ablutus corpore aqua munda, fiduciam habet introeundi cœlum, per sanguinem Iesu, quique syncero corde, & in certitudine fidei tenet spei confeßionem inflexibilem.

Hinc etiam colligitur certißima fidei definitio, videlicet, quòd FIDES sit certa persuasio de veritate DEI, & noticia & fiducia certa mediatoris nostri Christi.

Fidelis enim est qui promisit.

Ratio exhortationis, à certitudine promißionis. DEVS est fidelis: Non igitur dubitandum est, quin concepta fiducia, pateat introitus in cœlum, per pontificem Christum, omnibus qui eum Sacerdotem agnoscunt, & in ipsum firma fiducia recumbunt.

Obseruetur hoc dictum de spei nostræ certitudine. Nititur enim DEO ipso, qui cùm sit fidelis, nequit fallere, vnde ad Titum, quam promisit DEVS ἀψευδής, id est, qui minime mendax esse potest: Teneatur proinde in omni

periculo, atq; adeò in agone mortis hoc DEI elogium, quòd sit fidelis in promissis. Hinc conscientiæ inæstimabile gaudium nascitur, in omnibus ijs, qui hunc mediatorem Christum agnoscunt.

Et consideremus nos mutuò, in æmulationem charitatis & bonorum operum.

Alia parænesis ad mutuam dilectionem, & bona opera. Fluit autem hæc parænesis ex priori, vbi enim fides, ibi charitas, vbi charitas, ibi bona opera necessariò adsunt. Hæc vbi desunt, vana est de fide gloriatio, sicuti Paulus copiosè, 1. Corin. 13. disputat. Fides enim viua sine his suis naturalibus fructibus esse nequit.

Forma orationis Apostoli obliquè taxat Hebræos, qui gentes præ se contemnebant & offendebantur, quòd Ethnici reciperent fidem, ac si diceret Apostolus, æmulationem inter vos video, sed cùm omnis æmulatio, nisi sit charitatis & bonorum operum, est improbanda, vos inuicem potius ad æmulationem mutuæ charitatis, & officiorum debitorum ex charitate prouocate. Hæc enim prouocatio, sancta ac

ſalutaris exiſtit: cum ex inuidia nihil niſi diſſipatio ac diſtractio oriatur. Obſeruetur hæc admonitio de ſancta inter Christianos æmulatione.

Neq́ deſerentes aggregationem noſtri, quemadmodum mos eſt quibuſdam.

Effectus ſyncerę charitatis, aliorum ſaluti ſtudere: cùm contra æmulationis inuidioſæ ſit, Schiſmata facere, & in Eccleſia turbas per contentionem excitare: Quare hic monet Apoſtolus, vt Hæbrei charitati ſtudeät, quod ſi fecerint, Eccleſiam domini nequaquã deſerent, fuerunt nonnulli inter Hebræos, qui tametſi Chriſtum et Euangelium acceperant, tamen acceſsionem illam ex gentibus ferre non potuerunt. Eſt enim ἐπισυναγωγὴ incrementum, & noua acceſsio ad aliquam collectionem. Diruto enim interſtitio, gentium vocatio aceſsione noua Eccleſiam auxit.

Monemur proinde hoc loco, vt in Eccleſia Chriſti agnoſcamus omnes eſſe, qui eundem Chriſtum nobiſcum colunt. Quare non eſt quòd arroganter præponamus nos ijs, quibus noſtra opinione excellentiores aut ſanctiores videmur. Habent enim Eccleſiæ membra, ſua

quædam vitia, quæ charitas mutua si non tollere, saltem tegere debet, modò non contra DEVM & Ecclesiæ tranquillitatem, sub falso pietatis prætextu, quis se erigat: Cùm autem addit, SICVT MOS EST QVIBVSDAM, notat quosdam inter Hebræos, qui superbè se ab Ecclesia gentium subduxerunt: Hinc apparet, Sectarum & schismatum causam esse arrogantiam in petulantibus ingenijs.

Sed exhortantes, idq; eo magis, quia videtis appropinquantem diem.

Antithesis est. Non deserenda est aggregatio nostri, sed potius colligenda magis, & conseruanda mutuis exhortationibus. Rationem addit à temporis circumstantia. QVIA inquit, VIDETIS APPROPINQVANTEM DIEM, hoc est, intelligitis diem Domini instare: in quo vt pietati gloria, ita impietati ignominia reddetur.

Doctrina obseruetur, quòd cogitatio extremi iudicij, debeat nos ad acrius pietatis studium excitare. Nec quenquam moueat, quòd ante tot annos scribens Apostolus, appropinquantem diem nominat. Id enim facit, cùm

quia

quia totum tempus à Christo exhibito vsq; ad iudicium extremum dicitur, & mille anni apud DEVM instar vnius diei sunt, cùm quia Christianos ita paratos esse deceat, vt singulis momentis Christum de cœlis expectent Saluatorem.

Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam noticiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia, terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis vehementia, quæ consumptura est aduersarios.

Ratio alia est, cur tenenda sit fiducia mediatoris, curq; ab Ecclesia non sit discedendum, quia extra Ecclesiam, nulla est pro peccatis hostia, sed tantum ira DEI contumacibus & defectoribus ab Euangelio expectanda est. Neq; enim loquitur hîc Apostolus, de quolibet lapsu, aut voluntario peccato, sed de ijs tantùm qui cognitum hunc Sacerdotem Christum repudiant, ac seipsi excludunt ex Ecclesia, sacerdotio Christi renunciantes cum omnibus Christi beneficijs.

Periculosè igitur errant Donatistæ ac Nouatiani, qui hunc locum de quolibet peccato intelligunt, contra mentem Apostoli, & contra infinita testimonia scripturæ ac exempla, Et, vt vnum tantùm attingam, Paulus Apostolus nequaquam recepisset in Ecclesiam incæstuosum hominem, si hic locus de quolibet lapsu intelligendus esset. Quarè iuxta contextum Apostoli, applicetur hic locus generali prolapsui, & renunciationi agnitæ veritatis, quo prolapsu multi inuidi Hebræi tum temporis periere. Potius enim voluerunt Christo renunciare quàm ferre gentes consortes Euangelij. Qui autem in Ecclesia manent, tametsi sæpe siue scientes, siue ignorantes labuntur: tamen cùm agunt pœnitentiam, certissimè recipiuntur in gratiam. Stat enim immotum hoc DEI decretum: Non volo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat, & Christus iubet, vt sancti quotidiè petant remissionem peccatorum: quod cùm faciunt, asperguntur conscientiæ illorum sanguine perpetuò efficacis victimæ Iesu Christi. Vna enim illa victima in perpetuum valet, ad expianda omnium hominum peccata confugientium ad gratiam, hoc est, conuertentium se ad DEVM, per fidem in Iesum Christum. Gratia enim exuberat peccatum. Hæc

Apostoli

Apostoli admonitio, incutiat impijs terrorem, qui impiè ab Ecclesia Christi deficiunt, & admoneat pios, vt viuant in timore DEI, *ne suis crebris lapsibus sibi aditum patefaciant ad defectionem ab Ecclesia.*

Qui abiecerit legem Mosis, absq; miseratione sub duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora merebitur supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem Testamenti prophanum duxerit, in quo sanctificatus est & spiritui gratiæ contumeliam fecerit.

Comprobatio præcedentis rationis, à minori sumpta. Qui Mosis legem contempsit, seuerè punitus est: multò magis punietur qui filiũ DEI *contumelia affecerit, & ab eius Ecclesia defecerit.*

Hic clarissimè definit Apostolus peccatum, cuius suprà meminit. Sunt autem tria huius definitionis membra, quæ natura coniuncta sunt.

Primùm inquit, Qui filium DEI

con-

conculcauerit: hoc eſt, qui Chriſtum, quem ſupra omnia eſſe didicit, iam deſerit: tanquam contemptibilem aliquem hominem, qui pedibus conculcetur, & extremè contemnatur.

Secundum membrum, Qui ſanguinem Teſtamenti prophanum duxerit, in quo ſanctificatus eſt: hoc eſt, qui ablutus ſanguine Chriſti à conſcientia mala, iam iſtum ſanguinem repudiat, ac prophanum ducit.

Tertium, Et Spiritui gratiæ contumeliam fecerit, hoc eſt, qui illuminatus Spiritu ſancto, gratiam DEI *per Chriſtum agnonit, iam eandem gratiam abijcit, contumelia afficiens ſpiritum* DEI, *quem amplius doctorem non admittit.*

Ex hiſce clarè patet, quòd Apoſtolus noſter non loquatur de ijs, qui Chriſti confeßionem retinent, ſed tantum de Apoſtatis, qui abnegant antè agnitum ſaluatorem: qualis fuit Iulianus, & multi temporibus Apoſtolorum.

Nouimus enim eum, qui dixit: mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus.

Ratio à testimonio & decreto ipsius DEI sumpta. In hoc testimonio duo sunt, videlicet, vendicatio iuris puniendi reos, & comminatio vindictæ. Ex primo collige, neminem posse euadere iudicis manus, cùm sit Deus. Ex secundo, quòd mora dilatæ pœnæ, non debeat alicui præbere peccandi occasionem. Tametsi enim DEVS differt pœnam commeritam, vt aliquos saltem sua lenitate inuitet ad pœnitentiam, tamen dilationem hanc pœnæ, compensabit aliquando grauitate supplicij. Est enim magna Emphasis in hoc dicto: ET EGO RETRIBVAM, DICIT DOMINVS, ac si diceret: Etsi non statim peccantes fulmine prosterno, tamen reuera oportuno tempore & loco, meæ iusticiæ satisfaciam, & puniam eos qui me contemnunt. Atq; hoc est quod Deut. 32. subijcitur. Et tempore oportuno labetur pes eorum, hoc est, victi pœnas luent.

Et rursus iudicabit Dominus populum suum.

Ex eodem capite hoc testimonium sumptum est, & hoc addit superiori, vt sæpe repetitis & inculcatis diuinis commminationibus, magis ad timorem & pœnitentiam commoueamur.

Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis.

Epiphonematica aſſeueratio eorum, quæ dixit de pœnis dificientium ab Euangelio. Horrendum dicit, propter pœnæ acerbitatem, cuius cogitatio vt meritò impijs horrorem incutere, ita eius dilatio benignitatem DEI *commendans nos ad pœnitentiam inuitare deberet.*

Incidere in manus DEI *dicit, vt iudicis, cùm potentiam, qua omnia poteſt, tùm ſeueritatem qua ſuos hoſtes puniet, cogitandum impijs relinquat.*

Epitheton VIVENTIS *duplici de cauſa appoſitum eſſe videtur. Primùm, vt cogitetur antitheſis inter* DEVM *iudicem, & homines iudices. Manus hominum iudicum interdum effugere contingit, idq́; vel quia ipſi non norunt omnia, vel quia morte præuenti pœnas iuxta leges ſuas non exequuntur: vt taceam interim multos iudices conniuere ad multorum flagitia, quia eiſdem ſunt polluti. At* DEVS *iudex cum vbiq́; adeſt, videt omnia, & cùm nunquam moritur, interuentu mortis executionem ſuæ iuſticiæ in ſceleſtos minimè negligit, & cùm ſit ſanctus & purus ab omni crimine, nequa-*

quaquam extenuabit flagitia, nec ad ea conniuebit. Deinde hoc Epitheton VIVENS, docet qualia opera Deus probet, & qualia improbet: Nam si Deus viuens est, profectò vt viua opera, hoc est, fructus Spiritus viuificantis credentes requirit: ita opera mortua, hoc est, carnis, morti adiudicata improbat, damnat, punit, in omnibus ijs qui non fuerint conuersi per Euangelium, neq; vult vt breue ad tempus in viuis operibus nos exerceamus, sed vt perseueremus vsq; dum scopū attigerimus. Nam quemadmodum qui in stadio currunt, illi soli qui scopum attingunt coronantur, qui verò strenuè quidem currunt, sed deficiunt antequam scopū attingunt, ignominia & risu afficiuntur: Ita se res habet etiam in cursu pietatis in hoc mundo. Quia enim ad mortem vsq; corporis strenuè per fidem in pietatis cursu persistunt, promissam coronam accipient.

Sed quomodo hic locus congruit cum illa Dauidis optione, qua tribus propositis, eligit potius incidere in manus DEI, quàm in manus hominum: cum tamen illud Apostolus hic horrendum esse & intolerabile pronunciat etc. Ex collatione personæ Dauidis, & eorum de quibus hîc loquitur Apostolus, solutio est petenda

tenda

tenda. Dauid ideo eligit incidere in manus DEI, quia etsi peccator erat, misericordiam tamen Domini intuetur, ac per fidem statuit Deum fore propitium iudicem, sicuti huius suæ optionis causam reddit. Multæ enim misericordiæ eius sunt: at illi de quibus hîc loquitur Apostolus, sunt Apostatæ, quibus horrendum sine misericordia iudicium minatur Apostolus. Hinc igitur moneamur ita vitam componere, vt læti per fidem Christum iudicem expectemus.

Recordamini autem dierum superiorum, in quibus illuminati multum certamen sustinuistis afflictionum.

Argumentum ab anteactis sumptum, quod in hunc modum concludetur.

Honestum est bonum principium ad bonum finem perducere.

Vestrum principium fuit honestum, ac laudabile.

Proinde vestrum fuerit, hoc bonum inceptum ad bonum finem perducere. Vt enim ridiculum est & turpè, bene incepisse, ac turpiter deficere, Ita laudabilis est in bono constantia vsq; ad finem.

Incepto Hebræorum duo adiungit, videlicet, ILLVMINATIONEM, *quæ est gratuitum donum Dei, nam illuminatio est mentis illustratio per verbum, & Spiritum sanctum, vnde in corde concipitur fiducia in Deum,* ET MVLTVM CERTAMEN AFFLICTIONVM. *Hoc certamen euidens fidei testimonium est: quod neutiquam fallit. Facilis est confeßio, dum prædicatur & honoratur: Verùm cùm Crux & afflictio accedit, generosam ac minimè fucatam se testatur. Nam decus inter ærumnas lucet.*

Doctrina obseruetur, quòd anteacta vita nostra stimulus esse debeat ad pietatem. Si enim anteacta vita parum honesta fuit, monemur tempus esse abijciendi turpitudinem. Si verò honesta & pia fuit, cogitabimus turpe esse, contaminare superioris vitæ decus, idq́ maximè, si cum certamine & cruce fuerit coniuncta.

Præterea illuminationis vocabulum monet, qualesnam sint homines antequam Christi luce illuminantur, nempe, demersi in ignorantiæ tenebras.

Vocabulum certaminis, ἀθλήσεως, *duo cogitanda relinquit, alterum, fidei certamina proposita esse: Alterum, mercedem certamini*

esse destinatam. nam ἄθλησις propriè est certamen cui præmium est propositum. Quare vt virtus ab vna parte, ita ab altera spes præmij ad fortitudinem animi, in ferendis duris pro Euangelio, nos incitare debet.

Partim dum probris & afflictionibus spectaculum estis facti, partim dum socij ita conuersantium estis effecti.

Distributione quadam, quale nam fuerit Hebræorum certamen, ostendit, facitq́; duo membra, quorum prius est de eo certaminis genere, quod ipsi in sua persona passi sunt: posterius de eo quod ob sociorum, hoc est, aliorum Christianorum persecutiones sunt perpessi.

Prius genus rursus in tres partes secatur: quarum prima est opprobrium & contumelia, videlicet, cum ab hostibus falsissimè irrideantur, quòd in Christum crucifixum hominem credant, & deficiant à traditionibus maiorum suorum. Secunda, est afflictio in animo vel corpore. Tertia, quòd hæc mala non sint priuata & occulta (nam si occulta essent, lenius ferri possent) sed publica, & ita publica, vt in thea-

theatrum mundi producantur, quo ſint omnibus ſpectaculo, ſannis & ſupplicijs duriſſimis excipiendi.

Talis fuit piorum perſecutio in Eccleſia Apoſtolica. Nec dubium eſt, quin talia pij in Turcia, & in Papatu experiantur. Monemur proinde iſto exemplo, ne ob perſecutionum procellas deficiamus ab Euangelio.

Poſterius genus certaminis eſt, quòd affligerentur propter ſocios, quos cruciari in diuerſis locis audiuerunt. Vnde nos monemur, Primùm quidem, affici Eccleſiæ calamitatibus. Deinde orare pro ipſis, vt Deus det ipſis conſtantiam, & eos conſeruet ſuo ſancto Spiritu, ne propter crucis acerbitatem abijciant confeſſionem. Poſtremùm parare noſipſos ad ſimilem fortunam. hoc enim certo certius eſt, quòd Eccleſia cruce probanda ſit, nunc in hoc nunc in illo loco. Quare poſt longam ſerenitatem, nobis quoque aliqua afflictionum tempeſtas metuenda eſt.

Nam & vinculis meis compaſſi eſtis, & rapinam bonorum veſtrorum cum gaudio ſuſcepiſtis.

Comprobatio eſt diſtributionis proximæ. Nam Hebræorum exemplo confirmat id

quod suprà dictum est, de probris & afflictionibus Ecclesiæ. Compati vinculis aliorum, est affici aliorum malo, perinde atq; suo. est enim συμπάθεια πάθος διὰ πάθος ἑτέρου, hoc est, συμπάθεια est cùm aliquis alterius ob malum dolet, tanquam eiusdem corporis membrum. Hæc συμπάθεια certißimum indicium est veri amoris erga Euangelium. Nam qui dicit se doctrinam Ecclesiæ magnifacere, ac nihilominus verbi ministros odio habet, suo ipsius iudicio se condemnat. Fieri enim non potest, vt qui legatos Christi odit, Christum diligat, aut eius verbum, prætendat verbis quicquid velit. Ita enim veritas ait: Qui reÿcit vos, me reÿcit, & qui recipit vos, me recipit.

Porrò quod dicit Hebræos suscepisse rapinam suorum bonorum cum gaudio, non est ita intelligendum, quasi non ægrè tulerint direptionem suorum bonorum, sed quod hunc dolorem absorpserit gaudium spiritus, quo se intellexerunt poßidere omnium præstantißimum thesaurum, nempe, Christum ipsum, propter cuius confeßionem paßi sunt persecutionem, quò suo testimonio testentur verbum, quod amplectuntur, verè diuinum esse, & salutare. Hoc loco monemur, ne frangamur aduersis

tem-

tempore persecutionis, sed intueamur potius illum, qui patientibus hæreditatem promisit immarcessibilem.

Cognoscentes vos habere maiorem & manentem in cœlis substantiam.

Hæc argumenti vis est: Bona maiora, diuturniora & diuina præferenda sunt bonis minoribus caducis, & terrenis, sed cœlestis hæreditas est maior, diuturnior, & diuina: Igitur præferenda est substantijs huius mundi, quæ caducæ sunt & terrenæ.

Hæc ratio confirmat distinctionem nostram, videlicet, quòd nō tàm gauisi sunt Hebræi spoliatione bonorum suorum, quàm intuitu promissæ hæreditatis.

Hic locus duo nos docet. Primùm præmia esse proposita obedientibus Christo ex fide. Deinde in afflictionibus præsentis vitæ, oculos fidei sursum tollendos esse, vbi nostra consolatio, & nunquam peritura substantia reposita est. Hoc ipsum vult Dominus, cùm pronunciat beatos esse qui lugent, & persecutionem patiuntur, nam huius dicti rationes has subiungit: quia (inquit) consolationem accipient:

quia ipsorum est regnum cælorum: quia merces eorum copiosa est in cælo.

Ne abyciatis igitur fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem.

Conclusio est exhortationis, videlicet, ne deserant Hebræi Ecclesiam, sed potius in pietatis cursu persistant. In hac conclusione duo coniungit Apostolus. Primùm fiduciæ meminit, vnde perseuerantia dependet. Nam donec fiducia retinetur, nullis aduersis expugnabitur pius animus. Deinde stimulum addit, facta mentione remunerationis. Promittit persolutionem mercedis pro obedientia sub cruce præstita.

Obseruetur hic doctrina, quòd fiducia in DEVM *sit totius pietatis & obedientiæ erga Deum fundamentum. Obseruetur quoque testimonium de compensatione obedientiæ ex fide præstitæ, quæ compensatio hæredibus vitæ æternæ ex gratia promittitur, non propter dignitatem obedientiæ, sed ex bonitate patris cœlestis, qui suos filios tanto dignatur honore.*

Pati-

Patientia enim opus habetis, vt voluntatem Dei facientes reportetis promissionem.

Quia patientia fiduciæ & spei effectus est, nunc hortatur ad patientiam, seu tolerantiam, ne fracti cruce confessionem abijciant Hebræi, quemadmodum multi eo tempore fecerunt, partim probris, partim cruciatibus victi. Coniungit autem hîc tria, videlicet patientiam, obedientiam, & promissionis acquisitionem. Vnde obseruetur, quòd obedientia, quæ DEO præstatur per patientiam sub cruce, sit cultus gratissimus. Testatur enim hîc Apostolus, patientia voluntatem DEI fieri. Deinde quòd patientia sit quædam via, ad bona promissa consequenda. Contrà verò vt impatientia DEO summè displicet, ita quoq; impedit quò minus promissa bona consequamur.

Adhuc enim modicum temporis, quando qui venturus est veniet, & non tardabit: iustus autem meus ex fide viuet, & si subductus fuerit, non placebit animæ meæ.

Ratio exhortationis ad patientiam à liberationis certitudine, quam breui futuram Prophetæ Abacuc testimonio confirmat. Sunt autem tria in hoc testimonio, videlicet, promißio, exhortatio, comminatio.

Promittit liberationem ab ærumnis præsentis vitæ. Quemadmodum enim Iudæi preßi Tyrannide Babylonica tandem sunt iuxta scripturam tabulæ obiectam Abacuc in visione liberati: Ita verè populus DEI *pressus cruce in hac vita, liberabitur gloriosè.*

In hac scriptura obseruandum est, quod Propheta addit: Si moram fecerit expecta eum, quia veniens veniet: hoc est, certò veniet, & non tardabit. Non enim debemus DEO *tempus præscribere, sed tribuere ipsi laudem veritatis, & patienter expectare promissa bona. Nam tuta nobis & certa salus, in sola* DEI *promißione sita est.*

Exhortatio est in hisce verbis: IVSTVS AVTEM MEVS EX FIDE VIVIT, *hoc est, qui iustus est ex fide, is viuet, scilicet, spe liberationis: quare patientia opus est. Nam qui credit atq; sperat, is saluus erit, atq; iustus reputatus hæres vitæ æternæ.*

Comminatio est, *Si subductus fuerit, non placebit animæ meæ*: hoc est, qui fidem & spem abiecerit, is regno Christi excluditur. Nam gratia excidit, quæ sola retinetur fide. Dicitur enim hic se subducere, qui, abiecta fide in DEVM, humana quærit præsidia qualiacunq; Cùm autem talis sit desertor veræ Ecclesiæ, spem salutis amisit.

Nos autem non sumus subductionis (filij) in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.

Ex sententijs positis summam doctrinæ propositæ colligit. Qui subducti fuerint, amissa fide, peribunt. At qui in fide manserint, vitam hæreditabunt. Quare si nos non subducimur à fide, sed in fide permanemus constantes, nequaquam peribimus, sed nostras animas saluas possidebimus. Notetur doctrina de certitudine promissionum diuinarum.

CAPVT VNDECIMVM.

SVMMA CAPITIS VNDECIMI.

VT fides vera in sanctis partibus patientiæ effectrix fuit, adeò vt promissa bona sine hæsitatione expectarent: ita & nobis illorum exempla ad patientiam ex fide præstandam, incitamenta esse debent, vt nobis quoq; promissio compleatur.

ORDO ET PARTES CAPITIS VNDECIMI.

PRopositionem de necessitate patientiæ, quam cœpit confirmare in fine præcedentis capitis, hîc copiosius confirmat, petito argumento ex natura fidei. Fides expectat per patientiam promissiones. Ergò patientia vt indiuisibilis fidei comes est necessaria. Antecedens congerie exemplorum confirmat: in quorum recitatione temporum ordinem seruat. Primo enim loco recitat exempla fidei Patrum, qui ante diluuium vixerunt. Deinde, eorum qui fuerunt post diluuium, sed ante legem datam. Tertiò, eorum qui sub initio legis datæ vixerunt. His quartò addit eos, qui ante terræ promissæ ingressum, in deserto errarunt. Postremò eorum meminit,

qui iam occupata promißionis terra floruerunt. Posthæc præteritionis schemate longiorem exemplorum commemorationem abrumpit, admonens plurimos fuisse, qui fidei beneficio adeò fuerunt patientes, quòd vel maxima mortis pericula non reformidarint.

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

Est autem fides sperandarum fiducia rerum, argumentum non apparentium.

A natura fidei, neceßitatem patientiæ probat. Fides necessaria est omnibus Christianis. Fides res speratas patienter expectat, & certò sibi persuadet euentura quæ nondum apparent. Proinde patientia à fide separari non potest. Debent itaq; pij patienter expectare promissa bona.

Quidam putant fidem hoc loco definiri essentiali definitione, vt ὑπόστασις sit genus, res

res ſperandæ, differentia, & mox idem, ſed alijs verbis repeti, vt argumentum ſit idem quòd ὑπόστασις, & res non apparentes, idem quod res ſperandæ. Etſi autem horum opinionem non impugno: tamen potius mihi videtur, quòd hic tantum fiat mentio perpetuæ proprietatis fidei: id quod ex verborum Grammatica enarratione clariſsimè patebit.

Nomen ὑπόστασις varia habet ſignificata, ſicuti in 3. cap. attigimus. Interdum enim ſubſtantiam ſignificat, ſeu, id quod ſingularem & propriam rationem habet: cui opponitur Emphaſis. Nubes in aere eſt ὑπόστασις, arcus verò eſt Emphaſis. Interdum perſonam notat, vt ſupra cap. 1. Interdum ſubiectum. Interdum certitudinem & expectationem cum fiducia ſignificat. Hiſce cognitis ſignificatis vocis, interpres eam ſignificationem ſemper diliget, quam materia & circumſtantia loci poſtulat: id quod poteſt alijs ſcripturæ locis confirmari. Cùm igitur hoc loco de fide agitur, quatenus patientia neceſſariò ex ea naſcatur: non eſt dubitandum, quin hoc loco ὑπόστασις ſignificet expectationem cum fiducia, ſeu fiduciam expectantem bonum euentum. In hac ſignificatione Polybius hac

voce

voce vtitur. Coniungit enim ὑπόστασιν cum audacia, cùm inquit: non adeò vires atq; ὑπόστασιν & audaciam reformidarunt aduersarij. Herodotus etiam eodem modo vsus est hoc vocabulo. Nam illi ὑπόστασις est confidentia, qua quispiam intrepidè consistit, fixoq; pede aduersarium inuadentem, certus de felici euentu, excipit. Ita fides quoq; in ærumnis erigit animum, & est eiusmodi Christiani animi constans robur, quo luctetur contra omnia Christianum animum oppugnantia.

Quòd autem in sacra etiam scriptura, hanc habeat interdum significationem, confirmatur sequentibus testimonijs. Psalmo 39. vbi in Hebræo Thochalthi, id est, spes mea in te, seu expectatio mea ad te. Græci interpretes habent ἡ ὑπόστασις μου παρὰ σοῦ ἐστι, vbi vetus interpres redidit, substantia mea apud te est, sed ipsum fefellit Græcæ vocis ambiguitas, quæ tollitur consulto fonte Hebraicæ veritatis, & videtur omnino Apostolus ad hunc Psalmi locum respexisse. Nam argumentum Psalmi cum hoc loco Apostoli planè congruit. 2. Cor. 11. & supra cap. 3. manifestè pro fiducia accipitur. Mihi proinde dubium non est, quin hac militari voce, voluerit Apostolus constan-

tem

tem fiduciam Christiani pectoris in ærumnis exprimere.

Lombardus lib. 3. distinctione 23. reddit rationem, cur fides dicatur substantia. Dicitur, inquit, fides substantia, quia rebus sperandis substat, & quia fundamentum est bonorum, quod nemo mutare potest. Etsi autem hæc ratio concinna videtur: tamen interpretatio vocis hoc loco omnino falsa est.

Vocabulum ἔλεγχος, quod alij argumentum, alij conuictionem, alij certitudinem, nonnulli demonstrationem vertunt, causam istius constantis fiduciæ exprimit. Est enim ἔλεγχος, talis certitudo, qua mens conuicta diuinis testimonijs, firmißimè amplectitur promißiones diuinas. Hæc certitudo doctrinæ & promißionum diuinarum, parit illam inuictam fiduciam, seu πληροφορίαν, quam fides semper habet præsentem comitem.

RES SPERANDÆ, & NON APPARENTES, sunt promissa bona, videlicet, liberatio ab omnibus calamitatibus, præsentia DEI, donatio immortalis vitæ, ac gloria beatitudinis. Hæc bona qui in conspectu per fidem habet, mitius præsentis vitæ ærumnas sustinet: cùm contrà, qui hac spe carent,

miserè

miserè torquentur, in quauis aduersitate.

Obseruetur imprimis hic locus de proprietate fidei, atq; eius constanti robore, in ferendis ærumnis, quæ spe se sustinet certißimæ liberationis. Confutatur etiam hoc Apostoli testimonio dogma Papistarum de dubitatione.

Per hanc enim consecuti sunt testimonium maiores.

Ratio quòd aliunde non contingat salus, quàm ex fide. Verùm hoc argumentum in genere tantùm hic proponitur, & est propositio exemplorum, quæ sequuntur vsq; ad finem capitis.

Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent.

A particulari probat fidem esse certitudinem eorum, quæ non videntur. Non vidimus formationem machinæ mundi, sed fide eam intelligimus. Igitur fides non est apparentium, seu rerum quæ non videntur.

Fide

Fide vberiorem hostiam Abel quàm Cain obtulit Deo: per quam testimonium consecutus est, quòd esset iustus, testimonium perhibente de muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur.

Iam incipit autor enumerare exempla fidei, ac primùm proponit contraria exempla, quibus docet fidem inter opera piorum & impiorum discernere. Obtulit Abel, obtulit & Cain, vterq; ex mandato Domini, verùm ille placuit, quia prælucebat fides: hic verò minimè, quia fide vacuus erat.

Obseruetur hoc loco imprimis catholica doctrina de cultu DEI. *Nam hic manifestè docemur, quòd non solùm requiratur mandatum operis, verum etiam causa efficiens, & formalis, nempe fides ipsa, quæ in gloriam* DEI *respicit.*

Patres in suis sacrificijs tria potissimum spectarunt, quorum primum erat commemoratio peccati, admonebatur enim sacrificantes sui peccati, cùm hostiæ sanguinem inspicerent, vndè &

dè & se reos coram Deo agnouerunt. Secundum fuit Typus. Nam cùm cernerent victimam cruentam, fide intuebantur futuram victimam Christi: cuius sanguine mundi peccata sciuerunt expianda. Tertium fuit fides in Christum, quæ ex typo accendebatur. Cum hac fide coniuncta erat gratiarum actio, & sanctificatio. Nam iustificati fide, sunt regeniti in nouos homines, vocatos ad sanctificationem.

Verùm Cain & impij tantum in opus externum intuentur, & putant se merito operis sui Deo acceptos esse, atq; ita ipsi opus, alioqui à Deo mandatum, sua diffidentia abominabile reddunt.

Sed quid est quòd dicit, PER ILLAM DEFVNCTVS ADHVC LOQVITVR. Hoc figuratè dictum est, ac si diceret. Etsi Abel corpore mortuus est, spiritu tamen Deo viuit, qui Deus etiam mortuorum curam habet. Est enim hæc Abelis iniusta trucidatio, testimonium iudicij diuini, in quo Abeli bene erit, vt qui Deo placuerit, & Caino male, qui fratrem innocentem crudelißimè occidit.

Chrysostomus aliter. Loqui dicitur Abel cùm in memoria hominum maneat, celebratur.

bratur, atq; cum eius fides imitanda alijs proponitur.

Quod autem dicat Apostolus: Deum perhibuisse testimonium de oblatione Abelis: ita accipiendum est, quod Deus cœlesti igni incenderit oblationem Abelis in testimonium fidei ipsius.

Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Dominus.

Aliud exemplum fidei, quo probatur, quòd Deus habeat curam in se credentium, eosq; mirabiliter ab ærumnis huius vitæ liberet. Hoc exemplum inter alia est insigne, nam testatur de alia vita gloriosa, ad quam per fidem venire oportet.

Est autem singulariter hic spectandum, quòd vt Deus die septimo quieti se tradidit, cùm absoluisset vniuersum hoc mundi opificium, ita idem Deus generatione septima accepit, ceu symbolum consummationis seculi, Enoch, vt primitias rationalis creaturæ.

Obseruetur hoc loco, quòd fides in præsentibus miserijs & in morte ipsa debeat vitam æter-

æternam & beatam ob oculos ponere. Atq; ita exemplo Enoch cum Deo ambulare, in vera obedientia erga Deum, & non cum hominibus qui vias Domini deserunt.

Quòd autem Papistæ fingant, Enoch & Heliam reseruatos esse in Paradiso, vt inde prodeant ante extremum diem, de aduentu secundo Christi concionaturi, nullum habet in scripturis fundamentum.

Nam ante translationem suam, testimonium obtinuerat, quòd placuisset Deo.

Elegans probatio est, à consequentibus ad antecedentia. Translatio Enoch testatur ipsum anteà placuisse Deo. Igitur eum fidem habuisse necesse est. Consequentia probatur sequenti axiomate, quod est vnum ex præcipuis in Theologia.

Sine fide autem impoßibile est placere Deo.

Argumentum hoc in hunc modum formemus. Quisquis Deo placet, eum credere necesse est. Atqui Enoch Deo placuit, quod testa-

tur ipsius in cœlum translatio, Proinde eum credidisse necesse est.

Porrò fidei obiectum in Enoch fuisse verbum promißionis de benedicto semine, nemini dubium esse potest: ex quo vanitas eorum redarguitur, qui Ethnicos in speciem probiores, putarunt lege naturæ saluatos, sine promißionis fide.

Obseruetur hoc loco vtilißima regula, videlicet, quòd nulla actio probanda sit, vt cultus Dei, nisi fide verbi Dei nitatur. Hæc regula ad Rom. 14. hisce verbis traditur, Quicquid non fit ex fide, est peccatum, hoc est, omnis actio quæ non nititur verbo Dei, & fit fiducia Christi prælucente, est peccatum. Hac igitur regula omnes superstitiones et ἐθελοθρησκείαι, tanquam fulmine quodam cœlesti prosternuntur.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, quòd Deus sit, & quòd requirentibus se remunerator existat.

Ratio est, cur sine fide impoßibile sit Deo placere: quia sine fide nemo rectè iudicat de Deo, & eius beneficijs. Hoc testimonium arripiunt

piunt Papistæ, ad confirmanda merita operum. Nam hic colligunt, fiduciam nostram niti meritis operum, quia Apostolus disertè dicit: Deum remuneratorem esse quærentibus se, & fatetur fidei ipsius esse, statuere DEVM *remuneratorem esse obedientiæ nostræ. Verùm hæc obiectio facilè dissoluitur, cognito vero quærendi* DEVM *modo. Hunc autem modum quærendi* DEVM *sola scriptura rectè docet: nimirum, vt homo in se prostratus, coram tribunali* DEI, *perculsus æternæ mortis reatu, ac de seipso omnino desperans, ad Christum, tanquam vnicum salutis asylum, confugiat. Hîc enim se viam esse testatur, & inuitat ad se omnes laborantes & oneratos. Hac igitur via itur, vera contritione, ac in Christum fiducia. Remuneratio igitur non ad operum dignitatem, ac precium, sed ad fidem refertur: quæ extra iustificationis causam expectat promissam remunerationem ex bonitate promittentis* DEI.

Fide Noe responso accepto de ijs, quæ adhuc non videbantur, reuerentia ductus apparauit arcam in salutem domus suæ, per quam damna-

uit mundum, & iuſticiæ, quæ per fidem eſt, hæres eſt inſtitutus.

Eſt & hoc fidei inſigne exemplum: in quo octo, quæ ad rationem fidei pertinent, obſeruanda offeruntur: quorum primum eſt, quòd fides ex verbo DEI *naſcatur. 2. Quòd fides ſit rerum nondum apparentium. 3. Quòd fides habeat coniunctum timorem* DEI. *4. Quòd fidei ſcopus ſit ſalus animarum. 5. Quòd fides media ſalutis diuinitus monſtrata cum gaudio arripiat, componatq́ ſe ad normam verbi diuini. 6. Quòd fides non ſui tantùm rationem habeat, ſed communem ſalutem quærat. 7. Quòd per fidem piorum damnentur increduli, propterea quòd ipſorum exemplo credere recuſant. In hunc ſenſum Niniuitæ dicuntur iudicaturi populum Iſrael. Poteſt etiam referri ad arcam, videlicet, quòd Noe condemnauerit impium mundum incredulitatis: quando ipſe arcam parauit, fidem adhibens oraculis diuinis, ſed eodem res redit. 8. Quòd ex fide ſit iuſticia: ea enim ſola coram* DEO *iuſtificamur. Vnde fit, vt adeo ſimus de iuſticia certi, atq́ nobis hæreditate quadam certiſſima obtigiſſet.*

Has octo fidei proprietates vnuſquiſq́ ſibi in genere ſaltem applicet, ac cum Noe futuram

turam liberationem à diluuio illo horrendo, in quo omnes, qui in Christum non crediderint, peribunt, expectet. Viuamus igitur in timore DEI, certi quòd breui vniuersalis Cateclysmus oppressurus sit omnes impios, à quo diluuio soli electi, fidei (quæ in Christi promißis fundatur) beneficio euadent. Nam his instar Arcæ filius DEI est, qui nouit omnes qui sui sunt.

Fide Abraham, cùm vocatus esset, obediuit, vt in locum exiret, quem accepturus erat in hæreditatem, & exijt nesciens quò iret. Fide peregrinatus est in terra promissa, tanquam in aliena, in tabernaculis habitans, cum Isaac & Iacob cohæredibus promißionis eiusdem. Expectauit enim ciuitatem habentem fundamentum, cuius architectus & opifex est Deus.

Hactenus recensuit Apostolus noster Patrum exempla aliqua, qui ordine vixerunt ante diluuium: nunc addit eos qui post diluuium in

um in fide perstiterunt: quorum primus & ordine temporis & excellentia fidei, occurrit Abraham: cuius exemplo probat fidem esse certitudinem, non solùm earum rerum, quæ non videntur: verumetiam earum quæ humanæ rationi planè impoßibiles apparent. Deinde docet hoc exemplum, quòd fiducia promißionum diuinarum, & obedientia erga Deum coniungi debeant: vt quæ à se inuicem nequaquam separari poßint. Nam cùm dicit: ET EXIIT NESCIENS QVO IRET, significat vtrumque, videlicet, & fidei proprium esse DEO credere, & ipsi ex fide obedire, etiamsi tota rerum natura reclamare videatur.

Fide & ipsa Sara virtutem ad concipiendum & semen ad retinendum accepit, ac præter ætatis rationem peperit. Quoniam fidelem credidit eum esse, qui promiserat, propter quod & ab vno orti sunt, & hoc emortuo tanquam sydera cœli in multitudine, & sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.

Hoc Saræ exemplum tria de fide docet, Primùm, quod aliquoties iam dictum est, fidem esse rerum non apparentium fiduciam. Secundum, quòd fides contra naturæ cursum, & rationis iudiciũ, se erigat. Nititur enim verbo eius, qui nunquam vanus deprehensus est in suis promissis. Tertium, quòd præmia proposita sunt ijs, qui in fide promissionum diuinarum persistunt constantes.

Quantum autem ad secundum membrum attinet, videlicet, quòd fides contra naturæ cursum & rationis iudicium se erigat freta promissionibus diuinis, docet Sara sanctissima matrona, quæ cùm esset & tempore, nam iam senuerat, & natura, nam infœcunda erat sterilis, tamen credidit promittenti DEO. *Etsi enim in principio, cùm promissio ei proponeretur, riserit: tamen credidit* DEVM *veracem, etsi natura tota reclamabat.*

Porrò Hyperbolen non inusitatam esse in scripturis, vel hic locus ostendit. Neq; enim stellarum numero, neq; multitudini arenæ maris, respondet numerus populi, qui ab Abrahamo descendit. Quare iuxta huius figuræ sensum, significatur innumerabilis fuisse multitudo eorum, qui ex Abraham descenderant.

Hanc & nos fidei hypostasin imitemur, exemplo Abrahæ & Saræ, nihil dubitantes de diuinis promißis, etiamsi videantur nobis, quo ad sensum carnis attinet, impoßibilia.

Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non accipientes promißiones, sed procul eas aspicientes & credentes.

Colligit ex enumeratis exemplis, fidem esse rerum non apparentium.

Duo hoc loco haud imtempestiuè quæri possunt. Primum, cùm superius dixerit, Transtulit Enoch DEVS, ne videret mortem, Cur nunc dicat: Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti? Deinde, quòd dicit, quòd non acceperint promißiones, cùm tamen supra dixerit, quòd acceperint præmium fidei.

Solutio primi est. Mortui sunt omnes communi more præter Enoch, qui in momento mirabiliter immutatus est: sicut in extremo die immutabuntur omnes, quotquot filius DEI veniens ad iudicium inuenerit viuos.

Solutio secundi est. Duplices erant promißiones factæ patribus, videlicet, terrenæ & cœlestes. Terrenas non sunt consecuti in pro-

prijs

prijs personis, sed in hæredibus & posteritate. Cœlestes verè sunt consecuti, quemadmodũ infrà probat, cum Deum ipsorum esse Deum pronunciat. Iam præsentis loci sententiam videamus. SECVNDVM FIDEM, inquit, scilicet qua crediderunt se promissa cœlestia bona consecuturos. Item, Non accipientes promißiones, scilicet, terrenas seu possessionem terræ Canaan.

Argumentum præsens nobis accommodabitur hoc pacto. Illi crediderunt qui procul promißiones viderunt, multò magis nos credere oportet, quibus promißiones nunc sunt exhibitæ, quibus Christus factus est λύτρον & sponsor æterni fœderis, de salute per fidem consequenda.

Et cùm salutassent professiq; fuissent se hospites & aduenas fuisse in terra. Nam hæc qui dicunt, palàm significant, se patriam inquirere, etsi quidem ipsius meminissent, de qua exierant, habebant vtiq; tempus reuertendi: nunc autem meliorem expetunt, hoc est, cœlestem. Ideò non erubescit Deus vocari De-

us eorum. Parauerat enim illis ciuitatem.

Valido argumento confirmat Patriarchas patriam cœlestem potißimum quæsiuisse, & non hæsisse in terrenis promißionibus de terra Canaan. Vt autem clarius argumentum præsens intelligatur, illud in carceres dialecticos includam hoc pacto.

Quicunq; fatentur se hospites & aduenas esse, significant se in patria non esse, sed eam potius inquirere.

Sed Patriarchæ Abraham & Isaac testantur se hospites & aduenas esse in terra Canaan.

Ergò significant se extra patriam esse, eamq; adhuc inquirere, proinde vel inquirebant terrenam patriam, videlicet, Chaldæam, de qua exierant, vel meliorem, nempe, cœlestem. Non autem inquirebant terrenam patriam, videlicet, Chaldæam. Nam si hoc fecissent, habuissent vtiq; tempus in eam reuertendi. Ergo aliam patriam, nempe, cœlestem inquirebant, quam etiã adepti sunt, id quod ex eo probatur, quòd DEVS *se eorum Deum nominari patitur. Nam si mortui fuissent planè, & nihil iam essent amplius, absurdum esset Deum eorum*

Deum dici. Hoc ipso argumento probat Christus Matt.22. Mar.12. Luc. 20. resurrectionē contra Sadducæos. DEVS *non est mortuorum Deus, sed Deus est Deus Abraham, Isaac & Iacob. Igitur isti non sunt mortui, si non mortui, viuunt vtiq.*

Fide obtulit Abraham Isaac, cùm tentaretur, & vnigenitum obtulit, qui promißiones acceperat, ad quem dictum erat: in Isaac vocabitur tibi semen, putans quod etiam ex mortuis ipsum excitare posset DEVS.

Probatur & hoc exemplo, fidem esse certitudinem rerum promissarum, non apparentium. Abrahamo erat promissum, vt in Isaac vocaretur illi semen, hoc est, vt ex semine Isaac illa innumerabilis multitudo populi, quæ esset instar stellarum in cœlo, & arenæ maris, prodiret: Hoc cum iam sanctißimo Patriarchæ ex promißione diuina constaret: accepit mandatum de mactando filio in holocaustum. Hic Abraham grauißimè tentatur, sed superat ten-

tationem fides, & nihilominus statuit, ex semine Isaac nasciturum illum numerosum populum, iuxta promißionem. Verùm quia id fieri non posse arbitrabatur mortuo, & in cineres planè redacto Isaaco filio, ita colligit sanctißimus Patriarcha: Deus qui promisit mihi semen in Isaac, est verax in suis promißis. Sed iam ex mandato promittentis DEI, debeo & volo Isaacum mactare, in sacrificium holocausti. Igitur vt constet DEI veritas, necesse est vt Isaac mactatus reuiuiscat, & ex morte resurgat, quo pater sit promissæ multitudinis populorum.

Hoc exemplum fidei Abrahæ nos quoq; excitet, ad confirmandam fiduciam nostram de promißionibus diuinis, etiamsi illis tota rerum facies reclamare videtur.

Vnde & ipsum similitudine quadam recepit.

Effectus fidei Abrahæ. Non secus restitutus est Abrahamo Isaac, atq; è mortuis resurrexisset. VNDE, hoc est, à morte. SIMILITVDINE QVADAM, hoc est, quodammodo. RECEPIT EVM. nam cum DEI mandato neci addictus, incolumis patri sit restitutus, videtur ipsius liberatio quædam resurre-

ctionis species. Hoc modo dicuntur etiam reuixisse, qui ex certissimo aliquo periculo, præter omnem spem sunt seruati.

Fide & de futuris benedixit Isaac, Iacob & Esau: fide Iacob moriens singulis filiorum Ioseph benedixit, & adorauit super extremo baculi sui.

Hæc exempla etiam testantur fidem esse rerum non apparentium. Iacob spiritu prophetico per fidem, quid futurum esset, filijs suis prædixit, & inter alia quòd ex Iuda nasciturus esset Meßias, significans etiam quo tempore esset venturus, Adorauit super extremo baculi sui, hoc est, baculo innixus propter infirmitatẽ corporis, Deum adorauit, eiq; gratias egit. Ex Hebræo nunc legitur, incuruauit se Israel ad caput lectuli. Dicitur autem Iacob incuruasse se, hoc est, adorasse ad caput lectuli. Quia cum planè assurgere non posset è lecto, in quo iacebat, se tamen ad formam precantis prono vultu componit. Hîc obseruanda est varietas lectionis, quæ inde nata est, quod eadem vox Hebræa, quo ad literas, significat & lectum & baculum, seu virgam: Sola puncta

vari-

variant significationem. Septuaginta interpretes videntur legisse matta, hoc est, virga seu baculus, at nunc in Hebræis legitur mitta, id est, lectus. Sed lectio septuaginta interpretum verior esse videtur. Quia in sequenti capite primum fit mentio ægrotantis Iacob. Ita enim habet textus: His itaq; transactis nunciatum est Ioseph, quòd ægrotaret pater suus.

Fide Ioseph moriens de exitu filiorum Israel meminit, & de ossibus suis mandauit.

Historia hæc habetur Gene. 50. Sed cur nam Ioseph mandat fratribus suis, vt ossa sua tollant de Ægypto, & transferant sepelienda in terra promissa? Hanc sepulchri electionem voluit Ioseph esse redemptionis de seruitute Ægypti sigillum. Postquam enim fidelem esse Deum asseruit, qui præstabit suo tempore, quod pollicitus est, mox fratres suos adiurat, vt ossa sua transferant. Illæ vtiles erant reliquiæ, quarum aspectus clarè personabat, hominum nequaquam extingui æternum DEI fœdus, in quo Ioseph tutò quiescere iubet posteros. Nam quia dictum erat Abrahamo: in generatione quarta reuertentur huc, scilicet post

quadringentorum annorum seruitutem: statuit Ioseph fide, hanc promissionem ratam fore: ex quo colligitur quod propositum est, videlicet, quòd fides sit rerum non apparentium.

Fide Moses natus occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eò quòd vidissent elegantem infantem, & non timuerunt Regis edictum.

Hæc historia habetur Exod. 2. de fide parentum Mosis. Hoc exemplum ideo obseruandum est diligentius, vt videamus mirabilia Dei consilia in seruandis suis, & horum exemplo concipiamus fiduciam, qua nos Tyrannis mundi opponamus, cùm aliquid contra Deum imperent.

Præterea hoc loco obseruetur, quòd prudentia fidei comes esse debeat, & non temeritas. Hic enim parentes Mosis, non temerè se committunt periculo, sed rem clàm agunt. Quorum exemplum & nos imitemur in timore Dei.

Fide Moses grandis factus,

renuit dici filius filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalem habere iucunditatem: maiores diuitias æstimans thesauris Ægyptiorum improperium Christi.

Hoc exemplum Mosis, præterquàm quòd confirmet id quod propositum est, de fidei proprietate, videlicet, quòd sit fiducia rerum non apparentium: testatur etiam æterna bona breui voluptati, improperium Christi diuitijs mundi, & crucem honoribus & gloriæ mundi præponendam esse. Hoc Mosis exemplum, si hodie imitaremur, minus socordes essemus, ad confitendum veram doctrinam, posthabitis gloria, diuitijs, & fauore Tyrannorum & potentum mundi.

Aspiciebat enim ad remunerationem.

Hæc ratio est cur improperium Christi sit passus Moses, dum affligitur à Pharaone. Intuemur enim fidè promissam & gratuitam obedientiæ remunerationem.

Papistæ ex hoc loco, contra analogiam fidei, & mentem Apostoli, colligunt præmium bonorum operum esse obiectum fidei. Id quod sanè nemo inficiari poterit simpliciter, cùm id manifestè hîc asseritur. Verùm in hoc peccant Papistæ, quòd illud quod simpliciter dicitur, detorqueant ad partem, cui non conuenit. Quare ne erretur, obseruanda est hæc regula: FIDES amplectitur & intuetur, quicquid Deus vel mandat, vel prohibet, vel asseuerat, vel promittit. Iam cùm omne verbum Dei fide accipiendum sit: debet & promißio quælibet fide accipi. Hac regula constituta, distinguendæ sunt promißiones: quarum aliæ ad iustificationem gratuitam, aliæ ad præmia obedientiæ pertinent.

Quatenus itaq; quærenda est iustificatio coram Deo: fides solam misericordiam in Christo promissam intuetur, seclusis omnibus meritis, operibus præcedentibus, coniunctis, & consequentibus. Nam hîc sola gratia in Christo Iesu firma est salutis ancora, vt copiosè docet Paulus ad Rom: Corintheos, Ephes: Galat: Philip: &c.

At extra iustificationem, fides etiam præmia, & remunerationem obedientiæ promißam, rectè considerat, & expectat. Cùm

enim bonis operibus remunerationem promisit, profectò fides istam promißionem intueri debet, & firmiter sibi persuadere, quòd Deus sit verax in suis promissis. Quare & promissam remunerationem expectabat, idq́ non propter dignitatem seu meritum operantis hominis: sed propter veritatem & bonitatem promittentis Dei.

Porrò causæ ob quas Deus promittit remunerationem seu mercedem bonis operibus, sunt hæ quatuor præcipuæ.

Prima, vt sciamus seriò mandatum Dei esse, vt obediamus ipsius mandatis. Nam vt nihil temerè mandat, ita seriò mandati executionem postulat.

Secunda, vt Deus ostendat obedientiam sibi ex fide præstitam, esse gratißimum cultum, & veluti sacrificium quo delectatur.

Tertia, vt propositis præmijs inuitet nos ad præstanda ea officia, quibus ornatur gloria Dei, quibus conseruari potest sancta societas inter homines, quibusq́ paulatim regnum Satanæ destruitur.

Quarta, vt ex cogitatione compensationis obedientiæ, ducamur in cogitationem pœnæ contumaciæ, quæ absq́ omni dubio manet omnes, qui Deo ex fide non obedierint.

Fide

Fide reliquit Ægyptum, non veritus furorem Regis. inuisibilem enim ac si eum vidisset sustinuit.

Exemplum hoc Mosis etiam confirmat, vt superiora, fidem esse ὑπόστασιν rerum non apparentium. Est autem horum verborum sensus. Moses Deum, quem non viderat, fide præ oculis habuit. credidit enim se, iuxta promißionem diuinitus sibi factam, populum eductum de terra Ægypti, etiamsi id nequaquam videbatur in oculis hominum poßibile. Ratio enim statuere non potuit, vt vnus aliquis, vel sapientißimus, vel fortißimus, posset se opponere tam potenti regno, & populum satis præfractum è seruitute liberare.

Fide celebrauit Pascha, & sanguinis effusionem, ne qui vastabat primogenita, tangeret eos.

Est & hoc fidei insigne exemplum. Dominus dixit Mosi, Exod. 20. Transibo per terram Ægypti per noctem istam, & percutiam omne primogenitum ab hominibus vsq; ad bestias, & in cunctis dijs Ægypti faciam iudicia,

& erit sanguis ille vobis in signum, in domibus, in quibus vos fueritis: cunq; videro sanguinem præteribo vos, & non erit vobis plaga ad perditionem, quando percutiam terram Ægypti.

Hic Dominus vt comminatur Ægyptijs interitum omnium primogenitorum, ita Hebræis pollicetur quòd velit illorum primogenitis parcere: & in signum huius fœderis, iubet vt sanguinem agni Phase aspergant postibus ianuarum. Hanc promißionem fide amplectitur Moses cum populo Israelitico, non fretus sanguine agni asperso, sed verbo promißionis: cuius sanguis ille aspersus veluti tessera fuit. Veritas autem, quæ huic figuræ respondet, à Petro indicatur hisce verbis: Redemti præcioso sanguine, quasi agni immaculati. Hoc sanguine asperguntur conscientiæ nostræ, quando in Christum credimus, cuius virtute tuti sumus ab interfectore Diabolo.

Et Augustinus tractatu 50. in Iohannem: Sanguine occisi pecoris, Iudæorum postes signati sunt, Sanguine Christi frontes nostræ signantur. Et illa signatio, quia erat significatio, dicta est à domibus signatis exterminatorem prohibere. Signum Christi à nobis expellit exterminatorem, si cor nostrum recipiat sal-

ut saluatorem. Quare hoc dixi? Quia multi postes habent signatos, & intus non manet habitator. Facilè habent in fronte signum Christi, & corde non recipiunt verbum Christi, ideò dixi fratres, quod repeto: Signum Christi à nobis repellit exterminatorem, si cor nostrum Christum habitatorem habeat. Hæc ille.

Quid autem per primogenita Ægypti significetur, explicat Augustinus hisce verbis. Primogenita Ægyptiorum non incongruè principatus & potestas mundi huius, hoc est, Diabolus & angeli eius intelliguntur, quos in aduentu suo, Christus destruxisse dicitur, id est, captiuos duxisse & triumphasse in ligno crucis.

Possumus primogenita Ægyptiorum accipere etiam omnes hæreticorum auditores & inuentores falsarum quæ in mundo sunt religionum, quas Christi veritas cum suis extinguit autoribus.

Procopius dicit, occisione primogenitorum significari, primam mali originem seu generationem tollendam esse, quod fit sanè, cùm renascimur fide in nouos homines, sanguine agni immaculati Christi aspersi.

Fide transierunt mare rubrum, tanquam per aridam terram, quod experientes Ægyptij, deuorati sunt.

Populi totius seu præcipuæ partis fides hîc describitur, qui populus Mosi legati Dei verbis credidit, etiamsi totius naturæ cursus & necessitas Physica reluctabatur. Hoc typo significatur, quòd fide in Christum, fiat transitus ex tumultuosissimo huius mundi mari ad immortalitatis gloriam: etiamsi hoc rationi videatur impossibile. Vt enim Moses dux fuit populi transeuntis mare rubrum: ita Christus Deus & homo dux noster est, quem sequemur fide in requiem promissam.

Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum septem.

Transmisso Iordane, & erectis duodecim lapidibus, quos è medio fluminis tulerunt filij Israel, in memoriam miraculi & beneficij præstiti: venerunt ad ciuitatem Iericho munitissimam: quæ planè humanis viribus inexpugnabilis videbatur. Hic Dominus alloquitur ducem populi Iosua, hisce verbis:

Ecce

Ecce dedi in manus tuas Iericho, & regem eius, omnesq́; fortes viros. Circumite vrbem cuncti bellatores, girando vrbem semel. sic facietis sex diebus, Septem verò Sacerdotes, septem buccinas gestabunt ante Arcam, septiesq́; circumibitis ciuitatem, & sacerdotes clangent buccinis, cùmq́; prolixiorem sonum fecerint, & sonus in auribus vestris increpuerit, conclamabit omnis populus vociferatione maxima, & muri funditus corruent subter eam. Iosuæ 6.

Hæc promißio rationi humanæ planè impoßibilis videbatur. Quis enim statuere posset, vt ciuitas, viribus humanis inexpugnabilis manibus hominum, sono tubarum euerteretur? Sed Iosua dux vir sanctus, nequaquam dubitauit de promißis diuinis: sed dedit gloriam Deo, statuens ipsum veracem esse in promißis suis, vel reclamante tota natura, quare & exitum fide expectauit, & vidit impletam promißionem. Nam iuxta promißionis verbum septimo die clangentibus sacerdotibus, & vociferante populo, muri Iericho corruerunt, & capta Ciuitate, victores sunt facti Israelitæ, non suis viribus, sed diuino miraculo.

Hinc apparet verum esse quod proposi-

tum est, videlicet, quòd fides sit firma fiduci rerum non apparentium.

Quid autem mysticè intelligendum sit, per destructionem murorum Iericho, explicat Augustinus hisce verbis: Muri ciuitatis Iericho, septeno circuitu præeunte testamenti Arca corruerunt. Quid enim nunc aliud agit annunciatio regni cœlorum, quàm circuitio arcæ significauit: nisi vt omnia munimenta mortalis vitæ, hoc est, omnis spes huius seculi, quæ resistit spei futuri seculi, dono Spiritus sancti destruatur. monet ergo nos hæc historia, vt fide promißionibus diuinis adhærentes, statuamus nos fore victores omnium munitionum diaboli, adeoq; totius regni tenebrarum, per fidem in ducem nostrum Iesum Christum: qui fecit nobis spem Ciuitatis cœlestis Ierusalem, quæ sanè spes credentem nequaquàm confundet, modò iuxta Christi dictum ad finem vsq; perseuerauerit.

Fide Rhaab meretrix non peryt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Hoc exemplum primùm docet, quod superiora, videlicet, quòd fides sit rerum non apparentum. Deinde gentes fide recipiendas ostendit,

dit. Tum quòd non sit personarum acceptio apud Deum. Postremò quòd salus non pendet ex meritis præcedentibus.

Si quis interroget: Vnde hæc mulier præ alijs infamis, tantam laudem consequuta sit? Respondeo plurima concurrere in hac ethnica fœmina. PRIMVM enim colloquium ipsius cum exploratoribus non fuit lasciuum, sed sanctum & castum, Vnde didicit, Deum Israelis verum Deum esse: Id quod sanè fundamentum est & caput pietatis. DEINDE, confirmatur signo diuino, & victoria populi Dei miraculosa. TERTIO, cõuicta verbo & signo, quæ sunt testimonia veritatis diuinæ, credit & fide iustificata confitetur Deum Israelis. QVARTO, cum suo periculo populo Dei benefecit, & ita fidei charitatis opera adiunxit, & obedientiæ mercedem accepit. Nam vt ipsa exploratores liberauit: ita per illos seruata est, reliquis habitatoribus Iericho pereuntibus.

Sed quid de mendacio huius fœminæ dicendum est? Augustinus in hunc modum quæstionem soluit: Quod scriptum est, benè Deum fecisse cum Hebræis obstetricibus, & cum Rhaab meretrice: non ideo factum est, quia mentitæ sunt, sed quia in homines Dei miseri-

cordes

cordes fuerunt. Non est itaq; in eis remunerata fallacia, sed beneuolentia: benignitas mentis, & non iniquitas mentientis. Et paulò post, Rhaab in Ierichо, quia peregrinos homines DEI suscepit hospitio, quia in eorum susceptione periclitata est, quia in eorum Deum credidit, quia diligenter eos, vbi potuit occultauit, quia per aliam viam remeandi consilium fidelißimum dedit, etiam supernæ Ierusalem ciuibus imitanda laudetur. Quòd autem mentita est, etiam aliquid ibi Propheticum intelligenter exponitur, non tamen imitandum sapienter proponitur, quamuis Deus illa bona memorabiliter honorauerit, hoc malum clementer ignouerit.

Et quid adhuc dicam? deficiet enim me tempus, commemorantem de Gedeone, Barach, & Samson, & Iephthe, Dauidq; & Samuele, atq; Prophetis.

Præteritio est. Abrumpit enim longiorem commemorationem exemplorum, petita ratione ab exemplorum multitudine. Historia Gedeonis legatur Iudicum 7. qui adiunctis sibi 300. viris exercitum maximum Madianitarum

rum superauit. De Barach qui Siseram vicit consilio mulieris legatur Iudicum 4. De Samsone, qui stupenda fortitudine prævaluit, qui asini maxilla mille viros prostrauit, qui tandem cæcus effectus Philisteorum principes concussa domo interemit, legatur Iudicum 14. 15. & 16. De Iephthe, qui pugnauit contra filios Amon, legatur Iud. 11. De Dauide, Samuele & Prophetis, legantur libri Regum, & Prophetarum: Nam horum fides passim per totam scripturam prædicatur.

Qui per fidem vicerunt regna operati sunt iusticiam.

Hoc intelligendum est, non de quibusuis regnis, sed tantùm de regnis promissis filijs Israel, quæ ex mandato Dei expugnauerunt. Nam cùm Deus illa ingentia regna populo suo promitteret, duces populi fide aggressi sunt expugnationem regnorum, quæ & adepti sunt. Operari iusticiam, est mandata Dei iustè exequi pro ratione vocationis cuiusq;.

Adepti sunt promissiones.

Hoc est, factæ sunt nonnullis ex patribus peculiares promissiones: sicuti Dauidi, obedienti Deo ex fide, promittitur nouum beneficium,

neficium, iuxta illud: Iurauit Dominus Dauidi, de semine ventris tui ponam super sedem tuam. Doctrina obseruetur hoc loco, de bonitate Dei, noua beneficia præstantis rectè vtentibus prioribus donis in vera fide.

Occluserunt ora leonum:

Vt Samson, Dauid, Daniel. Hæc occlusio externa symbolum est spiritualis occlusionis, quæ fit per fidem, videlicet, cùm ora Diabolorum & Hæreticorum occluduntur sana doctrina & fidei confeßione.

Extinxerunt vim ignis:

Vt tres viri illi in fornace Babylonica. Obseruandum est, quòd dicat non ignem, sed ipsam virtutem ignis extinctam fuisse, hoc est, ita impeditā diuinitus, vt non potuerit lædere corpora eorum qui in ignem coniecti erant. Hoc miraculum non solùm doctrinam Hebræorum confirmat: Verumetiam testatur, quòd Deus interdum suos tueatur, non per media sed contra omnia media. In extremo iudicio quando mundus purgabitur igne, simile miraculum in sanctis apparebit.

Effugerunt acies gladij:

Vt

Vt David fugiens Saul, & alij multi omnibus temporibus.

Conualuerunt de infirmitate:

Vt Dauid, Ezechias & multi.

Fortes facti sunt in bello:

Vt Abraham, Moses, Iosua, multi Iudices & Reges.

Castra verterunt exterorum.

Id est, exercitus exterorum in fugam verterunt: vt Iephthe, Dauid &c.

Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos.

Hoc est, mulieres piæ fide Prophetarũ verbis adhibita receperunt viuos suos charissimos filios, qui obierant. Vt Zarepthana per Heliam, 3. Reg. 17. Sunamitis per Helisæũ, 4. Reg. 4. Hæc miracula confirmarũt doctrinam horum Prophetarum, & refutarunt falsos doctores qui se opposuerant Heliæ & Helisæo.

Alij autem distenti sunt, non accipientes redemtionem, vt meliorem consequerentur resurrectionem.

Quanta

Quanta fecerint per fidem Patriarchæ, Reges, Prophetæ, Duces & quidem priuati homines in veteri Testamento, hactenus ostensum est. nunc additur quanta sint paßi etiam alij quàm plurimi ob fidei confeßionem: qua re significatur vera Christiani militis fortitudo, vnde sit, & quò spectet. DISTENTI SVNT, *scilicet, in tormentis, Græcè* ἐτυμπανίσθησαν, *id est, crebris ictibus percußi, vt Tympanum. Chrysostomus dicit* ἀποτυμπανισμὸς λέγεται ἀποκεφαλισμὸς, *hoc est, obtruncatio capitis: & existimat notari præcipuè Iohannem Baptistam, qui ab Herode obtruncatus est. Cùm autem addit, Non accipientes redemtionem, non de spirituali redemtione loquitur, cuius reuerà erant participes: sed de corporali redemtione.*

Alij verò ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt.

Hæc vt præcedentia, non solùm docent quale sit fidei robur: Verumetiam monent Ecclesiam perpetuò cruci in hac vita subiectam esse.

esse. Plæriq; omnes ludibrijs impiorum expositi fuerunt: vincula & carceres passus est Ioseph & multi alij: lapidatus est Naboth & Stephanus: Sectus est Esaias: Tentatus est Abraham: occisus est gladio Ionathas, et innumerabiles alij, vt videre est in historijs omnium temporum.

Circumiuerunt in Melotis.

Hoc est, in pellibus ouinis. Nam μηλῶτη Græcum significat pellem cum lana ab oue detractam.

In pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti.

Hæc varia sanctorum afflictio, vt ostendit sanctis aliam vitam propositam esse, quàm hanc ærumnosam: ita constantiam in cruce, ipsorum exemplum nobis commendat.

Quibus dignus non erat mundus.

Prolepsis est, qua anticipat obiectionem, videlicet, quòd non suo scelere tantas pœnas meruerint. Obseruetur hîc maximum fidei præconium, videlicet, quòd fides tantam

dignitatem afferat hominibus, vt mundo sint superiores, neq; hoc mirum est, cùm hæc sit dignitas & honor cœlestis credentium, quòd censeantur esse filij Dei. Nam credentibus hanc dignitatem dedit, vt sint filij Dei ex Deo nati. Iohan. 1.

In solitudinibus errantes, in montibus & speluncis & cauernis terræ.

Exaggeratio est constantiæ sanctorum in cruce, quæ eò pertinet, vt nos eorum exempla imitari contendamus.

Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt promißionem, Deo de nobis melius aliquid prouidente, vt non sine nobis consummarentur.

Argumentum à minori ad maius, Accommodat enim exempla, quæ recensuit ad nostra tempora, qui Christum exhibitum certò nouimus: & loquitur potißimùm de exemplis veteris Testamenti, quæ hoc modo ad nos animandos & confirmandos accommodat. Sancti omnes veteris testamenti, Reges, Prophetæ,

Patriarchæ, & alij cum viri tum mulieres, per fidem promißionis tanta perpeßi sunt, & tanta præstiterunt, quantò magis nos constantes esse decet, quibus ipsa promißio exhibita est & completa. Vocat autem hîc promißionem manifestationem & exhibitionem Christi in carne. Cùm itaq; nobis maius lumen gratiæ fulsit, quàm illis, decet profectò, vt in tolerandis malis simus constantiores. Obseruetur hîc discrimen gratiæ sub lege, & post exhibitum Christum: illic enim exigua lucis scintilla micabat, hic plenus sol iusticiæ fulget. Siue igitur noticiam siue fruitionem gratiæ & salutis respicimus, maior sanè nobis in nouo testamento, quàm patribus in veteri testamento refulget.

CAPVT DVODECIMVM.

SVMMA CAPITIS DVODECIMI.

CVm patientia pijs neceßaria sit, vt ea quæ veram patientiam comitantur sectanda sunt, ita cauenda sunt omnia, cum quibus fides

& patientia stare non possunt, atq; ideò ante omnia verbo Christi auscultandum est.

ORDO ET PARTES CAPITIS DVODECIMI.

EX congerie exemplorum superioris capitis, vnde colligitur hæc propositio, seu thesis, videlicet, quòd fidei necessariò coniuncta sit patientia: infert in huius capitis initio hanc hypothesin, videlicet, quòd Hebræi, exemplo tot Sanctorum, debeant patienter aduersa tolerare. Atq; hæc est præsentis capitis prima pars, quæ argumentatione colligitur, & habet iustæ confirmationis partes, nempe, propositionem, confirmationem, & conclusionem. Huc addit congeriem exhortationum ad varia Christianorum officia, & simul dehortatur ab ijs quæ fidei impedimento esse videntur. Atq; hæc secunda capitis pars est, quæ suis etiam quibusdam rationibus fulcitur.

Ex his dilabitur ad principalem huius Epistolæ propositionem (idq; planè Rhetorum more, qui in Epilogis principales propositiones fortius inculcant) nimirum, vt Christum de cælo suum verbum sonantem audiamus: atq; hæc

hæc est tertia capitis pars, cui etiam confirmationem subiungit.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS, CVM OBseruatione doctrinarum.

Proinde nos quoq; tantam habentes circumpositam nubem testium, deponentes omne pondus & circumstans nos peccatum: per patientiam curramus propositum nobis certamen.

Hæc verba, ad superiora quidem relata, sunt illatio, cuius summa est: Exemplo Sanctorum præstanda est patientia: ad sequentia verò si referantur, propositio est primæ partis huius capitis, de patientia præstanda. verùm quia grandi orationis genere hæc ab Apostolo proponuntur, nos verba altius expendamus.

Primùm ergò, NVBEM TESTIVM, pro immensa multitudine testium ponit: alludens haud dubiè ad nubes, quarum ductu populus Israel de Ægypto in terram promissam

properauit. Hinc nobis vtilis doctrina commendatur, de vsu exemplorum, videlicet, vt non secus Sanctorum fidem & patientiam sequamur, ingressuri in promissam requiem, quàm populus Israel olim nubes ductrices sit secutus, ingressurus in terram promissam.

Deinde duo patientiæ impedimenta vult tolli, videlicet omne pondus, & circumstans peccatum. PONDVS hoc loco, est carnalium rerum amor seu concupiscentia. Vt enim festinanti & currenti sarcina esse solet impedimento, ita quæ caro amat, nos premunt, quò minus in patientiæ stadio curramus. Vnde Christus futuros suos discipulos, vult abnegare semetipsos, vt se totos fidei ipsius committāt.

CIRCVMSTANS PECCATVM, vocat affectus & occasiones peccatorum. Neq; enim patientia esse potest, vbi conscientia vulneratur peccandi consuetudine.

Præterea cùm dicit, PROPOSITVM ESSE NOBIS CERTAMEN, tria monet: primùm quod non sit otiandum, neq; ignauiæ indulgendum, Deinde, quòd strenuè oporteat currere in stadio huius vitæ, idq; per patientiam ex fide, Tum, quòd metam & βραβεῖον cogitare oporteat, quo victoriæ & præmij expectatione, labores libentius perferamus, Æquius

enim labores vel grauißimos feret, qui animũ ſpe bona læti exitus fouet, erigit, & obfirmat.

Aſpicientes in ducem fidei, & conſummatorem Ieſum, qui viæ propoſiti ſibi gaudij ſuſtinuit crucem, cõfuſione contemta, atq; in dextra throni Dei ſedet, &c.

Confirmatio propoſitionis, ab exemplo Chriſti. Chriſtus, qui dux eſt Chriſtianæ militiæ, ſuſtinuit crucem, propoſito ſibi lætißimo exitu, quem & nactus eſt. Igitur & vos decet, vt propoſito lætißimo euentu, ſitis in ferenda cruce fortes. Nam vt ipſe tandem gloriam adeptus eſt: Ita qui eum ſequuntur ducem, læta tandem fruentur victoria. Argumenti conſequentiam indicat, cùm Chriſtum authorem fidei & conſummatorem proponit. decet enim vt milites ſuum ſequantur ducem: Cùm igitur ille præceßit, confuſione, hoc eſt, ignominia crucis contemta, & animum erexit propoſito gaudio: profectò & nos eum ſequi decet, concepta fiducia de læto exitu. Doctrina hoc loco obſeruetur, quòd in cruce quauis aſpicere oporteat Chriſtum, vt cum illo noſtræ crucis liberationem expectemus.

Recogitate enim eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionem, ne fatigemini animis veſtris deficientes.

Propoſitum exemplum Chriſti exaggerat, vt altius infigatur animis Hebræorum. Nullius enim exemplum nos magis mouere debet, quàm Chriſti: de quo rectiſsimè dicitur, Omnis Chriſti actio, noſtra eſt inſtructio.

Nondum vſq; ad ſanguinem reſtitiſtis, aduerſus peccatum decertantes.

Argumentum ab honeſto & vtili ſimul: Chriſtianos decet, vel vſq; ad ſanguinem aduerſus peccatum pugnare: Sed hoc fit per patientiam ſub cruce. Eſt enim crux veluti pugna quædam aduerſus peccatum, Igitur patientia ſub cruce, imò crux ipſa pijs eſt vtilis. Huc illud Dauidis dictum pertinet: Bonum eſt mihi quod humiliaſti me, vt diſcerem iuſtificationes tuas, cùm dicit: NONDVM VSQVE AD SANGVINEM RESTITISTIS, *Significat & Hebræos procul adhuc*

huc ſequi ſuum ducem Chriſtum, qui ſanguine prius effuſo potitus eſt gloria, & peccatum armatum eſſe, & perpetuum bellum gerere aduerſus pios.

Et obliti eſtis conſolationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur: Fili mi, noli negligere diſciplinam Domini: neq; fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.

Aliud argumentum à voluntute & conſilio Dei ſumptum, adducto in medium dicto Salomonis, ex tertio capite prouerb. Tractat autem Apoſtolus hoc argumentum ad hunc modum. Primum exordiolo obiurgat paternè Hebræos ipſos, tanquam obliuioſos: vt qui paterni conſilij in Deo ſint obliti. Hoc exordiolum ſequitur Propoſitio, videlicet, vt patienter diſciplinam Domini ſuſcipiant. Hanc propoſitionem confirmat, ratione à conſuetudine ſeu conſilio Dei ſumpta: Dilectionis Dei teſtimonium non eſt ſpernendum, Caſtigatio eſt dilectionis Dei teſtimonium. Igitur caſtigatio

non est spernenda. Quare non est despondendus animus sub cruce, sed erigendus potius consolatione & testimonio Dei erga suos filios, qui nullum recipit filium quem non flagellat.

Obseruetur igitur hic vtilissima doctrina, de necessitate crucis ferendæ, & consolatione capienda ex consilio Dei, & paterna ipsius voluntate erga nos, Tanta enim est carnis nostræ petulantia & contumacia, vt spiritus imperium prorsus excutiat, nisi crucis iugo subinde prematur, ac veluti freno quodam refrenetur, ne in quoduis scelerum genus præcipitetur.

Si castigationem sustinetis, tanquam filijs vobis se offert Deus.

Maxima hæc est sub cruce consolatio, quòd crux sit testimoniũ paterni animi in Deo erga homines. Sed sunt duo hominum genera qui affliguntur. Quidam enim tanquam filij à patre castigantur, videlicet credẽtes. Hi enim affliguntur in carne, ne spiritus imperium excutiant. Quidam affliguntur vt hostes Dei, quorum rursus sunt duo genera. Nam quidã sunt emendabiles: hos flagellat Dominus vt emendentur, & vt ex hostibus, filij & amici fiant. Sic

emendatus est Manasses, & Naaman ille Syrus. Hi enim humiliati cruce, resipuerunt & saluati sunt. Quidam sunt deploratæ maliciæ, & planè inemendabiles: horum flagellum præludium est æternorum suppliciorum. In horum numero fuerunt Cain, Saul, Iudas, Iulianus &c. Erit proinde tum demum crux gloriosa & salutaris, quando filiorum est, non hostium, quando resipiscentium est, & non contumacium & inemendabilium.

Quis enim filius est, quem non corripit pater?

Argumentum ab exemplo & consuetudine bonorum parentum. Concluditur autem hoc modo. Vt boni parentes filios suos corripiunt, & disciplina regunt, ne segnescant: ita optimus pater cœlestis, quos recipit in Christo filios castigat, idq́ planè paterno animo, vt eos in officio contineat.

Quod si absq; castigatione estis, cuius participes sunt omnes: nempè spurij estis & non filij.

Per contrapositionem argumentum texit, ex superiori dicto: Quis est filius quem

non corripit pater. Formandum est autem argumentum hoc pacto: Omnis filius corripitur à patre suo, Ergo qui non corripiuntur à patre Deo, non sunt inter ipsius filios censendi, sed potius spurij iudicandi sunt.

Hic locus docet, consolatur, confutat. Docet enim Ecclesiam esse subiectam cruci, idq́ Dei consilio. Consolatur cruce pressos, ex eo quòd crux sit testimonium fauoris Dei erga homines. Confutat rationis argumentum, iudicantis eos, qui Deo charissimi sunt, omnium malorum expertes esse debere.

Deinde patres quidem carnis nostræ, castigatores habuimus, & reuerebamur eos: nonne multò magis obtemperabimus patri spirituum, & viuemus?

Argumentum à minori ad maius. Vos fertis patienter, cùm patres vestri carnales vos castigant: multò magis Deum patrem cœlestem castigantem vos, ferre deberetis, cùm in cruce veram vitam, gratiam & salutem afferat. Rectè igitur Augustinus ait: Nulla causa probabilior occurrit, cur iusti homines laborant plærunq; in hac vita, nisi, quia hoc eis expedit.

Nam

Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autem ad commodum nostrum, ad hoc vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

Exaggeratio est superioris argumenti, & amplificatio à comparatis seu connexis. Ab illo potius castigatio ferenda est, à quo plura commoda & diuturniora expectantur, quàm ab eo à quo pauciora bona & minus diuturna expectari possunt. Sed à Deo patre plura & diuturniora bona expectanda sunt, quàm à parentibus carnalibus. Proinde ea castigatio potius ferenda est, quæ diuinitus contingit, quàm quæ à parentibus carnalibus infligitur. Obseruetur hoc loco vsus crucis, videlicet, quòd sit quædam veluti via ad recipiendam sanctimoniam Dei, Nam est quasi ignis, quo paulatim expurgatur peccati macula, ac veluti scoria.

Omnis autem castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudij, sed tristitiæ: at postèa fructum tranquillum iusticiæ exercitatis per eam reddit.

Argu-

Argumentum à fine castigationis, amplificatum concessione, & correctione, à connexis petitis. Castigationem grauem esse fatetur, dum adhuc sentitur virgæ asperitas: At postquàm petulantiam carnis repressit, sequitur fructus gratissimus, nempe, iusticia, hoc est, morum grauitas, & vitæ innocentia. Nam cùm pueri castigati tempestiuè ab illicitis abstinere coguntur, magis magisq́ assuefiunt honestati ac integritati vitæ. Ad eundem modum se res habet in Dei familia: Ibi enim carnis petulantia spiritus excuteret imperium, nisi virga patrisfamilias Dei, petulantia hæc coerceretur. Vt ergo myrrha acris & amara est, & tamen sanat vulnera: Ita crux, etsi carni insuauis existit, tamen nequaquam exitialis, sed salutaris est, modò fide & patientia vera temperetur.

Doctrina proinde obseruetur hoc loco, quòd crux Ecclesiæ, non æstimanda sit ex sensu præsentis acerbitatis, sed ex fructu seu exitu, qui eam sequitur, iusticiæ, hoc est, innocentiæ vitæ & incoatæ obedientiæ, in qua hominem exercet. Verùm vbi homines non emendantur cruce, planè de eorum salute desperandum est. Nam perinde se res habet in animorum vitijs, atque in corporum morbis. In corporum morbis

sic se res omnino habet, vt autor est Hippocrates: Quoscunque morbos medicamenta non sanant, ferrum sanat: quos ferum non sanat, ignis sanat: quos verò ignis non sanat, hos scito immedicabiles esse. Ita in Ecclesia Deus arguit peccata verbo, Deinde impœnitentibus circundat signa reatus, Postremò aliquibus præbet gustum iræ suæ. His redemijs qui non sanantur, sunt prorsus immedicabiles. Quare nos seriò cogitemus de consilio Dei castigantis nos, & non obduremus corda nostra ad plagas diuinas, sed emendemus vitam nostram, ne Deus opinione citius abijciat nos in furore suo.

Quapropter remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, ne quod claudum est aberret, sed sanetur potius.

Conclusio est præsentis exhortationis ad patientiam, exornata metaphora, sumpta à viatoribus, qui haud rarò defatigati, remißiores & segniores fiunt. Vnde fit sæpè, vt à recto itinere abducantur, & aberrent. Remißio enim manuum, & solutio genuum, notatio est inertiæ: quæ mentis & cordis ignauiam, & so-

cordiam designat hominis despondentis animum. Quare Apostolus noster vult nos strenuè pergere in cœpto itinere, tenentes rectum cursum, seu rectas orbitas, ita vt honestæ vitæ vestigia appareant, quæ nimirum alij ingrediantur. Nam tum demum vacillare mentes & claudicare dicuntur, cùm vel in doctrina, vel in moribus à recto itinere deuiant: Huic claudicationi medetur docta patientia. Qui enim rectè se comparauit ad tolerantiam, recta via pergit, quocunq; Dominus vocat, nec ad dexteram nec ad sinistram deflectens. Obseruetur hoc loco vberrimus patientiæ fructus, videlicet, quòd homines ea assuefacti, teneantur in recto doctrinæ & vitæ cursu.

Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum.

Hæc secunda pars capitis est, quæ continet parænEses, ad vitam Christianis dignam facientes. Hactenus enim de fide, & patientia: iam autem de eorum effectibus concionatur. Vt enim fide Deo adhæremus: ita proximo mutua dilectione & pace. Hæc, si sincera sunt, habent sanctimoniam vitæ coniunctam.

Huc

Huc addit grauem comminationem, SINE QUA (inquit) NEMO VIDEBIT DOMINUM, non enim alijs oculis videtur Deus, quàm fidei, quæ habet sanctimoniam vitæ comitem. Obseruandum est hoc loco grauissimum hoc præceptum, sectandam esse pacem, idq́ cum omnibus, ita vt simul sanctimoniam sectemur. Quare si quis hostium Euangelij velit nos prætextu pacis ab Euangelio abducere, nequaquam illi assentiendum est: quia sanctimonia, quæ Deum respicit, læderetur.

Porrò quisquis constituit apud se, hanc pacem sectari cum omnibus salua sanctimonia, is debet primùm se ipsum agnoscere, & perpendere quid habeat, quo alios posSit offendere, ex quo geminum fructum colliget, Primùm enim eò citius condonandum esse alijs cogitabit, cùm ipse se eisdem malis obnoxiũ esse animaduertit. Deinde, cùm in alijs offensas videt, seipsum protinus intuetur, & communem culpam & infirmitatem deplorat. Præterea ad duo respiciet, ad Deum ipsum requirentem hoc officium, & ad imaginem Dei, tanquam notam peculij diuini, impressam hominibus. Huius imaginis consideratio nos ad mutuum amorem & pacem inuitabit.

Prospicientes, ne quis desit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

Argumento sumpto à consequentibus contrariorum ad pacem hortatur. Pax & discordia contraria sunt, Quorum sunt consequentia, pacis quidem, possessio gratiæ Dei, tranquillitas conscientiæ, sanctimonia, & innumeræ aliæ virtutes, Discordiæ verò, defectio à gratia Dei, germinatio amaritudinis impediens à recto cursu fidei, inquinatio mentis, cordis & vitæ. Hæc mala discordiæ cùm tanta sint, meritò pax est sectanda, cuius sanè fructus & dulcissimus & vberrimus est.

Obseruetur ergo doctrina hic, quòd liuor, odium & discordia suffocent semen fidei, excutiant gratiam, & excitent radicem malignæ naturæ, ad germinandum morti, cùm in doctrina, tùm in moribus. Obseruetur quoque hic officium Christiani hominis esse, fratres aberrantes suo studio in viam reuocare: quod qui non fecerit, nequaquam perfunctus est officio Christiani hominis. Deinde cùm iubet nos prospicere, ne quis deficiat à gratia Dei, significat, & fidem & gratiam amitti posse: Contra

vos qui hodie docent, fidem ſemel conceptam nunquam amitti poſſe, nec Spiritum ſanctum excuti propter vlla ſcelera, quantumuis enormia.

Ne quis fornicator, aut profanus, vt Eſau, qui propter vnam eſcam vendidit primogenita ſua.

Aliquot exempla ponit defectionis à gratia Dei: pendet autem oratio, ex verbo ſupra poſito hoc modo, PROSPICIENTES NE QVIS SIT FORNICATOR AVT PROFANVS, vt Eſau. Fornicatorem & religionis contemtorem optimo iure coniungit: quia vterq; à Deo deficit: hic mentis, ille mentis & corporis impuritate. Legatur hiſtoria Gen. 25.

Obſeruetur hoc loco Apoſtoli definitio, qui profanum appellat, & extra familiam Dei collocat eum, qui pluris huius vitæ commoda facit, quàm veram religionem, Eſt itaq; PROFANVS, definitore Apoſtolo noſtro, quiſquis huius vitæ commoda & voluptates gratiæ Dei & obedientiæ erga ipſum anteponit, vt Eſau fecit, cùm præ edulio vno contemſerit ius primogenituræ ſuæ, cui annexa erat benedictio, & ſacerdotalis dignitas. Eſau

imitatores sunt, de quibus Psalm: 49. loquitur hoc modo: Hoc est cor eorum, quòd domus eorum sint perpetuæ, & habitationes eorum in progenie & progenie, & nomen sit illustre super terram.

Prophano opponitur pius, seu perfectus, qui scilicet gratiam Dei & obedientiam erga ipsum anteponit huius vitæ commodis & voluptatibus, seu qui retinet fidem & bonam conscientiam.

Scitis enim quòd & posteà cùm vellet hæreditare benedictionem, reprobatus sit.

Prophani contemtus Dei iustißima pœna. Excusso Spiritu sancto, homo prophanus carnali affectu rapitur, quo amißam sua culpa benedictionem, & ius primogenituræ repetit, sed frustra. Nam ius primogenituræ, iam in ipsius fratrem translatum erat. Monemur & hoc loco, ne procrastinemus pœnitentiam, ac ita magis in nos prouocemus iram iusti iudicis, magisq; abducamur à via.

Non enim pœnitentiæ locum

inuenit, quanquam cum lacrymis exquisiuisset illam.

Ratio ab euentu: Esau non inuenit pœnitentiæ locum, Igitur Esau est reprobatus. Nihil enim profecit sera sua pœnitentia, hoc est, terrore, quo propter peccatum perculsus est. Non enim egit pœnitentiam, vt debuit Nam eo tempore propositum occidendi fratrem habuit. Apostolus hoc loco nequaquam præcisè contemtoribus religionis negat veniam, sed exemplo & periculo monet, vt quisq; sibi caueat à prophano verbi Dei contemtu. Lacrymas Esau, intellige fuisse hominis desperati, absque vera in Deum fiducia, sine qua omnes pauores conscientiæ, omnes lacrymæ sunt irritæ & prophanæ. Obserua quàm sit periculosa illa mundi de religione negligentia, quæ ad postremum desperationem affert.

Vocabulum μετάνοια, hoc solo loco in nouo testamento, pro pauoribus conscientiæ, sine fide & conuersione ad Deum accipitur. Doluit quidem Esau, sed non est ad Deum conuersus. Quare duplex dolor obseruandus est. Nam est dolor mundi, & dolor secundum Deum. 2. Cor: 7. Dolor mundi est, cùm homo,

vel amißis terrenis angitur, vel alieno bono tristatur, vel vnius pœnæ impendentis metu solicitatur. Talis fuit dolor Cain, Esau, Achitophelis, Saulis, Iudæ, Iuliani. Dolor secundum Deum, est cùm homo non tam ob pœnam, quàm ob culpam dolet: videlicet, quòd clementißimum patrem Deum offenderit, & habet fidem coniunctam, qua statuit peccatum remissum eße. Talis fuit dolor peccatricis Lucæ 7. & est omnium qui verè in Deum credunt.

Non acceßistis ad tractabilem montem, & accensum ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum, quam qui audiuerunt, petierunt, ne sibi adderetur verbum. Non enim ferebant quod dicebatur: & si bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur, & ita terribile erat quod videbatur: Moses dixit, exterritus sum & tremefactus.

Tertia huius capitis pars est, qua etiam superiora confirmantur. Instituit autem hic col-

lationem legis & Euangelij, à circumstantijs petitam. Vt autem hic locus clarius excutiatur, primùm sensum simpliciter videamus, Deinde membra particulatim excutiamus.

Sensus ergo hic est: Gloria Dei illustrior est in Euangelio, quàm in Lege: & Euangeliũ est amabilior doctrina, quàm Lex, Ergo decet Euangelium non profanè contemnere, sed piè amplecti, & exosculari.

Membra collationis sunt duo: quorũ prius est de Lege: Alterum de Euangelio, plures habens circumstantias. Membrum de Lege habet quatuor circumstantias: locum, signa testantia præsentiam Dei, vocem Dei loquentis, & trepidationẽ populi, exhorrescentis ad vocem Dei. Hæc omnia typus fuerunt perpetui effectus Legis in hominibus.

Prima circumstantia loci est, nempe montis Sinai, quem tangibilem, hoc est, terrenum per metalepsin vocat: quo significatur, quòd terrores Legis pertineant ad terrenos homines, hoc est, non fide iustificatos. Tantisper enim Legis onus premit hominem, donec manu Christi tollatur, quod fit, quando Christus fide induitur.

Secunda circumstantia, varia complectens signa, primùm, arguit totum humanum genus ob peccatum. Nam terrores & minæ, ad reos pertinent, Deinde, docet Legem diuina niti autoritate, Vnde & tertium sequitur, immotam voluntatis Dei regulam esse, hominemq́ debere vitam suam ad istam regulam componere. Docet & hæc circumstantia, de perpetuo vsu legis, qui est terrere conscientias, & turbare propter violatam hanc normam iusticiæ diuinæ.

Tertia circumstantia, est vox Dei loquentis: quæ non solùm testatur de lege, quòd diuina sit, verumetiam iustam Dei iram propter peccatum minatur.

Quarta circumstantia, est trepidatio populi, quæ significat agnitionem peccati, & testatur iustam iram iudicis. Quamobrem internuncio Mose vti cupit, cùm non sustineat vocem diuinam. Porrò quòd dicat Mosen exterritum fuisse, vel de populo intelligendum est, cuius personam sustinuit Moses, vel de ipso Mose (tametsi hæc verba de Mose non leguntur in Exodo) Vnde monemur, quòd vel sanctißimi homines, non possunt se excusare coram tribunali Dei, quin iure sint damnabiles.

Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem, & multorum millium angelorum conuentum, & Ecclesiam primogenitorum, qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinem aspersionis meliora loquentem, quàm Abel.

Secundum hoc membrum est collationis institutæ, continens circumstantias, quibus Euangelij maiestas & eminentia supra legem extollitur.

Primùm igitur opponit locum loco, hoc est, montem Sion monti Sinai, Vt enim ex monte Sinai prodibat lex terrens, Ita ex monte Sion (iuxta vaticinium Esa: Ex Sion exibit lex & verbum Dei de Ierusalem) prodibat lætum illud reconciliationis verbum, quod est Euangelium.

Deinde Sinai opponit ciuitatem Dei viuentis, quam interpretatur Ierusalem cœle-

stem, hoc est, Ecclesiam sparsam per vniuersum orbem. Tametsi enim hic in terris hospitatur Ecclesia, eius tamen ciuitas est cœlum, Vnde Paulus, Nostrū πολίτευμα est in cœlis, vnde expectamus saluatorem &c. Hæc circumstantia monet, ne cum Papistis Ecclesiam certo loco circumscribamus. Omnes enim qui Christum agnoscunt, & ex fide inuocant, huius ciuitatis cœlestis sunt ciues, imò domestici Dei, vt Paulus loquitur: qua sanè gloria nulla alia maior esse potest. Ex quo æstimare licet, quantum sacrilegium committant, qui hanc Dei familiam turpiter peccandi consuetudine commaculant.

Deinde meminit conuentus Angelorum, & castissimorum spirituum, qui in hac Dei ciuitate excubias agunt, Vnde monemur, cauendum esse, ne hos castissimos spiritus, nostris libidinibus & turpitudine offendamus.

His addit Ecclesiam primogenitorum, hoc est, sanctorum Patriarcharum, quos quoniam ante nos à matre Ecclesia in ciuitate illa sancta nati sunt, hoc honoris titulo appellat.

His adiungit spiritus, hoc est, animas beatorum, quod sanè idem est cum eo quod paulò antea præcessit, nisi quòd hic etiam comple-

ctatur animas Sanctorum qui post exhibitum Christum mortui sunt.

Præterea iusti iudicis mentionem facit, idq; duplici de causa, Primùm enim id facit, vt nos consoletur in medijs huius vitæ ærumnis qui habemus iudicem, qui tandem causam pauperum & afflictorum iudicaturus est, Deinde vt inijciat nobis diligentiæ studium, in formandis moribus, ne iustum offendamus iudicem.

Verùm ne iudicis mentio nos prosternat, addit mediatorem Iesum, qui suo sanguine aspergit nostras conscientias, & eas abluit à mortuis operibus, quando vera fiducia in ipsum recumbimus.

Postremo loco collationem sanguinis Christi, & sanguinis Abelis opponit, & vtrunq; dicit clamare, sed sanguinem Christi meliora sonare, Siquidem sanguis Abel clamans de terra, loquebatur vindictam, Ita enim Dominus ait, Vox sanguinis fratris tui clamat ad me, At Christi sanguis de cruce clamans, pacem loquitur & reconciliationem, seu, vt Bernardus ait, clamat in cordibus piorum remissionem peccatorum.

Videte

Videte ne aspernemini eum qui loquitur.

Hæc tertiæ partis huius capitis propositio est, quam suprà in secundo capite propositam hic repetit: ad cuius declarationem tota disputatio superior de Christo referenda est. Hanc amplificat attentionis particula, VIDETE, qua nobis in memoriam superiorem disputationem reuocat, vt cogitemus, quantus sit ille quem iubet nos audire. Non aspernari, est amplecti Christum, eiq́ ex fide obedire.

Si enim illi non effugerunt, qui auersabantur eum, qui super terram oracula reddebat: multò magis nos, si eum qui de cœlis est auersamur.

Ratio propositionis gemina, prior à collatione personarum Mosis & Christi: Posterior à pœna, vtraq; à minori ad maius progreditur. Moses fuit audiendus, qui de terra fuit, hoc est, qui homo tamen erat, Multò igitur magis Christus audiendus est, vt qui de cœlo sit, verus Deus & verus homo. Aspernantes Mosis

Mosis verbum, sunt puniti: multò igitur magis punientur Euangelij contemtores. Hæc breuis repetitio fuit argumenti, quod prolixius tractatum est suprà, Cap. 3.

Cuius vox concußit tunc terram, nunc autem denunciauit, dicens: adhuc semel ego mouebo, non solùm terram, sed etiam cœlum.

Superioris argumenti amplificatio est, cuius hic est sensus, Cùm lex dabatur in monte Sinai, Dominus concußit terram: sed Euangelij vox multò magnificentior est, quæ non solùm terram, verumetiam cœlum concutit. Quare multò magis vox Euangelij audienda est. Testimonium hoc sumtum est ex secundo capite Haggai Prophetæ vaticinantis de Christi aduentu & regno: in cuius aduentu commoti sunt cœlum & terra, propter varia & inaudita eius miracula, quæ cùm virtute diuina & cœlesti fierent, ab hominibus terræ exaltabantur. Chrysostomus. Obseruanda Euangelij gloria, quæ nos in eius amorem rapere debet.

Quod autem adhuc semel dicit, decla-

declarat mobilium translationem, tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia.

Ex verbis Prophetæ collationem infert inter creaturas & regnum Christi. Creaturæ quidem concutientur & transmutabuntur in meliorem statum. Regnum autem Christi, quod hic immutabilitatis nomine designat, manebit inconcussum.

Itaq; regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam seruimus placentes Deo, cum metu & reuerentia.

Conclusio est proximæ exhortationis, cuius hic est sensus: Quando recipimus verbum Christi, recipimur in ipsius æternum regnum, in quo est fauor Dei, in quo verus Deo præstatur cultus, cum metu & reuerentia. Obseruetur, quòd extra regnum Christi, nullus Deo cultus præstari poßit. Nam quicquid non est ex fide, quæ in sola Ecclesia est, non potest placere Deo, vt cultus. Est igitur ingens thesaurus regni Christi, quòd in eo sit vera colendi Deum ratio.

Est enim Deus noster ignis consumens.

Hæc comprobatio conclusionis est, sumta à iusticia Dei, & officio iusti iudicis, videlicet, quòd sit vindex scelerum, Id quod imagine pulcerrimè expressit. Vt enim ignis admotam materiam vrit & consumit: ita Deus punit eos qui suæ voci non obediunt.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SVMMA CAPITIS DECIMI TERTII.

Pietas operibus bonis exerceatur, fides retineatur: ac vnusquisq; gloriæ Dei ornandæ, vita, precibus, voto ac omni beneficiorū genere studeat.

ORDO ET PARTES CAPITIS DECIMITERTII.

ORdo huius capitis planè est arbitrarius. Congerit enim Apostolus multas propositiones parænetic as, veluti aphorismos quosdam, quibus vita Christiana continetur. Vt tamen

tamen aliquem ordinem huius capitis habeamus, in sex partes illud distribuam. Prima continet multas propositiones exhortantes ad varia pietatis officia. Deinde, vt pro se orent petit. Tertio, votum additur, quo optat Apostolus, vt Deus Hebræos in probitate & pietate conseruet. Quarto, subiungitur supplex petitio, vt Hebræi hanc exhortationem boni consulant. Quinto, commendat Hebræis Timotheum, qui hanc Epistolam ad ipsos pertulit ex Italia. Postremo loco Epistolam salutationibus claudit.

EXEGESIS DECIMI TERTII CAPITIS, CVM obseruatione doctrinarum.

Charitas fraternitatis maneat.

Hæc propositio exhortatoria, iure primum locum tenet. Est enim charitas officiorum omnium, quæ nobis inuicem debemus, fons & scaturigo. Vtitur autem hîc significantibus vocibus. Primo loco CHARITATEM nominat, quæ est affectus cordis, ex fide manans, quo homines amanter complectimur, propter

pter Deum. Hic affectus, quia est inuisibilis, debet proximo voce, manu, atq; adeò omni officiorum genere ostendi, Deinde, FRATERNITATEM, abstractum pro concreto ponit, vt cogitatio communis eiusq; arctißimæ copulæ, nos cùm ad amorem cordis, tùm ad operis exhibitionem excitet. Porrò FRATRES se mutuò compellarunt Christiani in primitiua Ecclesia, idq; quatuor de causis.

Prima, quia agnouerunt se eiusdem cœlestis patris filios esse in Christo: sicuti & Dominus ipse ait, excitatus à mortuis: Ascendo ad Deum meum, & ad Deum vestrum: ad patrem meum, & ad patrem vestrum. Idem vult, cùm iubet nos orantes dicere: Pater noster qui es in cœlis. Quomodo autem hæc noua generatio fiat, explicat Iohannes, cùm ait, Dedit eis potestatem, vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Vt ergo credentes filij Dei sunt, Ita & fratres inter se censentur.

Secunda, quòd se agnoscant Christiani esse eiusdem matris Ecclesiæ filios, vt qui in Ecclesia concepti & nati sint, ex semine immortali, quod est verbum Dei.

Tertia, est mutuus affectus Christianorum

norum inter ſeſe, & ſumma illa ſtorga, & verè fraterna, qua veri Chriſtiani ſe mutuò complectuntur.

Quarta, vt hac appellatione dulciſsima diſcrimen facerent inter Chriſtianos & alios: quos extraneos & Paganos vocant. Nam vt pij pars ſunt familiæ Dei: Ita impij profani habentur, vt qui in ſacratiſsimum templum Dei intrare prohibeantur.

Tertia vox eſt, MANEAT qua ſignificatur, quòd charitas erga fratres, non debeat eſſe ad horam, ſed perpetuò durare, ac in dies magis magiſq; creſcere.

Hoſpitalitatis nolite obliuiſci.

Hæc exhortatio ad hoſpitalitatem, tempore quo hæc ſcripſit Apoſtolus, admodum neceſſaria fuit, ſicuti & nunc eſt. Nam vt olim Eccleſiæ membra ſuis ſedibus propter confeſſionem doctrinæ eiecti ſunt: Ita & hodie multi, propter perſecutionem Papiſticam, coguntur proprias ædes relinquere, & miſerè exulare. Hæc hoſpitalitas charitatem fraternam monſtrat, cùm erga ignotos & pauperes, ipſa charitas fraterna ſe benignam præbet. Vnde &

Petrus

Petrus charitati mutuæ hospi talitatem adiungit, & Paulus inter attributa Episcopi hospitalitatem nominat. Vocabulum quo hic vtitur Apostolus, φιλοξενία, propriè significat affectum, quo amanter & benignè hospites complectim ur.

Per hanc enim insciј quidam angelos hospitio exceperunt.

Ratio exhortationis ad hospitalitatem, sumta à præmio Intelligit autem hoc loco Apostolus, Abraham & Loth, qui præmijs ornati sunt, adeò quòd etiam nescientes receperint angelos, arbitrantes eos pauperes hospites fuisse. Vnde Albinius: hospitalem domum angeli ingreßi sunt, clausas hospitibus domos ingressus est ignis. Magnum est, angelum recipere, sed maius, pauperem Christianum, in quo Christus per fidem habitat, comitatus multis angelorum legionibus. Qui igitur claudit misero exuli domum suam, maximè impius est. Christum ac angelos cum Sodomitis excludit. Verùm si hæreticam doctrinam fouet peregrinus perniciosam familiæ tuæ: obtempera Iohanni Apostolo, qui in sua secunda Epistola in hanc sententiam ait: Si quis hanc doctrinam non affert, ne receperitis eum in domum, nec aue ei dixeritis.

Mementote vinctorum, tanquam simul vincti, & afflictorum tanquam & ipsi in corpore morantes.

Vt eò acrius vrgeat Hebræos, ad officia charitatis præstanda, monet calamitatem fratrum communem censendam esse. Vt enim alij in corpore morantes, duriora sunt experti: ita & nobis eadem metuenda sunt. Impij ebrij suis voluptatibus, perpetuam fore felicitatem suam existimant, nihil cogitantes de Dei iudicio, Contrà verò, pius ad vtramq; fortunam se componit, Benedictionem Dei & felicem successum cum gratiarum actione accipit, & crucem cogitat ceruicibus suis imminere, donec in hoc mundo hi siperegrinandum est. Vnde illud, quod Ambrosio adscribitur, semper in animo circumfer:

Aut sumus, aut fuimus, aut possumus esse, quod hic est.

Huc & illud Senecæ pertinet:

Quem sæpè transit casus, aliquando inuenit idem. Hoc quàm verum sit, quotidiana experientia testatur, quæ nos meritò timoris Dei admonebit, & seriæ inuocationis, Quæ duo omnibus ærumnis opponi debent.

Honorabile

Honorabile coniugium in omnibus, & thorus immaculatus.

Vt à ſcortatione & adulterio dehortari poßit efficacius, collationem inſtituit inter ordinationem diuinam, & turpitudinem ordinem Dei horribiliter vaſtantem: atq; remedium contra impuritatem à Deo donatum proponit. Eſt autem hoc ſingulare præconium Coniugij, quod opponendum eſt iudicijs omnium hominum, & diabolorum. Continet autem hoc præconium plurimas admonitiones.

Primùm enim teſtatur, coniugium eſſe ordinationem Dei, Vnde ſequitur, diuerſißimum eſſe à confuſione Diaboli.

Deinde inuitat Apoſtolus omnes ad hoc ſanctum remedium: ne quis ſe polluat contra ordinationem Dei, & ſe ipſe inuoluat laqueis diaboli.

Tertiò, Spiritus ſanctus in Apoſtolo præuidens doctrinam dæmoniorum, de prohibitione coniugij, in certis hominum ordinibus: hanc Dei ordinationem OMNIBVS eſſe conceſſam apertè pronunciat, Ita enim ait: Honorabile eſt coniugium in omnibus, hoc eſt, inter cuiuſuis ordinis homines.

Quartò, vt anteuertat eorum obiectionem, qui impurum cœlibatum præferunt matrimonio, prætextu fictæ castitatis, definit coniugium esse thorum immaculatum, id est, castum.

Ex hisce admonitionibus colligamus, officium coniugum esse, hac ordinatione Dei cum timore & reuerentia vti, in gloriam Dei, qui se autorem coniugij esse testatur.

Fornicatores autem & adulteros iudicabit Deus.

Vt coniugium extulit, ita iam ordinationis diuinæ confusionem, videlicet scortationem & adulterium reprehendit, proposita pœna, quã Deus aliquando irrogaturus est suæ ordinationis violatoribus. Etsi autem omne iudicium, quod exercet magistratus, iuxta leges non dissentientes à lege naturæ & decalogo, iudicium diuinum dicitur: tamen hic non sine graui causa pronunciat, Deum fore iudicem & vltorem violatæ suæ ordinationis, etiamsi magistratus ciuilis non ritè defungatur suo officio. Habet igitur hæc sententia tacitam repræhensionem magistratus ciuilis, qui vagas libidines sinit impunitas, ac si dicat: Etsi magistra

gistratus conniuet ad ista scelera, & non exercet iudicium Dei sibi commissum: non tamen propterea impuritas ista erat impunita. Deus enim ipse, vt summus iudex, hanc suæ ordinatinis contumeliam seuerè aliquando puniet, in omnibus ijs, qui non vera pœnitentia ad ipsum conuertuntur.

Quanta autem sit turpitudo scortationis & adulterij, Paulus 1. Cor. 6. sex grauissimis argumentis ostendit.

Exempla pœnarum horum flagitiorum, non in scriptura tantùm sacra, verumetiam in Athenæo & Aristotele plurima recitantur: quorum plæraq; Philippus in tractatione de coniugio recitat.

Hoc ergo dictum Apostoli, & cogitatio pœnarum tanquam tuba sonet in auribus nostris, qua noster imperator Christus nos à castris Satanæ auocat.

Sint mores sine auaritia.

Quia auaritia timorem & fiduciam Dei excutit, monet eam fugiendam esse. Auaritia vitium, cùm Philosophis sanioribus, tùm Prophetis & Apostolis semper infame fuit & execrabile. Philosophi tres formas auaritiæ faciunt.

Prima est, auaritia in faciendis sumtibus necessarijs, quæ est eorum, qui in summa rerum affluentia sordidè & immundè viuunt. Quare & SORDITIES dicitur hæc forma: de hac. Horatius in primo sermonum:

Vuidius quidam (non longa est fabula) diues
Vt metiretur numos, ita sordidus, vt se
Non vnquam melius seruo vestiret: ad vsq;
Supremum tempus, ne se penuria victus
Opprimeret, metuebat: at hunc liberta securi
Diuisit medium fortißima Tyndaridarum.

Secunda forma auaritiæ, est in dando. Cùm autem nihil damus, aut minus quàm oportet, hæc forma propriè TENACITAS dicitur. Qualis fuit diuitis purpurati in Euangelio, qui Lazari pro foribus iacentis non respexit ærumnas: cuius pœna nos cautiores reddat.

Tertia forma, est in accipiendo, & est nimium acquirendæ pecuniæ studium, græcè φιλαϱγυϱία, de qua hic Paulus potißimum loquitur. De hac Salustius: Auaritia semper infinita & insatiabilis est, quæ nec copia nec inopia

inopia minuitur. Idem, Auaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi veneni malis imbuta corpus animumq; virilem effæminat. Non ergo præter causam Syracides ait: Auaritia est lignum offendiculi, id est, occasio ruinæ: & Paulus auaritiam idololatriã nominat, Auarus enim, suas omnes cogitationes in pecunia acquirenda & obseruanda sitas habet, non fretus promissionibus diuinis.

Contenti præsentibus.

Quia hæc vita opus habet sustentatione necessaria, modum cupiditati præscribit, nimirum, vt præsentibus, hoc est, honestè partis sine diffidentia & iniuria aliorum simus contenti, id est, nobis satis esse præsentia putemus, abstinentes ab alienis. Commendatur nobis hoc loco magnanimitas in recto pecuniæ & facultatum vsu, vt siue abundemus siue penuriam patiamur, contenti simus. Id quod Paulus se didicisse ad Philippenses scribit. Huc regula Dauidica pertinet: Spera in Domino, & fac bonum, & inhabita terram, & victum quære honestè.

Ipse enim dixit: non deseram neq; derelinquam.

Confirmatio à promißionibus Dei, seu prouidentia Dei, qui suos non deserit, nec sinit perire. Sed qua ratione quod dictum est vni, nempe Iosuæ, successori Mosis, accommodatur omnibus: præsertim cùm illic agatur de peculiari vocatione Iosuæ, & de fauore, quo Deus se pollicetur complexurum ducem sui populi, videlicet, quòd Deus velit aßistere Iosuæ duci populi sui, sicut astitit Mosi, qui eduxit populum de terra Ægypti.

Vt autem hæc accommodatio rectè intelligatur, duæ sunt regulæ in primis obseruandæ.

Prima, quia Deus non est προσωπολήπτης, sed æqualis omnibus, iuxta regulam suæ iusticiæ.

Secunda, Personales promißiones, etsi in specie ad certos homines pertinent, tamen in genere rectè accommodantur omnibus, seruata conditione, quam promißio requirit. Vt ergo Deus in specie promittit Iosuæ defensionem in sua vocatione: ita in genere promittit tibi & mihi, quòd non velit nos in nostra vocatione derelinque-

relinquere, modò in eius promißionibus per fidem acquiescamus.

Ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor, & non timebo, quid faciat mihi homo?

Ἐπινίκιον, proueniens ex fidei certitudine, quam Paulus πληροφορίαν vocat: sumtũ est autem hoc dictum ex Psal. 18. Quia autem Psalmus, ex quo depromtum est hoc testimonium, loquitur de Christo, & eius regno, satis clarum est, quòd hæc fiducia de præsentia Domini alentis nos, pertineat tantùm ad ciues regni Christi, hoc est, Ecclesiæ. Alij enim qui sunt extra hoc regnum, hoc est, qui viuunt sine pœnitentia, nequaquam possunt iustè gloriari, de Dei præsentia & defensione, sed magis eorum est, metuere seuerum & iustum iudicem: vt qui innumeris ipsius beneficijs non promoueantur ad gratitudinem & gratiarum actionem.

Mementote ducum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuersationis imitamini fidem.

Quia non solùm regulis seu præceptis docemur, verumetiam exemplis, in quibus regulæ

gulæ quasi pictæ demonstrantur, atque ideo efficacius monent, quàm sola præcepta: Iubet Apostolus, vt Hebræi intueantur fidem, conuersationem & exitum suorum Ducum, qui ipsis locuti sunt sermonem Dei.

Duces hoc loco non solùm Apostolos intelligit, verumetiam qui alios docendi munere inter Hebræos functi sunt. Quæ appellatio cum ministros Euangelij, tum eorum auditores monet sui officij. Vt enim piorum pastorum est, gregem ducere, doctrina sacra, fide syncera, conuersatione sancta, patientia vera, & constanti perseuerantia vsq; ad finem. Vnde Lactãtius: Quomodo poterit excusatio amputari, nisi vt qui docet, faciat quæ docet, & sit quasi præuius, & manũ porrigat secuturo, Item, debet perfectus Doctor & docere præcipiendo, & confirmare faciendo, Habere.n non possunt quæ doces firmitatẽ: nisi ea prior feceris, quia natura hominum procliuis in vitia, videri vult non modò cum venia, sed etiam cum ratione peccare, Item, Qui aliter viuit quàm docet, doctrinæ suæ fidem detrahit: Ita auditorum erit vestigijs Ducum suorum insistere, cum in doctrina tum in moribus. Verùm qui existimant se perfunctos esse suo officio, quando verbum publicè

docue-

docuerunt, & non statuunt se exemplaria doctrinæ, seipsos sua voce condemnant, Ac perinde faciunt, atq; architecti arcæ Noe, qui extructa arca per quam Noe cum suis saluus euasit, miserè periere in diluuio.

Porrò imitatio moralis duplex est, vna laudabilis, altera viciosa. Laudabilis est, cùm recta ratio verbo Dei illuminata, imitationem suadet: vt cùm fidem in Abrahamo & obedientiam nobis imitandā proponimus. Quomodo autem laudatorum hominum exempla imitanda sunt, monet Apostolus cùm inquit: Estote imitatores mei, sicut ego Christi. Sunt autem duo in sanctis præcipuè imitanda, videlicet, fides & opera, Cùm fidem imitamur Abrahæ, iustificamur: cum opera imitamur Abrahæ, iusti declaramur.

Viciosa imitatio triplex est, videlicet inepta, scelerata, & superstitiosa. INEPTA, cùm non virtutes hominum, sed gestus quosdam ridiculè imitamur. SCELERATA imitatio, est cùm hominum vitia nobis imitanda proponimus, excusantes nos aliorum exemplis, vt si quis ebrietatem Noe, periurium Petri, adulterium Dauidis imitari velit. Hæc imitatio vt est pessima, ita & vsitatissima. Est enim publica consuetudo, violen a quædam tem

pestas

pestas, quia & facilè patimur à multitudine nos huc illuc abduci, & quod vsu receptum est quisq; rectum ac licitum esse putat, nempe, vt porci alij ex alijs pruriginem contrahunt: nec vlla deterior est, vel magis sontica contagio, quàm ex malis exemplis. Quare rectè dictum est ab Agapeto, Consuetudo malorum, nequitiæ pabulum est, SVPERSTITIOSA imitatio est, cùm religionis gratia, superstitiones Monachorum & Eremitarum, aut etiam aliorum nobis proponimus imitandas.

Iesus Christus heri & hodie, idem est etiam in secula.

Ratio retinendæ fidei hæc vnica est, Si perstiterimus in fundamento, nempe Christo, qui semper sibi similis est. Quemadmodum enim olim suis affuit, ita & hodie, & in perpetuum, omnibus, qui conuertuntur, aderit. Bernhardus hunc locum sic explicat: Hesternum quidem ab initio seculi vsque ad Dominicam ascensionem: Hodiernum verò diem exinde vsque ad seculi consummationem. Æternum intellige, post communem omnium resurrectionem. Chrysostomus verò hoc mo-

do, Heri

do, Heri, omne præteritum tempus notat, Hodie, & tempus præsens & futurum, quod est infinitum. Cùm itaq; vnus idemq; sit Christus semper, semper quoque fuit, est, & erit, eadem Euangelij vox, eadem fides, eademq; salutis consequendæ ratio. Etsi pro temporum conditione in ceremonijs & Sacramentis facta est quædam mutatio, Vt enim sacramenta vetera Christum venturum significabant, ita Sacramenta noua Christum exhibitum esse testantur. Obseruetur hic testimonium, de Christi diuinitate, & perpetua eius prouidentia, qua suis prospicit.

Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferamini.

Hæc exhortatio à superiori fluit. Si enim Christi doctrinam statuimus fixam, & immotam esse, sequitur alias doctrinas cum Christi verbo pugnantes, deserendas esse. Hæc exhortatio in primis necessaria est, idq; propter multas causas.

Primùm enim Satanas, hostis humani generis, iuxta parabolam Euangelicam, mittit sua zizania in agrum Domini, quibus suffocare conatur bonum illud semen, quod ipse paterfamilias in agrum iecerat. Hoc quàm

verum

verum sit, & quantum damnum afferat mundo, omnium temporum Historiæ docent. Cuius rei nos meritò admonere deberet lapsus primorum parentum, & nostra ipsorum miseria. Nam hæc mala inde manarũt, quòd primi nostri parentes audiuerunt diabolum, cuius doctrina euersi sunt, & damnati cum sua posteritate.

Deinde, quia ratio humana non capit per se ea quæ sunt Dei, ideo facilius seducitur peregrina doctrina, idq; potissimùm si videatur congruere ad captum humanum. Hoc modo omnia regna, quæ hodie sub Turca sunt, in Mahometicos furores sunt præcipitata.

Præterea, quia sunt pauci & contemti, qui veram Euangelij doctrinam profitentur, multi fiunt transfugæ, in castra hostium se recipientes, offensi scandalo paucitatis credentium, & crucis Ecclesiæ.

Adhæc, quia multi non pauca vident certamina quotidie in Ecclesia crescere, paulatim labuntur in Epicureismum, atq; omnem religionem false derident: quales sunt hodie pleriq; Cardinales, & multi politici homines.

Propter

Propter has causas, & alias quas omitto, est hæc admonitio Apostolica obseruatione dignißima.

Vt autem in doctrina pura maneamus constantes, facit acre & diligens cœlestis doctrinæ studium, sobria cogitatio causarum certitudinis doctrinæ Ecclesiæ, seria inuocatio, sancta vita &c. nam vbi hæc adsunt, Spiritus sanctus corda magis magisq́ obsignat. vt enim in pietatis exercitijs facimus incrementa, ita Spiritus sancti virtute roboramur, vt stemus immoti, aduersus omnes insultus diaboli.

Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.

Ratio à collatione effectuum contrariorum. Christi doctrina gratiam prædicat, qua cor spiritualiter stabilitur in salutis cursu: peregrina doctrina, videlicet, de ciborum mundorum & immundorum discrimine, vt superstitionem alit, ita ignorantiam Christi parit, dum homo in elementis externis & ceremonijs hæret, ac in eis cultum Dei ponit. Nam ambulare in cibis, est superstitiosè discrimen ciborum retinere: ac in eo discrimine cultum Dei ponere.

sic omnem ceremonialem cultum (nam specie vna quam ponit, vniuersum genus comprehenditur per Synecdochen) spirituali cultui opponit, & vt illum abrogat vt inutilem, ita hunc requirit vt Deo gratissimum, ac hominibus salutarem.

Quid? an non Deus mandauit ipse ceremonialem cultum? Mandauit quidem, sed illi tempus præstituit, videlicet, vt adueniente & exhibito Christo cessaret. Deinde, notandum est discrimen inter præcepta Dei, nam alia per se spectanda sunt, alia propter aliud, Lex iubet, vt colamus Deum ex fide, ac veneremur, Deinde, vt benefaciamus proximis. Hæc pergrata sunt Deo, & per se requiruntur. Lex de discrimine ciborum, dierum, sacrificiorum, & cætera, aliter se habent, Sunt enim ceremoniæ exercitia, quæ non requiruntur per se, sed propter aliud, videlicet, vt in ijs populus sese ad pietatem exerceat, confirmet fidem suam, magis magisq́ sese in puro Dei cultu contineat, Verùm cùm fides non adest, & spiritus non excitatur ad pietatem, ceremoniarum obseruationes planè sunt Deo abominabiles.

Atq́ hæc ratio est, cur Dominus apud Esaiam cap: 1. reijciat istas ceremonias, quæ tamen

tamen ab ipso institutæ erant. Quorsum (inquit) multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Item, ne pergatis adducere oblationem vanitatis: incensum est abominatio mihi.

Et Psal: 50. Nunquid comedam carnem taurorum, aut sanguinem hircorum bibam? Sacrifica Deo laudem, & redde altissimo vota tua.

Et Micheas cap. 6. Nunquid complacitum est Domino in millibus arietum? Quasi diceret, minimè, Et paulò pòst subijcit idem Propheta, indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid requirat Dominus à te, Vtiq; facere iudicium, diligere pietatem, & solicitè ambulare coram Deo tuo.

Ex his perspicuum est, ceremonias per se non esse cultum Dei, imò damnari à Deo, quando seiunguntur à fide. Nam fides quasi anima est omnium ceremoniarum, sine qua omnino mortuæ sunt, & planè Deo abominabiles, tametsi ab ipso institutæ sunt. Ex his etiam palàm est, quàm sint abominabilia sacrificia ethnicorum, offerentium humanas hostias, exemplo (vt volunt) Patriarchæ Abraham.

Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui deseruiunt tabernaculo.

Allegorica probatio. Altare Christum, tabernaculum carnem & externa omnia, vt sunt ceremoniæ Mosaicæ, & humanæ traditiones, significat. Sensus igitur est: qui carni seruiunt, hoc est, qui externis ceremonijs occupantur, non possunt esse Christi participes. Hoc clarius indicat Paulus alibi: Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.

Hic locus, vt apertè euertit legale ciborum & dierum discrimen, atq; adeò omnem ceremonialem cultum: ita manifestißimè eorum taxat errorem, qui traditiones humanas cum opinione cultus Ecclesiæ Dei obtrudunt.

Si quis autem obijceret, ista dici ab Apostolo, non aduersus traditiones humanas, sed aduersus Mosaicos ritus, Christi aduentu abolitos, Respondeo, Apostolum nostrum ab ipsa Euangelici cultus natura argumentum petere: Quod multò maiorem vim habet, ad euertenda quæcunq; homines sunt commenti,

quàm ea quæ Deus olim suis legibus sanciuit. Planè enim absurdum esset, sentire Mosis iugum, ideo nobis ademptum esse, vt Papistæ nobis multò grauius & iniustius imponerent, vt quod Christi meritum funditus euertat. Quid enim aliud faciant humanæ ἐθελοθρησκεῖαι, dum Christi sanguini adiunguntur, imò præponuntur, Monet igitur hæc Allegoria, vt nos totos regendos verbo committamus, & non pendeamus ex ceremonijs, aut vllis externis rebus.

Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sanctuarium per sacerdotem, eorum corpora cremantur extra castra.

Confirmatio allegorica, à ritu veteri, qui describitur Leuit: quarto, & sæpè aliâs. Sensus autem hic est: Sicuti Leuitæ nihil gustârunt de sacrificio, quod efferebatur extra castra: Ita exhibito Christo, qui ei seruiunt, abstinebunt à ceremonijs Mosaicis, quarum vsus fuit in tabernaculo.

Propter quod & Iesus, vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.

Idem significatum esse loco, in quo Christus crucifixus est, monet. Crucifixus est ergò extra portam, vt significetur ceremoniarum abolitio. Nam isto facto significatur, Christi sacrificium diuersum esse ab ijs, quæ ceremonijs peragebantur, Hoc loco obseruetur regula de vsu allegoriarum: Quòd tum demum allegoriæ pondus habeant, quando facem cœlestem præeuntem habent. Hoc est, quando euidenter res quæ illis significantur alijs scripturæ testimonijs confirmari possunt. Si quando ergo Papistæ vrgent allegorias, contra analogiam fidei, eas intrepidè reijciamus, vt commenta diaboli.

Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes.

Conclusio exhortatoria, cuius sensus hic est. Relictis varijs & peregrinis doctrinis, relicto delectu ciborum, atq; relicto cere-

moniarum apparatu & pompa, sequamur Christum extra castra, non respicientes ad legales ceremonias, sed ad crucem ipsius: cuius nos quoq; participes esse oportet.

Non enim hîc habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.

Comprobatio est conclusionis à conditione Ecclesiæ noui testamenti: Non habemus hîc manentem ciuitatem, hoc est, Ierusalem terrestris ad nos non pertinet: igitur nec iure ipsius nobis vti licet. Quare cùm ciuitate exclusi sumus cum Christo, relinquamus ciuitatem cum suis ritibus & ceremonijs, & quæramus promissam, nempe cœlestem Ierusalem, ac iuxta eius leges in vera pietate viuamus.

Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, hoc est, fructum labiorum confitentium nomini eius.

Dixit nos ciuitatem inquirere futuram, in qua Christus est: nunc hostias offeren-

das docet, non quales Leuiticæ erant, sed quæ cum ciuitatis statu congruunt. Cum ergò ciuitas spiritualis est, par est vt hostiæ etiam sint spirituales. Harum hostiarum seu sacrificiorum duo genera facit. Quorum prius ad Deum, immediatè, Alterum ad homines, sed propter Deum refertur. Ad Deum pertinet hostia laudis, quæ est fructus labiorum, ex fide confitentium nomini Domini. Hoc genere hostiarum occupari oportet omnes, quotquot extra castra Christum sequuntur.

Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuisci: talibus enim hostijs placetur Deo.

Alterum hostiarum genus, quod vocatur beneficentia erga proximum. Huius generis tot sunt formæ, quot sunt charitatis officia, ex fide profecta. Rationem præcepti subijcit, à proprio sacrificij, quod est Deo placere. Vetus versio habet, talibus hostijs promeretur Deus, sed perperam, nam εὐαρεστεῖται, qua voce Apostolus hîc vtitur, est benè placere, seu gratum esse Deo, ita vt Deum veluti exhilaret. Vnde nos monemur beneficentiæ erga

proximum, quam tanti facit Dominus, vt ea se delectari testetur.

Verùm ne cum Papistis hîc hallucinemur, decepti veteri versione, obseruandus est ordo iustificationis, & sanctificationis. Iustificatio gratuita, quam fide obtinemus, sine qua nihil placet Deo, ordine præcedit: Sanctificatio sequitur, quæ nos iustos esse testatur, Vnde omnis obedientia manans placet Deo, non ob dignitatem operis, sed propter personam, quæ iam fide reconciliata est. Huc illud Augustini pertinet: Bona opera non præcedunt iustificandum, sed iustificatum sequuntur. Falso igitur Papistæ hoc dictum Apostoli torquent contra totam superiorem doctrinam, de vnica hostia Christi, vt suam stabiliant expiatricem hostiam, ex operibus bonis conflatam.

Obedite ijs qui præsunt vobis & subijciamini.

Requirit obedientiam erga Pastores & gubernatores Ecclesiæ: in qua obedientia duo spectanda sunt, regula & finis.

Regula sit vox Euangelij, contra quam si pastor iubet aliquid fieri, non est magis ob-

temperandum illi, quàm diabolo. Cornelius igitur rectè beato Petro dixit: Omnes nos in conspectu tuo sumus parati audire omnia, quæcunque tibi præcepta sunt à Domino.

Finis obedientiæ duplex propositus est: prior, vt honesta & graui disciplina, politia Ecclesiastica gubernetur: Posterior, vt obtemperantes ministris Dei, consequamur promissam immortalitatis gloriam. Cùm igitur Papistæ multum declamitant, de laudibus obedientiæ, fateamur obedientiam rectè laudari, modò à regula & finibus proprijs non aberret.

Ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.

Ratio propositionis triplex.

Prima ab officio pastorum sumitur: quod est habere curam suorum auditorum, pro quibus aliquando reddituri sunt rationem. Vnde duo colligenda sunt, Vnum, grauissimum & laboris difficultatisque plenissimum esse pasto-

rum

rum officium, Alterum, quòd supplicia ipsis immineant, si commisso sibi officio non ritè perfuncti fuerint, verùm cùm officium fecerint extra culpam sunt, nec imputabitur illis sanguis pereuntium. Huc pertinet grauissima illa commonefactio apud Ezechielem cap. 3. Et tu fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël. Audies ergo ex meo ore sermonem, & annunciabis eis ex me. Si me dicente ad impium: Impie morte morieris: non fueris locutus, vt se custodiat impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem illius de manu tua requiram. Si autem annunciante te ad impium, vt à vijs suis conuertatur, non fuerit conuersus à via sua, ipse in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.

Secunda ratio sumitur ab honesto, Decet enim pios ita agere omnia, ne quid mali aut damni accedat alijs sua culpa. Ministri cum gaudio tum demum officium faciunt, quando auditores eorum indies magis magisq; in omni cognitione & sensu (vt Paulus loquitur) incrementa facere videntur: Contrà, gementes id agunt, si quando se nihil aut parum proficere suis laboribus & vigilijs animaduertunt.

Tertia

Tertia ſumitur à pœna, quam luent aliquando, qui ſe miniſtris Dei non ſubiecerint. Nam cùm dicit: HOC VOBIS NON EXPEDIT, haud obſcurè ſignificat pœnas imminere omnibus Euangelij contemtoribus, & contumacibus aduerſus miniſtros Dei.

Orate pro nobis.

Ex eo quod petit Apoſtolus pro ſe preces fieri diſcamus tum demum benè cedere, quod agimus, ſi mutuis precibus iuuemur. Futuri enim euentus cùm pendeant ex promiſſionibus Dei, & comminationibus, verè ſtatuendum eſt, euentus reſpondere promiſſionibus Dei, Is promittit opem inuocantibus, igitur verè ſtatuamus Deum affuturum inuocantibus, iuxta ſuum verbum. Obſeruetur hoc loco, officium debitum auditorum Euangelij, erga miniſtros Eccleſiarum, quod eſt, pro ipſis orare Deum, vt ipſorum labores fortunet. Deinde obſeruetur refutatio Stoici deliramenti de fato, quo omnia ſtatuuntur immutabili neceßitate fieri. Nam ſi preces piorum efficiunt, vt miniſterium Euangelij melius procedat, certè falſum erit omnia neceſſitate immutabili fieri.

Confidi-

Confidimus enim, quòd bonam conſcientiam habemus, in omnibus honeſtè volentes conuerſari.

Ratio cur cupiat Apoſtolus pro ſe preces fieri, videlicet, quòd habeat bonam conſcientiam, ſignificans ijs demum ſalutares eſſe preces Eccleſiæ, quorum conſcientia eſt bona. Etſi autem pro omnibus (iuxta præceptum Pauli) eſt orandum: tamen magnum diſcrimen eſt in effectibus orationis. Impij enim & non agentes pœnitentiam, ſuapte culpa non redduntur participes orationis Eccleſiæ, quantum ad bona ſpiritualia attinet, priusquàm conuertuntur. Pij autem retinentes fidem & bonam conſcientiam, participes ſunt omnium bonorum ſpiritualium Eccleſiæ, & multum iuuantur mutuis precibus.

Hoc loco notetur pulcra definitio BONÆ CONSCIENTIÆ, nam cùm dicit Apoſtolus: Confidimus quòd bonam conſcientiam habemus, in omnibus honeſtè volentes conuerſari, ſignificat, quòd bona conſcientia in conuerſis, ſit deſiderium cordis, quo conuerſi cupiunt honeſtè in omnibus conuerſari.

uersari. Hæc proinde ordine ad BONAM CONSCIENTIAM, quæ fundata est super Christo, requiruntur, atq; adeò bonam conscientiam efficiunt. Primùm, accusatio sui ipsius, in vera pœnitentia. Secundò, petitio & fiducia remissionis peccatorum. Tertiò, conuersatio honesta. Quartò, bonum propositum, vt possis cum Dauide dicere: Inclinaui cor meum ad facienda statuta tua in æternum.

Verùm vt maius excitetur in nobis studium conseruandæ bonæ conscientiæ, FRVCTVS ipsius dulcissimos recitabo. Sunt autem hi præcipui. Primus, Obedientia erga mandata Dei crescit. Secundus, Fides stabilitur. Tertius, Inuocatio accenditur. Quartus, Dona spiritualia augentur. Quintus, Voluptas quædam ex mandatorum Dei meditatione nascitur. Sextus, Triumphus spiritus super carne acquiritur. Septimus, Tranquillitas cordis augescit. Octauus, Consolatio in quouis ærumnarum genere percipitur. Nonus, Spes roboratur. Decimus, In mortis articulo victoriæ super morte & inferno fiducia, in Christo Iesu concipitur. Vndecimus & vltimus, Lætus fit ex hac vita in portum beatæ immortalitatis transitus.

Contrà

Contrà verò MALÆ CONSCIENTIÆ hi sunt fructus peßimi in ijs qui fidem habuerunt, & iam eam peccatis contra conscientiam admißis extinxerunt. Primus, Mandata Dei vilescunt. 2. Noticiæ Dei fit iactura. 3. Inuocatio extinguitur. 4. Spes amittitur. 5. Caro triumphat super spiritu. 6. Peccatum recuperat amissum dominium, per suas concupiscentias. 7. Satanas amissa castra recipit. 8. Ἀπαλγησία, quædam & dedolentia crescit. 9. Mens reproba efficitur. 10. In mortis articulo desperatio sequitur. 11. Tristißimum fit vitæ æternæ naufragium.

Cogitatio huius collationis bonæ & malæ conscientiæ, accendat animos nostros ad acrius studium bonæ conscientiæ, qua nullus thesaurus preciosior esse potest: & contrà, nihil tristius mala conscientia. Proinde non temerè à Cicerone, etsi profano scriptore, dictum esse putemus. Magna vis est conscienti in vtramq; partem, vt neq; timeant, qui nih commiserint: & pœnam semper ante oculo versari putent, qui peccârint. Non igitur fru stra vulgò dici solet: Conscientia mille testes.

Amplius autem obsecro vos vt id faciatis, quò celerius restitua vobis.

Ali

Alia est ratio, cur pro se preces fieri cupiat Apostolus. Est autem argumentum sumtum ab vtili & commodo Hebræorum. Vtile enim erat Hebræis & commodum, præsentem suum doctorem audire. Nam inter viuam docentis vocem, & scriptionem permagnum est discrimen. Viua enim vox efficacius penetrat per aures in animos auditorum, & tenacius hæret. Vnde Hieronymus: Habet nescio quid latentis energiæ viua vox, & in aures discipuli de autoris ore transfusa, fortius sonat. Legatur prologus Hieronymi in vetus testamentum.

Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorem illum magnum ouium, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, absolutos vos reddat in omni opere bono, ad faciendum eius voluntatem, efficiens in vobis quod placeat in conspectu suo, per Iesum Christum, Cui sit gloria in secula seculorum, Amen.

Hæc

Hæc tertia pars capitis est, votum continens. Optat enim Hebræis incrementa pietatis, & omnis operis boni absolutionem. Vt autem hanc pericopam distinctius intelligamus, eam in quinq; partes retexam, quæ sunt, Prima, votum ipsum. Secunda, finis voti. Tertia, vnde facultas præstandi quod optat. Quarta, quomodo illa facultas communicetur homini. Quinta, finis omnium actionum, adeoq; totius vitæ Christianorum.

Prima pars, quæ votum continet, his verbis exponitur. Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis, pastorem illum magnum ouium, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, absolutos vos reddat in omni opere bono. Hic habemus & à quo optet & quid optet. Optat à Deo, fonte omnium bonorum largißimo, hunc prædicat à pacis studio, vt qui pacem amet, pacem requirat, pacem faciat. Quare & nos inter nos concordes esse oportet. Deinde quomodo pacem faciat Deus exponit, videlicet, per mortem filij, qua nos sibi reconciliauit. Hæc reconciliatio æterna est, iuxta rationem fœderis ipsius sanguine Christi sanciti, & confirmati. Hunc vocat

pastorem illum magnum ouium, vt qui per crucem perditas oues reduxerit, verbo & sacramentis, adeoq́ suo Spiritu reductas pascat, donec plenam liberationem seu redemtionem adduxerit. Quid optat? vt Deus absolutos reddat Hebræos in omni opere bono, Ille enim incepit, ille perficiet in audientibus & obtemperantibus Euangelio.

Secunda pars de fine voti, qui est FACERE DEI VOLVNTATEM, & quòd illi acceptum est. Est autem Dei voluntas, vt in Christo Iesu plantati, fructificemus Deo, & opera nobis præcepta facere studeamus, vtq́ nihil antiquius habeamus, quàm totam vitam nostram ad normam voluntatis ipsius componere. Huc igitur respiciant pij, & non ad decreta hominum, quæ sæpè cum Dei voluntate pugnant.

Tertia pars, monstrat, quæ sit præstandi facultas, cùm inquit, Efficiens in vobis, quod acceptum est in conspectu suo. Non igitur à nobis ipsis idonei sumus, sed omnis nostra idoneitas est à Deo.

Quarta pars, docet quomodo illa facultas contingat hominibus, cùm inquit: PER IESVM CHRISTVM. Is enim fide indutus

adest

adeſt nobis, merito, & efficacia. Merito delet peccatum: Efficacia excitat in nobis motus congruentes Spiritui ſuo, veſtit nos ſua iuſticia, vt Deo placeamus, efficax in nobis eſt per ſuum Spiritum, vt quæ grata ſunt ipſi præſtare valeamus.

Quinta pars finem omnium actionum Chriſtianorum indicat, cùm inquit: cui ſit gloria in ſecula ſeculorum, Amen. Huc igitur omnes ſuas actiones referant, qui Chriſto seriò nomina dederunt, vt Deum glorificent, mente, affectibus, voluntate, voce, & moribus.

Precor autem vos fratres, ſufferte ſermonem exhortationis. Etenim breuibus ſcripſi vobis.

Petit vt boni conſulant hanc exhortatoriam Epiſtolam. Etſi autem maxima eius pars eaq; præcipua didaſcalica eſt: tamen exhortationem tantùm vocat, ne videatur ſibi plus illis ſapere. Rationem addit à breuitate, quæ plæriſq; grata eſſe ſolet.

Noſtis fratrem noſtrum Ti-

motheum ſolutum eſſe: cum quo, ſi celerius venerit, viſam vos.

Ex his apparet Timotheum fuiſſe incarceratum, & rurſum è carcere dimiſſum eſſe, quod Hebræis indicare Apoſtolus voluit, vt & ipſi gauderent liberatum eſſe tam inſignem verbi præconem, & vt Deo gratias agerent, pro ipſius liberatione & incolumitate. Paulus ſolet Timotheum filium appellare, ſed hic autor vocat ipſum fratrem, vnde coniectura eſt, aliquem ex diſcipulis Pauli, videlicet, Lucam, vel Clementem autorem fuiſſe huius Epiſtolæ.

Salutate omnes duces veſtros, & omnes ſanctos.

Salutationes ſunt pia vota, quæ animos conciliare ſolent, & confirmare, eorum qui ſe coràm compellare non poſſunt. Duplex eſt ſalutatio, aut enim abſentes ſalutamus per literas vel nuncios, aut præſentes, idq́ vel geſtu corporis vel voce. Studium ſalutandi præſentes magnum erat Romæ, & inter magnos honores erat ſalutari. Inter præcipua verò officia

officia ſalutare. Vtraq; res erat mirè plauſibilis & popularis. Craſſus Romanus infimi ordinis ſingulos homines nominibus ſemper proprijs ſalutaſſe dicitur, & Romani nobiliores habebant nomenclatores apud ſe, vt ciues nominatim ſalutare poſſent.

Sancti dicuntur fideles, eò quòd ſeparati ſint à profanitate gentium, per fidem in Chriſtum, & ſanguine Chriſti purgati ſint, & conſecrati Deo, cui ſe ipſos hoſtias offerunt.

Salutant vos Itali.

De Eccleſia Italica intelligendum eſt, vnde hanc Epiſtolam ſcripſit Apoſtolus.

Gratia cum omnibus vobis.

Epiſtolarum Apoſtolicarum clauſula eſt, ſummam Euangelij continens. Nam gratia & cauſam & effectum ſignificat, videlicet, fauorem Dei per Chriſtum, & bona ex illo fauore donata, quæ ſunt remiſſio peccatorum, imputatio iuſticiæ Chriſti, donatio Spiritus ſancti, diuina præſentia, augmentum donorum, incrementa pietatis.

Amen.

Hæc vox Hebræa propter sanctiorem autoritatem retinetur in Ecclesia. Est autem eius vsus quadruplex, videlicet in precationibus, votis, approbationibus, & asseuerationibus.

In precationibus, est fidei obsignatio, cum impetrationis fiducia.

In votis, est affectus comprecantis testimonium.

In approbationibus, est consensus testificatio.

In asseuerationibus adhibetur, in confirmationem dicendorum, & ad certificandos auditores, seu vt Basilius loquitur, in confirmationem dicendorum, & in certitudinem eorum qui audiunt.

FINIS.

VVITEBERGÆ
EXCVDEBAT IOHAN.
SCHVVERTEL.

ANNO M. D. LXVIII.